

Косово и Метохија:
ЈУЧЕ, ДАНАС, СУТРА

МАТИЦА СРПСКА

Главни и одговорни уредник
Проф. др Драган Станић

Овај зборник је финансирала
Влада Републике Србије и њена Радна група за подршку вођења
унутрашњег дијалога о Косову и Метохији

Косово и Метохија:

ЈУЧЕ, ДАНАС, СУТРА

Матица српска
2018

Поздравне речи

Драган Станић

КОСОВО И МЕТОХИЈА: ЈУЧЕ, ДАНАС, СУТРА

Окупивши се у Матици српској да поразговарамо о „Косову и Метохији: јуче, данас, сутра”, дубоко смо свесни колико је то важна и болна тема. Стога није ни мали број оних који мисле да тиме не треба да се бавимо, те да препустимо да се одлуке великих сила и центара политичке моћи донесу и без изјашњавања нас којих се то најдиректније тиче. Важно је одмах, на самом почетку, рећи да сваки учесник данашњег разговора репрезентује једино и искључиво самога себе и сопствено схватање друштвено одговорног мишљења, говорења и деловања. Ми овде не проговарамо у име некаквих организација, удружења, партија и сл. Ми овде не проговарамо ни у име Матице српске која нам је пружила место на којем можемо слободно да говоримо и одговорно да размењујемо мисли. Стога молим да се ништа од ставова које будемо износили не приписује никоме до ли искључиво нама који те ставове износимо.

У организацији овог скупа одлучили смо се да позовемо оне српске писце, научнике, културне раднике који су јасно исказали свест о значају Косова и Метохије у српској прошлости, садашњости и будућности. То су махом чланови Матице српске или сарадници њених публикација и програма за јавност. Многи интелектуалци, нажалост, због ограничености времена, због тренутне одсутности или заузетости, нису данас са нама, али се искрено надамо да ће бити у прилици да на неким другим местима кажу оно што би у оваквој прилици могли и морали да кажу. Истина је да су многи од њих, већ одавно, у новинама, часописима или књигама јасно исказали свој став о проблемима Косова и Метохије.

Важно је знати да за овај разговор „Косово и Метохија: јуче, данас, сутра” не постоје никакве полазне основе, а ако бисмо морали да их некако назначимо, онда бисмо могли рећи да их треба препознати искључиво у свему ономе што Косово и Метохија значе у српској, балканској, европској и светској историји и култури. Исто тако, не постоји никаква обавеза да своја мишљења, овде изречена, морамо доводити до некакве заједничке платформе овог скупа. Од овакве размене мишљења не очекује се никакво даље заједничко, поготово не политичко деловање. Истовремено, учеснике

овог разговора ништа не спречава да се ангажују на начин на који мисле да треба то да учине. У сфери културе, сигуран сам, учесници овог разговора сусретаће се у разним приликама кад се тема буде даље претресала. Данашњи наш разговор не подразумева никакву заједничку полазну основу нити крајњу исходну тачку. Овим скупом ми, пре свега, желимо да из перспектива различитих струка и индивидуалних схватања кажемо штошта корисно за будуће дане када ваља учинити неке важне кораке ка постепеном, политичком решавању овог проблема.

Унутрашњи, српско-српски дијалог о Косову у Матици српској се води од како је установа формирана 1826, а у српској култури се он води још од 1389. године. И последњих деценија, а нарочито година, у Матици српској је објављен веома велики број књижевних, научних, религијских, филозофских текстова који су захватили у то културолошко бесцен-благо какво је на Косову стварано. Тако је на страницама *Лейбойиса Матице српске* било посебних рубрика, па и читавих тематских бројева, којима је овај најстарији светски књижевни часопис, који континуирано излази близу 200 година, посветио дужну пажњу сложености питања које Косово и Метохија отварају. Због свега тога овај данашњи скуп је за Матицу не само тренутна обавеза него и трајна преокупација која неће престати ни у будућности. Ако је Косово за нас Србе моменат када се, симболички говорећи, из историје ушло у вечност, онда на сличан начин сваки припадник српске културе мора осетити налог како историје тако и вечности, како конкретних људских дешавања тако и свеукупног богатства духовно-историјскога значења. Градећи са свим тим догађањима близак, интимни однос, човек српске културе и самог себе и културу којој припада уздиже до места на којем се узвишени смисао пројављује кроз наше временито, крхко и пролазно постојање.

Сасвим сам сигуран да не морам овде присутне посебно подсећати на то да култура дијалога у Матици српској налаже да све разговоре, укључујући и оне о најнепријатнијим могућим темама, јесмо у стању да изведемо мирно, рационално и аргументовано. Острашћеност било које врсте ништа нам неће помоћи у покушајима да сагледамо могућа решења проблема, а уколико би се неуравнотежена острашћеност појавила, постала би озбиљна сметња за артикулацију ваљаних ставова. Стога вас молим да се уз пуну посвећеност, искреност и отвореност разговора, држимо и господствене, витешке уздржаности и да, притом, имамо на уму да се све може рећи тоном и начином ваљаног, аргументованог мишљења. Уз помоћ изграђене културе дијалога уверен сам да можемо доћи до ставова, предлога и решења који ће учинити да Косово и Метохију,

кад-тад, вратимо у надлежност српског народа који се духовно уздигао баш на том пољу, те који је тим уздицањем уздигао и ово место.

Нека сада, а и на веке векова, Господ буде са нама!*

* Уводна реч на округлом столу „Косово и Метохија: јуче, данас, сутра” изречена у Матици српској 17. новембра 2017. године.

Епископ бачки др Иринеј

Питање Косова и Метохије – суштинско питање Српства данас

Уважени господине председниче Матице српске, уважени представници државног врха Србије, господе академици, професори и сви остали учесници овог разговора, чланови, сарадници и пријатељи Матице српске, госпође и господе, браћо и сестре!

Ја сам у овом последњем периоду – опростите ми што своје кратко излагање почињем личном заменицом *ја* – био у прилици да реагујем на неке ставове, па и нападе на Српску Православну Цркву због њеног погледа на болну рану Косова и Метохије. Наравно, као и овде данас, говорио сам оно што сам осећао и мислио, у своје име, без икакве инструкције и без икаквог званичног црквеног покрића, али сам био свестан, што желим и сада да нагласим, да, кад год неко из наше Цркве, од парохијског свештеника до Патријарха, говори на ову тему, увек ће постојати неко унутрашње сазвучје, нека спонтана и унапред зајемчена солидарност и једноми слије у оном што је главно. У детаљима и споредним стварима биће можда разлика и финеса, али у оном што је суштинско неће их бити. Зашто то истичем? Зато што желим да вам пренесем своје скромно лично уверење да ће се исто десити и у овом свенародном или свесрпском дијалогу, који се на разне начине, институционално и неинституционално, непрекидно води, као што је господин председник Матице с правом нагласио, од Косовске битке до данас, а водиће се докле год буде српскога народа и српске државе или српских држава. То је наша трајна тема, а не само питање географије, политике, међународних односа и томе сличнога. Као што, дакле, верници наше Цркве, а они су и огромна већина нашега народа, имају у суштини исти доживљај овога проблема, верујем да ће и наша стварна – а не самозвана – духовна, интелектуална, научна, уметничка и културна елита такође на крају искристалисати једнозначан, ако не и једногласан став, који ће одражавати саборно осећање и становиште читавога српскога народа, а не само грађана Србије, будући да се овај дијалог тиче свих Срба, чак и оних који живе на Новом Зеланду. Право на став о статусу Косова и Метохије нико не може одузети ниједном Србину.

Хтео бих, пошто ме временски оквири, с правом постављени, обавезују да не будем преопширан, да, можда нескромно, наведем и аутобиографски податак да сам као млад монах своје прво место службовања имао управо у Метохији. Од тада па до данас Косово и Метохија су и једна од централних тема мога сопственога живота и размишљања. (Напомињем да сам тада пола Метохије прошао пешке јер нама монасима покојни владика Павле, потоњи Патријарх, није дозвољавао да, када се неко заустави и хоће да нас повезе, користимо његове услуге. Имао је своје аскетске разлоге. Говорио је: само пешке, а корачајући молите се Богу!) Питање Косова и Метохије, данас суштинско питање Српства, треба посматрати управо у кључу који је поставио господин председник Матице, са надом у будућност, на Бога пре свега. Оно има разне димензије. Ја ћу се ограничити само на неке за које мислим да нису довољно заступљене у нашем јавном дискурсу, па ни у „унутрашњем” дијалогу који, овако или онако, на иницијативу државе или без ње, траје и трајаће.

Почео бих са питањем назива. Ми смо олако прихватили да се тај део наше отаџбине назове Косово и Метохија, јер то и јесу његова два главна саставна дела. Те две речи, међутим, у добром совјетском маниру, који је био и манир наших комуниста, – ако се присвојни придев *наш* и именица *комуниста* могу довести у неку кохерентну смисаону везу, – брзо су спојене у рогобатну скраћеницу *Космет*, па је дуго, дуго времена то и било преовлађујући назив за Област, убрзо, такође нимало случајно, преименовану у *Покрајину*. У нашим медијима већином је коришћен термин *Космет*, мали број људи се служио изразом *Косово*, а скоро нико пуним називом *Косово и Метохија*. Делимични повратак том пуном називу током неколико последњих година значајан је корак у исправљању ове наше српске непромишљености. Јер, они који су мењали историјске, вековне називе и уводили нове нису то чинили случајно него плански, рачунајући на циљ који ће постићи и који су у великој мери постигли.

Имао сам прилике да у једној књизи видим велики број старих карата те наше, српске земље. Ни на једној старој аустријској карти или на неким другим картама та област, тада још у саставу *Отманског Царства*, не назива се *друкчије до Сџара Србија*. То је у ствари био назив који је у то време код нас био владајући, ако не и једини. Да је тај назив опстао, у главама оних који данас хоће да сами, без нас, одлучују о будућности тог дела српске земље слика о њој би морала бити *друкчија*. Уверен сам, штавише, да већина оних који би да одлучују уместо нас, односно против нас, не зна ни где се тачно та област налази, а поготову не схвата у чему се састоји њена данашња проблематика. Није искључено да већина њих

сматра да је то албанска територија коју су Срби у међувремену заузели. Слично странци тумаче и питања везана за Босну и Херцеговину и за данашњу Хрватску. Али да су били суочени са чињеницом да нема Србина који ту област зове друкчије осим *Сџара Србија*, морали би да из тога изведу бар некакав, ма и најмањи, закључак.

Игра називима није примењена само на простор Косова и Метохије. То је била општа политика, срачуната на слабљење српске свести о целовитости своје земље и свога народа. Навешћу као пример и реч *Санџак*. Шта значи *Санџак*? Не значи ништа. У турско време, у турској званичној номенклатури, Рашка област је припадала Новопазарском санџаку, једном од многих санџака или округа у Отоманској Империји. Исти случај имамо и овде код нас. Шта значи *Војводина*? Исто што и *Санџак*, тојест ништа. *Војводина* као *Војводина* in abstracto никада није постојала у Аустрији, где је иначе била створена. Постојала је *Српска Војводина*, српски ентитет унутар аустријске – касније аустроугарске – државе. Пошто је српски предзнак избрисан, нимало случајно, можемо да се питамо: да ли је то Војводство Лихтенштајн, или Монако, или неко војводство у Пољској, или шта уопште данас треба да значи војводство без војводе и без икакве географске одреднице? То је бесмислица – као кад бисмо неку државу назвали само појмовима као што су краљевина, република, федерација, емират, без конкретног обележавања њеног реалног субјективитета. Постоје, следствено, само конкретне и реалне краљевине (Велика Британија, на пример), републике (Србија, на пример), федерације (Руска Федерација, на пример), емирати (Уједињени Арапски Емирати, на пример) и тако даље. Наша стварна, а не самозвана елита треба, по моме мишљењу, постепено, паралелно са називом Косово и Метохија, – који не смемо скраћивати на Косово, а још мање на „Космет“, – да у оптицај и у јавни дискурс враћа и израз *Сџара Србија*. Можда ова идеја неком изгледа као неважан детаљ, као игра речи без практичне вредности. Ја у то нисам уверен: експерименти са називима и терминима су се и до сада показали као важни, нарочито у пропагандним ратовима који су се водили и који се воде.

Друго што бих нагласио јесте да у нашем дискурсу о Старој Србији, поред разних димензија болног и трновитог проблема са којим смо дужни да се носимо, има много драгоцених сазнања и ставова, али недовољно је, чини ми се, заступљено осећање заветног, идентитетског карактера Косова и Метохије. Многи данас радије говоре о косовском миту него о Косовском Завету. Мени лично, у крајњој линији, не смета термин *мит*. Наши стварни интелектуалци знају да мит није никакав омаловажавајући, пежоративан

назив, нити указује на нешто сумњиво, легендарно, бајковито, него заправо значи исто што и Завет. Уосталом, већ у Илијади и Одисеји *μῆτις* је исто што и *λόγος*. Логос пак садржи у себи смисао, није тек брбљање. Ипак, наш традиционални термин јесте Завет: он нам је тако присан и близак, има најдубљу унутрашњу ноту, изазива треперење наших душа и срдаца. Заветна мисао није, чини ми се, код нас довољно наглашена иако треба да се замислимо над чињеницом да је баш она главни садржај и главна вредност те свештене територије за нас.

Она не може бити изгубљена ако ми не урадимо све да је изгубимо. Њу нам не може отети њена привремена окупација, мако-лико била дуготрајна, као ни узурпаторска владавина побуњених Арбанаса. Трајно је може отуђити само наш пристанак на бездушни диктат споља. (Узгред, ево опет прилике да подсетим на пропагандно ратовање именима и називима: размислимо о томе како се од Арбанасâ и Арнаутâ, преко Шиптарâ, дошло до Албанаца, који иначе сами себе никад не зову Албанцима него само Шиптарима...) Заветни карактер те земље види се већ на први поглед: на њеној малој територији налази се преко хиљаду и пет стотина манастира, цркава и црквиста, као и других светиња и споменика културе. Притом тамо постоје само српске светиње и српски споменици – нема арбанашких. И што има муслиманских богомоља и споменика, они су турски, а не арбанашки, осим ако не прогласимо сеоске беговске куле за врхунска достигнућа уметности и стваралачког духа уопште. Духовна подлога свих збивања у историји једног народа јесте она која даје смисао тим збивањима и омогућује да не буду заборављена него да буду доживљена као света обавеза за будућност. А без верности Завету који нас је кроз историју провео и довео до данашњице неће бити ни будућности.

Трећи елемент који бих сада и овде поменуо јесте дефетизам, потпуна безвољност и апатија доброг дела наше јавности (Руси за то имају леп израз: *йоразенчестиво*). Наши добровољни „пораженци” заступају наизглед прагматичну, а у ствари потпуно неодговорну, самоубиствену позицију. Они веле: Косово је изгубљено; ево, већ две деценије немамо државнога присуства на њему; Резолуција 1244 УН не значи за нас ништа; најбоље би било да се ми тог баласта ослободимо... Сви ми овде присутни чули смо и прочитали овакве поруке много пута. Али оне су, рекао бих, још већи промашај (реч *грех* у свом изворном значењу значи *йромашија*) него претходно поменуте тезе. Такозвано реалполитичко стање на терену, наиме, и када не траје двадесет година него два века или два миленијума, не одлучује исход. „Бој не бије свијетло оружје већ бој бије срце у јунака.”

Навешћу општепознати пример јеврејског народа. Пре скоро две хиљаде година, Јерусалим и његов храм, духовни центар и стожер тога народа, били су разрушени, име Јерусалим забрањено, а на његовим рушевинама основан римски град Елија Капитолина. Ниједан Јеврејин није имао право да станује у том граду него су сви расељени у све провинције Царства. Какву наду су они могли имати да ће Јерусалим једног дана поново бити оно што је био, њихова престоница и центар њиховог историјског бића и живота? Па ипак, то се остварило после скоро две хиљаде година, али захваљујући томе што су они и у управо описаним условима сваке године за Пасху једни друге поздрављали речима: „Догодине у Јерусалиму!” Зашто ми не бисмо могли бар једанпут рећи: „Догодине у Призрену, догодине у Пећи”)? Уместо да се неки људи међу нама изјашњавају да треба заборавити и отписати „баласт”, – а то су по правилу људи који никада нису крочили на тле Косова и Метохије или, ако јесу, то их се није коснуло, – зашто не бисмо могли да бар нешто научимо из вишемиленијумског искуства једног великог историјског народа?

Ево и један свежији пример – Кипар. Кипар је прошао горе него ми на Косову и Метохији, и то захваљујући истим великим силама због којих смо ми прошли како смо прошли. Да је Турска окупирала и цео Кипар, резултат би био исти, зато што је великим силама запада Турска важнија него неки Кипар или чак него читав Грчка. Нешто мање од половине острва тако је страдало да у року од годину-две дана више није постојао готово никакав траг вишемиленијумског присуства грчког живља на острву. Историјски манастир Светог апостола Варнаве, оснивача Цркве на Кипру, и многобројне цркве или су порушене, или обесвећене, или претворене у џамије и разне друге објекте. Сакрално и уметничко благо Турци продају по свету, а онда богатији кипарски Грци иду па то поново купују, ако и када што нађу, и враћају на Кипар. Никада, међутим, на Кипру, где имам много пријатеља и где релативно често бивам, службено и приватно, ни од кога, апсолутно ни од кога, нисам чуо да је рекао: „Дај да заборавимо! Нека Турци држе пола острва, а ми ово наше пола, и живећемо”. Никада нисам чуо ни да ико говори о „турском Кипру”, па ни о турском делу Кипра. Једини израз који кипарски Грци употребљавају јесте израз *каџехомена*, што значи окупирана територија. А како се ми изражавамо? Синтагма „Косово је Србија” заменила је срамна синтагма „Србија и Косово”. У медијима налазимо ословљавање Тачија, Харадинаја и осталих вођа криминалних кланова као да су у питању нормални државници и природни партнери за разговор. Захвалан сам овде присутнима господину Николи Селаковићу и господину Марку Ђу-

рићу што не само да не подлежу томе греху или промашају него му се и активно супротстављају, попут свих свесних и савесних Срба.

Није ни у Аустроугарској Империји положај српског народа био блистав, па ипак, уз огромни и свеобухватни духовни напор Српске Цркве и њеног народа, укључујући, наравно, и делатност Матице српске, он је опстао и надживео Двојну монархију тако да су данас Срем, Банат и Бачка интегрални део Србије. Укратко речено, Косово и Метохија су за нас света земља, као што је Палестина за Јевреје, хришћане и муслимане света земља због тамошњих светиња. Исто тако би Пећ или Призрен могли, макар у уметничком дискурсу или у слободнијем свечаном казивању, да се означе као српски Јерусалим и српски Цариград, слично као што је израз *Српска Ајџина* постао лепа књижевна ознака за Нови Сад или *Српски Сион* за Карловце. Такви безбедни а подстицајни називи доприносили би осећању историјског континуитета и били од помоћи у напорима да се одржавају и негују незаборав, историјско сећање и одговорност за садашњост и будућност.

Нада, кажу, умире последња. Ја мислим да нада не умире никада. Само у будућем Царству Божјем ће се вера и нада, заувек делотворне у историји, слити у једно, а напослетку, заједно, улили у вечну љубав. Не бисмо смели одустајати од наде нити од схватања да Косовски Завет није ништа друго до историјска и духовна примена идеје Новог Завета на наш народ, његово биће и његову историјску судбину. Упркос свему, ми, хвала Богу, данас нисмо ни у положају Јевреја после римског освајања Јерусалима и разарања јерусалимскога храма, ни у положају наше браће кипарских Грка после турске инвазије седамдесетих година прошлога века, ни у положају Курдâ и других. Напротив, ми нисмо потпуно усамљени. Наша негдашња политичка „елита” је искључиви кривац за чињеницу да се међународна расправа о питању Косова и Метохије не води у Савету безбедности него – о парадокса! – међу онима који су испланирали, организовали и остварили окупацију наше заветне земље. Они треба да нам помогну у решавању проблема? Па он је, са њиховог аспекта, дефинитивно решен! Не говорим ово као политичка личност – јер то и нисам – нити, као епископ, и кад у животу говорим у чисто политичком појмовном и терминолошком кључу него увек, колико сам у стању, са историософског, теолошког и телеолошког становишта, које сматрам за дубље, пресудније и дуготрајније од било каквих геополитичких анализа и закључака.

Суочени смо, дакле, са великим, моћним државама и војним савезима који сматрају да Косово и Метохију или Стару Србију треба заувек отргнути од Србије. Истовремено постоје велике силе које имају огроман утицај и без којих се не може донети ниједна

одлука те врсте, а то су Русија и Кина, које заступају потпуно супротан став и досад успешно онемогућавају атлантистички Drang nach Osten уопште и отимање наше јужне покрајине посебно. Домаћи дефетисти, носиоци духа *йоражечесѝва*, тврде да је „куцнуо час” да кажемо: „Изволите, пријатељи и суседи Шиптари, *alias* Арнаути и, наравно, Албанци, узмите на поклон оно што никад није било ваше!” Ко њима или пак нама даје такво право? Ако бисмо тако поступили, то не би био само добровољни и трајни губитак Косова и Метохије него и постепени самоубиствени губитак Србије, са несагледивим последицама по Српство у целини. Сва је прилика да бисмо временом постали нека врста „модерних” европских номада-апатрида. Не било тога ни у нашим помислима, а камоли у стварности!

Марко Ђурић

ОКРУГЛИ СТО „КОСОВО И МЕТОХИЈА: ЈУЧЕ, ДАНАС, СУТРА”

Ваше преосвештенство, поштовани господине генерални секретару председника Републике, господине председниче Матице српске, уважене даме и господо. Када је далеке 1826. године у Пешти основана Матица српска, а онда и 1864. године пресељена у Нови Сад, њени утемељивачи и чланови нису могли знати да ће за више од пола века моћна царевина у којој су тада живели престати да постоји, а да ће се овај Нови Сад, ова Српска Атина, наћи у границама српске државе. Они су се, међутим, надали да ће се то једнога дана догодити и предано су радили на томе да тај дан дође што пре, стварајући одговарајуће друштвено расположење. Самостална српска држава проистекла је из војних и дипломатских победа српског народа јужно од реке Саве, али је њен опстанак на политичкој карти Европе био могућ захваљујући чињеници да су просветне и културне институције попут Матице српске благовремено почеле да стварају административни апарат, те културну и научну инфраструктуру, што је Србији омогућило да за само неколико година из феудалног прерасте у модерно и функционално друштво. Почињем овим кратких историјским освртом како бих нагласио значај данашњег скупа и тежину речи које ће на њему бити изговорене. Као што је говорио велики владика Петар Петровић Његош: „Нада нема право ни у кога до у Бога и у своје руке”. Тако и ми данас у Србији немамо право да се надамо да ће нам питање Косова и Метохије решити неко други, да ће се тим питањем бавити неки други народи, неке друге културне, интелектуалне и јавне институције осим оних наших. У томе и јесте вредност и квалитет иницијативе коју је покренуо председник Александар Вучић да се кроз унутрашњи дијалог саберемо и окупимо око бављења овом темом. Налазимо се у институцији насталој на иницијативу неколико далековидих родољуба, која својим постојањем потврђује да се велики национални пројекти могу реализовати само најширом друштвеном иницијативом и руковођени најчистијим осећајем оданости своје народу и држави. А има ли у овом тренутку важнијег националног питања од Косова и Метохије? Претходници славне мисије Матице српске и савременици њених раних

дана доживљавали су Стару Србију и Војводину као интегрални део српског националног простора. Од Јована Рајића преко Јована Стерије Поповића на овом простору поницали су национални радници, бардови Српства, који су у српској националној свести и култури градили и учвршћивали континуитет савременог нововековног Српства са средњовековном српском државом. Тај континуитет је до данас нераскинут. Није случајно владика Његош као најзначајнији проносилац косовске идеје у српској мисли и култури био дародавац и члан Матице српске. Зато је Матица српска, иако територијално везана за северне српске крајеве, у вредносном и, ако хоћете, идеолошком смислу једнако косовска колико и војвођанска институција. Можда је чак и више косовскометохијска, јер Косово и Метохија јесу били и данас јесу везивно ткиво нововековне српске националне идеје. Помињем данас далековидост и родољубље наших предака јер за њих није било нерешивих националних проблема и неостваривих националних идеја. Будућност српског народа и државе за наше претке је била идеја водиља, ствар свакодневне и политичке и стваралачке праксе. Отуда ми је, као човеку коме је допала част да учествује у логистичкој помоћи овом унутрашњем дијалогу, необично важно што смо данас овде у овом пантеону српске науке и уметности где је косовскометохијска идеја цветала и расла. Унутрашњи дијалог о Косову и Метохији смо започели и водимо га са надом да ми, што би рекао Милан Ракић: „деца овог века”, нисмо лошији људи и мањи родољуби, да нисмо мање вредни и способни да се носимо са националним проблемима и изазовима, него што су то били наши славни преци. Притом проблеми са којима се ми данас носимо, можемо да кажемо, да заиста нису мањи од проблема претходних генерација, па ни од оних са којима су се суочавали наши сународници у време освита модерне српске државе. Сигуран сам да би се оснивачи Матице српске: Јован Хаџић, Ђорђе Станковић, Јосиф Миловук и Петар Рајић, презриво и са неверицом насмејали када би видели дефетизам са којим се многи у нашем друштву данас односе према питању Косова и Метохије. За људе њиховог формата и кова, навикнуте да стварају и живе велике и амбициозне планове, то напосто не би био изазов мањи од изазова за који можемо да кажемо да је достојан њиховог времена, рада, труда и прегалаштва. Верујем и знам да у српском народу има и мудрости и снаге и одлучности да се Косовом и Метохијом бавимо одговорно и успешно, како та земља нашег заједничког искона и заслужује. Са великим нестрпљењем очекујем да чујем ставове неких од најмудријих српских глава о овом одсудном питању. Хвала.

Саопштења

Зоран Аврамовић

БОРБА ЗА КОСОВО И МЕТОХИЈУ У НОВИМ ОКОЛНОСТИМА

Историја је „произвела” нову чињеницу: Албанци на Косову и Метохији противустванно су прогласили независност 17. фебруара 2008. а неке државе (претежно из Европске уније) признале су српску покрајину као независну државу. Та војна и правна агресија према Републици Србији није имала никаквог основа у међународним правилима већ у политичкој вољи заоданог дела „међународне заједнице”. Створено је једно аномично стање са далекосежним последицама. А почело је, сва је прилика, ово змијско клупко да се одмотава и у време социјалистичке Југославије. Добрица Тосић у *Личној историји једног доба* (ЛИЈД, 15. 11. 1992) пише да је немачки министар спољних послова Клаус Кинкел захтевао 1992. године да Косово добије специјални аутономни статус и поштовање људских права у Покрајини. Нешто слично је тражио и француски шеф дипломатије Ролан Дима. Упркос свим политичким и грађанским чињеницама. Почетком 1993. године, на преговорима о рату у БиХ у Женеви, преговарачи Венс и Овен позивају Тосића на вечеру и разговор искључиво о Косову. Откуда та тема? Они испитују мишљење Добричино и завршавају разговор тиме да треба ћутати о КиМ у наредних пет година (ЛИЈД, 5. 1. 1993). Најопасније упозорење стигло је из Америке. Бил Клинтон је упутио писмо Слободану Милошевићу, 3. 3. 1993. године, у којем пише: „у случају сукоба на Косову који би био изазван са српске стране САД ће бити спремне да пошаљу војне снаге на Косово и у Србију” (ЛИЈД, 3. 3. 1993). Група америчких конгресмена на челу са Елиотом Ингелом боравила је на Косову 13. 4. 1993. године и лидерима албанских партија обећала помоћ САД у остваривању циљева „републике Косова”.

Дакле, видимо да је инвазија на КиМ и Србију припремана готово деценију (а можда и дуже). Чињеница је да се НАТО план бомбардовања припремао давно пре 1999. године. Србија се данас налази пред огромним националним, државним и политичким питањима: Шта може или шта мора да чини Србија у новим историјским околностима створеним после 1999. и 2008. године?

И у новим околностима *ојшћенационални сѿав* мора да се изгради на јавном дијалогу у коме учествују: 1. политичари у власти

и опозицији који доносе одлуке, 2. стручна и интелектуална јавност која разматра могућна решења, 3. правници који конструишу нормативни поредак.

У српској дискусији о КиМ искристалисале су се три опције. Једна сматра да је КиМ део Републике Србије, друга предлаже да се КиМ подели на српски и албански део а трећа, маргинална, да се Србија одрекне КиМ.

Аутор овога рада брани идеју о КиМ као неодвојивом делу Србије. Први аргумент је да се нипошто не може пристати на фет акомпани НАТО створио косовску државу, да се не може пристати на протеривање Срба са КиМ и да је историјско кретање непредвидиво.

Најважније питање у дијалогу о КиМ свакако је могућност успостављања што чвршће унутарсрпске сагласности у борби за КиМ. Ко у тој борби има водећу улогу? Држава, црква, интелектуална јавност, медији, образовање?

Претходно, две важне напомене о порукама које се шаљу из иностранства и дела наше јавности а тичу се решавања КиМ проблема.

Прва. Одмах треба одбацити идеју о коначном решењу проблема КиМ. Постоје бар четири разлога због којих иностранца игра са „коначним решењем статуса” није изводљива. Први је историјска свест о овом делу Србије. Нешто што се вековима таложило у свести народа немогуће је избрисати, како на дужу стазу тако ни напрасно донетим одлукама. У том смислу језичке акробације у стилу окренимо се будућности и оставимо прошлост психолошки и социјално немогуће су ствари.

Други разлог је карактер насталог стања на Косову и Метохији који сада треба решити. Садашње прилике на КиМ настале су као последица незаконитог бомбардовања Србије 1999. године, али и оружаног устанка косовских Албанаца 1997. и 1998. године против своје државе.

Трећи разлог је суштински за идеју правичности. Када „међународна заједница” универзализује косовскометохијски случај у смислу да све мањинске заједнице у државама света добију право на своју државност, онда Срби не би могли да стављају приговоре правног карактера.

Четврти разлог: о статусу КиМ не суде само Срби већ једнако инострани фактор и косовски Албанци помогнути Албанијом.

Друга. Косовски Албанци и већи део ЕУ и Америке наступају са тезом да је Косово „реалност”. Може ли српска страна да оспори ову тезу? Отвара се питање значења појма. Реално није проста перцепција. У оно што видимо увек су мање или више уpletене наша

мисао, жеља или воља, а потом и језик којим саопштавамо садржај опажања.

Друго питање тиче се још важнијег: шта све улази у круг реалности? Реално је и оно што представља важећи нормативни поредак било које установе. Другим речима, ако је овакво стање на Косову и Метохији данас реалност, то је још више и Устав Републике Србије, међународне правне норме или Резолуција 1244.

Шта би требало да ради држава? На првом месту држава би требало да изгради у највећем могућном степену *јединствену ѿолийику* према Косову и Метохији, и на том послу унутрашње политике разлике не би смеле да буду препреке (циљеви, средства, повратак протераних Срба). Држава, а то значи да председник, влада и парламент (власт и опозиција) изграде косовскометохијски консензус који је од виталне важности за политичку будућност Србије.

Слободан Јовановић је тачно уочио да српски национални карактер историјски обликује национализам (спој православне вере и национализма остварен је још под Турцима), а они који растварају национално јединство су политичке странке које сукоб са другим странкама схватају као рат и борбу. Политичке личности су копије партијског егоизма. Српски политичар више мисли на себе и свој лични успех него на општа питања. Он, сматра Слободан Јовановић, „не схвата политику као јавну службу већ као прилику за самоистицање”. Српски политичари су били или „реални”, спремни да зарад власти жртвују сва начела, или идеалисти, који су стално критиковали како би избегли одговорност.

Српска државна мудрост, при чему не мислим само на делујуће функционере већ и на све политички образоване и упућене личности изван институција власти, треба да пронађе решење за државну политику према понашању Америке и ЕУ у односу на УН и на Републику Србију. Та државна мудрост треба да нам одговори шта планирају, какве су намере ове групе држава. У поступку противправног признавања Косова и Метохије, државе о којима је реч су заобиле УН. Та чињеница слути на још веће зло. Јавне изјаве страних дипломата (Америке) да ће они помоћи своје политичке фаворите такође је једно од питања за државну мудрост Србије.

Насушна је потреба да се обави једна врста „поделе посла” у јавном суочавању са новим околностима поводом косовског изазова и, у складу с тим, одређивање правца стратешког деловања. Увек ће постојати разлика између оних који политички делују и оних који политички мисле.

Шта се очекује од државе?

– Да исправи оно што се исправити може: 1. повратак исељених и протераних (пример Источно Сарајево), 2. вратити КиМ у УН;

– Да ради на што ширем консензусу (пример су јавни, стручни разговори);

– Да борба за националне и државне интересе буде изнад партијских (јавни разговори о овом проблему);

– Да се маргинализују странке које подржавају НАТО отимање КиМ (без уласка у велике коалиције);

– Да се бори за антрополошку компоненту државе (квалитетни и држави лојални људи) а не само за институције;

– Да активно наступа према проалбанским државама у Европи и свету. Не треба подвлачити чињеницу о живим деловима западне политичке јавности који су увек против српских интереса и права. Српска државна мудрост, при чему не мислим само на делујуће функционере већ и на све политички образоване личности изван институција власти, треба да пронађе решење (тактику) за државну политику према донашању Америке и ЕУ у односу на Србе и Републику Србију. (Преговори са косовским Албанцима су преговори са Америком и неким државама ЕУ);

– Да анализира друштвене и политичке процесе у албанском становништву на КиМ (празне се села и смањује наталитет).

Улога Српске православне цркве. Институција која је интегрисала српски народ кроз векове, а посебно од пада деспотовине 1459. до Првог српског устанка и 1878. године, има и данас најважнију духовну и моралну снагу у борби за Косово и Метохију. Пећка митрополија је у турском царству била два века духовна жижга српске свести и постојања. Бројни манастири, цркве и црквишта су места историјског корена и будућности. Православна црква је кроз векове сачувала појам саборности. Она чува народни и верски идентитет. Али, није тај идентитет у молитвама, слављењу рођења и васкрса Исуса Христа, читању богослужбених књига и другим обредима. Саборност народа и свест о припадању овој вери међу хиљадама других вера је она духовна и морална снага наше цркве.

Данас, у постнатовским условима црква мора да најпре уједини владике, монаштво и свештенство (случај Артемија), да делује и ван олтара и да храбри народ да остаје и да се враћа на КиМ, да делује у савезу са државом, и да тражи подршку тамо где религијски могу да је потраже.

Шта чини интелектуална јавност? Потребно је најпре осветлити савремене чиниоце који доприносе одсуству консензуса међу Србима око темељних питања опстанка и развитака. Посматрање друштвеног и политичког живота српског народа од 1990-их показује да су главни учесници ове рђаве игре неки кругови инте-

лектуалаца (професори, научници, књижевници) и политичари (бивши и садашњи). Основни показатељи њиховог односа према држави су схватање власти, однос према другим народима и властитом националном интересу. У њиховом политичком понашању и мишљењу карактеристичне су брзе и страсне промене, без разматрања њихових последица.

У српској политичкој култури није још увек изграђено разумно јединство у схватању власти као средства за оствривање општих интереса. Власт се обожава или се мрзи са јаким парсоналним набојем. Учесници у политичком деловању испољавају еуфорично понашање: из неумерене похвале власти иде се у тешко оптуживање владајућих политичара, чак и „збацивање с власти” легално изабране владе.

Постоје праве развалине у схватању целовитих интереса српског народа. Наслеђени регионализам неки актери на српској интелектуално-политичкој сцени експлоатишу до граница апсолутизовања посебности. Мало је народа који су толико заокупљени својим регијама. Једнако је карактеристичан и критички однос према догађајима у којима учествује српски народ или неки његови делови. Такав однос је природан и пожељан. Међу Србима, међутим, постоји један слој интелектуалаца који се наслађује у оптуживањима властитог народа за фашизам, а могло би се тврдити да ужива у несрећама српског народа. Такав садомазохизам нема изгледе да постане доминантан, али је врло агресиван.

Српски интелектуалци и политичари генерирају темељне разлике у одређивању општих схватања о интересима и плановима српског народа. Када су Срби били избацивани из Крајине и када су падале НАТО-бомбе по Србима 1995, део српске интелигенције није се чуо. Новембра 1996. започеле су демонстрације једног дела опозиције и студената који су сипали мржњу против власти у Србији. О овој чињеници треба размишљати. А све се то догађа у условима снажног спољнополитичког притиска, блокаде, изолације!

У борби за Косово и Метохију не учествују сви српски интелектуалци. Неки су „на првој линији”, а неки су на страни противника.

Борба патриотских интелектуалаца је углавном ентузијастичка. Појединци се појављују у јавности са својим позитивним националним гледиштима и мање-више успешно их аргументују. Шта раде организовано друштво и држава? Да ли држава треба да помогне њихово организовано деловање? Наравно. Посебно када је реч о научној и стручној полемици са гледиштима која долазе са Запада. Бројни страни научници пишу лажи под фирмом струке. На то треба одговорити.

Држава треба да преко института финансира истраживања страних публикација о Србији, Косову и српском народу. Ми немамо атомску бомбу, али имамо памет. Алекса Ђилас је 2008. године критички писао у *Полиџици* о књизи Сабрине Рамет у којој се Срби окривљују за ратне догађаје на простору СФРЈ. Али, он је то сам учинио. Други пример: Жан Жилијар, француски историчар, објавио је књигу *Фашизам који надире*. Ту књигу је готово исте године превео и објавио Б92 (1999). Књига је препуна оптужби Срба за бандитизам и фашизам (о тој књизи написао сам критику: „Наоружано незнање, расизам и мржња” *Социолошки њрељед*, бр. 3–4, 1998, стр. 409–417). То су солистички наступи. Али, ради се о томе да држава треба преко института да финансира истраживања страних публикација о Србији, Косову и српском народу и да их објављује на језику на коме се та књига појавила. То је начин деловања оних интелектуалаца (научника) који деле јавну борбу за Косово и Метохију.

Медијске слободе и интерес државе. Разматрање односа државе и медија значајно је због једног кључног питања: како и где одредити границе између слободе медија и интереса државе? Схватање по коме држава не би смела да се меша у медије може се сматрати идеалистичким и утопијским. У конкретно-историјским околностима, овај однос се различито идејно и правно заснивао и практично решавао. Држава се већ својим постојањем мешала у медијски живот својих грађана и установа.

Шта можемо да очекујемо од државе у погледу њеног односа према слободи медија и бриге за Косово и Метохију? Свака влада утиче на медије разноврсним средствима. Политички утицај је неизбежан, не само због позиције моћи већ и због логичне потребе владе да обавештава јавност о својим корацима. Други начин утицаја владе на медије је њена улога у доношењу закона у парламенту, средства којима утиче на регулисање медија и облици контроле.

Како стоји ствар са медијима у Србији када је реч о Косову и Метохији? Има навијачких штампаних и електронских медија који у отвореној или прикривеној форми навијају за албанску ствар или се противе државним интересима. Просто је нечувен степен неодговорности неких електронских и штампаних медија према овом питању. Једна анализа о томе како су извештавали штампани медији *Блиц*, *Полиџика*, *Данас* и *Дневник* о борби Русије у Савету безбедности УН против признавања Косова и Метохије показује као на длану антидржавни интерес на страницама ових медија (Н. Вуковић: „Руски вето у српским медијима”, *Правда*, фељтон, децембар 2007).

Где су границе медијских слобода? Да ли српска држава користи сва легална средства да заштити државне и националне интересе?

Да ли слобода јавног обавештавања подразумева деловање медија без граница у слободи? Другим речима, да ли је медијима све дозвољено? Узмимо за пример деловања медија против националних и државних интереса са становишта одбране Косова и Метохије. Овде имамо на делу медије који не поштују вредност истине а ни основне националне и државне интересе. Нормално је да све кључне организације и установе једне државе делују јединствено у одбрани интегритета своје државе. Ако се Србији одузима део територије, политичко очекивање је да ће сви стати у одбрану правног поретка Републике Србије. Ако је то постигнуто у државама које су 1999. бомбардовале Србију, ако су тамо медији јединствено деловали са својим владама, зар је могућно да у Србији у време њене одбране од отимачине дела територије део медија делује у корист непријатеља? Да, то је могућно јер реч је о слободи медија. Али, шта ту ради држава? Она није без инструмената за своје деловање, али као да их је заборавила.

У Србији се нагло шири схватање улоге медија које не подлеже никаквим ограничењима а, како видимо, ни јавним критикама. Ту улогу неке медијске куће разумеју као слободу медија. Како сада стоји ствар са неким дневним медијима у Републици Србији, имамо пуно разлога за забринутост. Ову бригу појавача продор иностраног медијског капитала који на отворен или прикривен начин настоји да утиче на обликовање српског јавног мњења и на доносиоце одлука.

Образовање и васпитање као стратешки задатак. Аномично стање које је створено признавањем Косова и Метохије упркос Резолуцији УН 1244 допринеће високом степену инструментализације српског образовања на основношколском и средњошколском ступњу, а у доброј мери и високог образовања. Треба очекивати да ће оне државе из ЕУ и Америка покушавати да тему Косова и Метохије истисну из образовног система Републике Србије, а за рачун албанског образовања. То значи минимализовање косовског духовног наслеђа у српској културној и образовној свести. Већ сада постоје покушаји са косовскоалбанске стране да се верско-архитектонско наслеђе уклопи у непостојећу косовску културну историју.

Притисак на сваки образовни систем производи далекосежне последице. Рачуна се са знањима, вредностима, васпитним моделима и широм културном свешћу долазећих генерација. Образовање није само сервис друштва за попуњавање раднопрофесионалних

улога већ и најважнија културна магистрала формирања личности. Знања и вредности из историје властитог народа су темељ сваког националног идентитета, а без тог оквира немогућно је замислити развој и сазревање сваке младе особе. Промена идентитетског садржаја води неизбежно промени основних црта припадности властитој култури.

У претпостављеној иностраној стратегији заборављања Косова и Метохије од стране српског народа, образовање ће бити главна полуга. Управо из тог разлога српско образовање већ сада би требало да се припреми. Шта та обавеза подразумева? Косово и Метохија треба да буде део знања, вредности и понашања у образовању. Другим речима, што више наставних и ваннаставних активности у које ће бити укључени садржаји о Косову и Метохији.

Прво, наставни планови и програми, нарочито из области културолошких предмета, требало би да обликују знања и вредности о Косову и Метохији као кључном делу српске историје (о томе сам писао у радовима „Традицијски културни образац Срба Косова и Метохије” и „Карактеристична значења културе косовских Срба” у књизи *Социологија и књижевност*, Рашка школа, 2008). У оквиру ових наставних предмета, кроз различите садржаје, активности, облике и методе рада, неопходно је неговати културу и традицију Косова и Метохије.

У уџбеницима из ових предмета требало би укључити текстове који садрже косовске теме. Од посебне је важности да дидактичко-методички апарати садрже питања и проблеме из косовске проблематике.

Поред наставе, у процесу усвајања знања о историји властитог народа важну улогу имају и различите ваннаставне активности. Имајући у виду да деца најбоље уче кроз искуство, један од начина да се директно упознају са културом и традицијом Косова и Метохије јесте организовање екскурзија до манастирских целина на Косову и Метохији.

Школе би требало да организују наградна такмичења са темама о Косову и Метохији из разних облика стваралаштва (ликовни радови, литерарни радови, музика, игра, фолклор).

У оквиру школа, а и шире у сарадњи са јавним медијским сервисом, требало би организовати образовне квизове у којима би се школе такмичиле у познавању историје и културе Косова и Метохије.

Заједничка дружења, посете (деца из школа са Косова и деца из школа у Србији). Заједничка летовања, зимовања, школе у природи.

Закључак. Косово и Метохија ће још дуги низ година и деценија бити нерешено питање за све оне који хоће да га отму из уставноправног састава Републике Србије. У таквим околностима Србија и српски народ требало би да се припреме на деловање дугог трајања. Искуство је показало да само чврст став у одбрани сопствених националних интереса може да принуди иностране освајаче КиМ да промене своју политику према овој покрајини. То значи да све кључне установе и организације државе, цркве, медија, образовања и патриотских интелектуалаца морају да рачунају на мудру борбу за Косово и Метохију на дужу стазу. За правни статус КиМ и повратак становника протераних са КиМ. Стратешки пут деловања Србије у одбрани КиМ треба да се концентрише на исправљање колосалне неправде и безакоња држава и влада које су учествовале у бомбардовању. Оне су обавезне у складу са идејом међудржавне правичности да се коригују и да оставе Србе и косовске Албанце у трагању за стабилним договором о својим колективним интересима. Зашто би Србија пристала да поправља рушевине државне зграде када то треба да учини рушитељ? У општем послу одбране КиМ највећи српски непријатељ биће малодушност, неорганизованост и политичке страсти неких странака и група, а не моћ нама несклоног иностранства. А то је основни разлог да се на организован начин ангажују сви они јавни делатници који могу да помогну у борби за правду Србије у чијем је средишту Косово и Метохија.

Бранко Баљ

УНУТРАШЊИ ДИЈАЛОГ У МАТИЦИ СРПСКОЈ

Једно виђење будућности Србије и Косова и Метохије

Матица српска у којој се налазимо обавезује нас да мислимо, говоримо и деламо у сагласности са традицијом, садашњошћу и будућношћу ове установе која је од свога постанка до данашњег дана водила рачуна о интегралним српским интересима, односно о свим димензијама бивствовања српског народа.

Проблеми између Срба и Албанаца трају више од стотину година и поред низа уступака које је учинила Србија и као такви нису ни до дана данашњег решени, а како време иде и поред западњачког уцењивачког потенцијала, односно моћења моћи, неће ни ускоро бити решени. Наиме, то су проблеми који трају од Призренске лиге преко Краљевине Југославије, до владавине КПЈ/СКЈ, која је подарила аутономију Косову и Метохији уз додатак четири општине од стране тзв. централне Србије, до појаве Слободана Милошевића и сатанизације како њега тако и српског народа, уз свесрдну помоћ Словеније и Хрватске и сукоба на Косову и Метохији, те Вокерових безмерних лажи које су биле увод у бестијално бомбардовање Србије и њених грађана од стране НАТО-а па до плана Мартија Ахтисарија и речи Ричарда Холбрука из интервјуа који је *Полиџика* пренела.

На питање: „Да ли верујете српским лидерима?”

Холбрук је одговорио: „Они спадају у велике лажове савремене историје”.

А на остала два питања: „Пут Косова ка суверенитету ће проћи кроз више фаза?” и „Како може да се убеди Београд да призна независност Косова?”

Холбрук је одговорио: „Кључ за то има Европска унија. Она мора јасно да стави Србима до знања да могу да бирају или да иду у правцу Брисела или да задрже Косово. Ове две ствари не иду заједно. ЕУ би требало да спозна своје велике могућности утицаја и да их се не одрекну тек тако”.

То је довело до тога да независност државе Косово признају многе земље Запада (САД + ЕУ), тако да речи које је изрекао аме-

рички специјалац Хојт Ји нису никакав изузетак, него сведочење о континуираном притиску и уцењивању Србије и српског народа који треба за резултат да имају да се Србија лиши/одрекне 15% своје територије и свога животородног мита о Косову и Метохији. Потребно је истаћи да свако ко говори о митској слици, а да при томе мисли на Косово и Метохију, треба да зна да се не ради о мртвом миту, него о животнородном миту који је у темељу српског идентитета. Уосталом, мит има више филозофско-политичких, а поготову социолошких функција. Реч је, дакако, само о интересима моћних који се представљају да трајно моће у моћи.

Једном реченицом исказано, пред Србију Запад, имплиците и експлиците, поставља врло бројна ограничења и изазове:

- 1) Санкције Запада (САД + ЕУ) према Русији, које би требало и Србија да следи;
- 2) Напети односи између ЕУ и Турске;
- 3) Појављивање проблема између САД и Немачке;
- 4) Сумњичав однос Запада према Кини, те добри односи Кине и Србије;
- 5) Све земље Балкана су чланице НАТО-а или на путу да то постану, па зашто би Србија била изузетак;
- 6) Економски је Србија највише упућена на ЕУ;
- 7) Већина чланица ЕУ (Запада) је признала Косово и Метохију као самосталну државну творевину и Србија треба да нормализује односе са Косовом укључујући и чланство у УН када Косово испуни минималне услове;
- 8) Изражена сумња од стране Запада према чвршћим односима Србије и Републике Српске, итд. Свако ово ограничења представља штап у рукама Запада према Србији.

Међутим, ако је то већ тако, да ли то значи да Србија има право на своје интересе које Запад предочава као видљиве: а то је чланство у ЕУ под претпоставком суштинског признања Косова као државе!? Неоспорно је да је Србија у политичком и економском смислу усмерена ка ЕУ. Међутим, под диктираним условима/ограничењима Србија неће реализовати своје државне и националне интересе, те сходно томе српско питање на Балкану остаје отворено и надаље рањиво како у идентитетском тако и у територијалном смислу. Под неолибералном парадигмом кретање логоса капитала у Војводини (аустријско-немачки капитал), те у јужној Србији и Рашкој (турски капитал) под своје ноге бациће и политику, право и морал, а може да подстакне и промене у идентитетском смислу. Уосталом, то се догађа на глобалном нивоу и спушта се на ниво неразвијених или полуразвијених држава у економском смислу, будући да се ради о неолибералној (чистој: неоколонијалној) похлепи

за природним ресурсима и људским потенцијалима за који они говоре да су такође ресурси.

Уз све то позиција српског народа у Босни и Херцеговини само је делимично решена Дејтонским споразумом који је дерогиран преносом многих овлашћења са Републике Српске на Босну и Херцеговину.

Руководство Србије у игри Запада и Истока својим представљањем мора да купује време имајући на уму да на Западу нема ваљаног разумевања за српске државне и националне интересе а да Исток (Русија и Кина) на нивоу УН-а и у економском смислу нису неактуелни, а што се Русије тиче, у идентитетском смислу наш народ је врло близак руском народу, што све говори да ту постоји озбиљна воља за разумевање наших интереса. Уосталом, не треба сметнути са ума да је Исток (Русија) битно утицао на формирање европског идентитета.

Неоспорно је да Србију и српски народ Запад у последњих 27 година врло цинично третира, а подтекст, поред неправедности, огледа се у ширењу својих интереса, у распону од геополитичких до религиозних, путем демонстрирања моћи, препуним уцењивачког потенцијала. По мом мишљењу, једини излаз је у јасном изрицању интереса Србије и српског народа:

а) могућа подела Косова и Метохија по моделу да и Срби и Албанци буду и губитници и добитници, и

б) отварању питања Републике Српске у смислу још интензивнијих и чвршћих веза са Србијом, ако не и потпуних. Први корак Србије био би легално-легитиман захтев да се сва овлашћења која су дата РС и пренета на ниво БиХ врате РС, тим пре што је Србија један од потписника Дејтонског споразума.

Јасно је да Запад неће то дочекати са одобравањем и разумевањем, али је исто тако јасно да Запад није у позицији као 1989. године, године пада Берлинског зида, као што је истинито да Запад није цео свет, иако се и даље према њему односи како на империјалан тако и на хегемонијалан начин.

Ово говорим из следећег разлога:

Ако Србија пристане на нормализацију односа са Косовом по диктату Запада, укључујући и столицу у Уједињеним нацијама, у догледно време биће сведена на Београдски пашалук, имајући у виду своје расколничке елите: политичко-економске, а ако се томе придода одлазак младих и школованих људи из Србије у свет и лоша демографска ситуација онда говор о проблематичном опстанку нашег народа и државе може постати стварност.

КОСОВО И МЕТОХИЈА, ИСТИНА И ПАМЕТ

Знам, добро сам упамтио, поглед мајке док је причала о прогону из Метохије. Отац је био мобилисан 1941. Имали су два мала сина. Старији је био болестан и непокретан. Млађи није био још проходао. Носила их је уз Руговску клисуру, па преко голометног Чакора. Имала је само завежљај који је отела, бежећи испред ножа и пушке. Видела је како Шиптари узимају све што је оставила у кући и око куће. Видела је како кућу обузима пламен. Цело метохијско село у којем су биле насељене српске породице нестало је у једном дану. Децу је донела на голу долину. Направили су јој собицу, уз појату, и дали три овце. Старији син је умро. Отац је рањен. Савезнички доктори су му одсекли ногу, до кука. Никад нису пожелели да се врате у метохијско поље. Нису питали ко им је спалио све што су имали. То им је било забрањено. Рекли су, под заклетвом, да неће никуд са своје планине.

Кад год чујем име одметнутог дела Србије, силом наденуто, помислим на сиротињски збег у кланцу и помислим на метох Патријаршије, на сваки метох свих хиљаду и три стотине и педесет светих места, онамо, где потомци оних који су родитељима спалили кућу и одузели имање, такви, стварају своју државу на српској земљи. Помислим и на пријатеља кога више нема, на песника Момира Војводића, који је био у истом збегу погорелаца, који је о томе састављао антологијске сонете. Помислим и на легенду да већина српских породица, у Црној Гори нарочито, повезује свој далеки родослов са светородном косовскометохијском лозом. Тако се чува традиција и крај манастира који је задужбина синовца Светог Саве, и то из 1252. године, и то у Морачи.

Толико на почетку о нашем почетку да би се видело, овако, у примеру, зашто не можемо мирно да говоримо о Косову и Метохији, у било којем добу.

Не знам како смо могли да пристанемо на подвалу и да, све чешће, јавно, уместо Косово и Метохија говоримо туђи назив који бежи од метоха, од имена за имање које припада српском православном манастиру. Пуне су средњовековне хрисовуље њихових имена. Само у једној краља Милутина, највећег задужбинара немањићког, за његову Бањску, има их неколико стотина, а свако име малих

места је српско. Према томе, прво морамо да се држимо правих имена, да редовно говоримо и пишемо – Косово и Метохија. Да не прихватимо подвалу као што смо раније без остатка примили да кажемо Албанци за своје становнике који себе зову Шиптари, или реч иредента, када су се побунили ко зна по који пут и затражили да узму као свој одувек наш део земље, или као што редовно говоримо за Прешево, Бујановац и Медвеђу да је то југ Србије, а није, југ Србије је онамо, под Призреном, некад царским српским градом где је данас мала Милица једино српско дете.

Погрешно именовање доноси погрешно мишљење, нагони да подсвесно примамо туђу лукавост као правило које примењујемо. Морамо, дакле, све да називамо правим именима: изворно, прецизно, јасно.

Као што је баш тако, на почетку познате расправе о Његошу, Иво Андрић исписао осамљену реченицу:

Ова је драма њочела на Косову.

Јесте, то знамо и потврђујемо историјским чињеницама. Тачно је да су Срби страдали на Косову 1389. и да је то почетак страдања које траје. Тачно је, такође, да смо пре шест стотина и двадесет и осам година на Косову изгубили, али је, такође, тачно да Косово и Метохију нисмо изгубили. Тамо су и данас Срби, српски духовни и културни споменици, куће и имања. Тамо српско име најдуже и најупорније одолева злу и злим приликама.

Његош у *Вијенцу* има стих:

О Косово, ѓрдно судилишће!

Знао је „трагични јунак косовске мисли” да је *ѓрдно* нешто ужасно, ружно да не може да буде ружније, опасно и наопако, као што је знао да је *судишће* име за трагичну судбину, за пресуду донету без правде и правичности, као што је знао да ће такво крваво место да буде спржено ватром као Содом. Па је то и казао песничком клетвом, заклетвом и заветом.

Иво Андрић је осамио Његошев стих:

Нека буде шће бии не може!

Рекао је узбудљивим начином да тако страшну лозинку није нашао нигде у светској литератури и да смо под таквом девизом водили све ослободилачке покрете, од Карађорђа до наших дана. Тако је Андрић писао 1934, али су *наши дани* увек исти.

Морао је, овако, лично, данас, писац да говори у задатој невољи, јер такво *лично* није приватно. Оно је метафорични пример који може на свој начин да каже сваки Србин: свакоме је понеки

предак нестао на Косову и свакоме је горело нешто његово у Метохији. И морао је писац да опомене себе и друге колико је опасна игра речима без покрића и на превару наметнутим именима. И морао је из српске књижевности да узме макар два имена и само три примера да би и тако пожелео да буде што бити не може.

А све да би, при завршетку, на светлост изнео своја основна становишта, забринута и тврда, дозивајући сложеност, поправке и допуне, све по тачкама чији распоред је равноправан.

Прво

Србија и не сме и не може да призна да је њен део Косово и Метохија постао самозвана или било каква држава Косово. Србију у таквом природном поступку штити свака држава која није признала насилно одвајање Косова и Метохије. Увек треба помињати да су такве државе Кина, Русија, Ватикан, неколико земаља Европске уније и десетине држава из других делова света.

Друго

Србија мора да учини све што је као матична земља дужна да Срби на Косову и Метохији живе и раде слободно, да имају све што имају људи који су своји на своме.

Треће

Српска православна црква, све националне, научне, културне и просветне установе у Србији дужне су да изучавају, штите и обнављају српске споменике духовности и културе на Косову и Метохији.

Четврто

Србија ће и даље да буде под притисцима, претњама и уценама, али мора наћи довољно снаге, мудрости и вештине да се одупре, али никад нагло, главом у зид, на своју штету, већ да упорно стоји на две ноге које се зову – истина и памет.

Славко Гордић

ПЕТ ПОДСЕЋАЊА

Државници, дипломате, правници и економисти могу и морају више знати и умети од нас неупућених у посебна знања и умења. То је једна, неспорна, истина о подели рада. Постоји, међутим, и друга, друкчија, с нагласком на позвању пре неголи на посебном знању. Она се тиче интелектуалаца и стваралаца. Интелектуалаца, који се, у сартровском смислу речи, баве оним што их се не тиче. Стваралаца, којима је, по поетско-парадоксалној дефиницији Марине Цветајеве, живот – специјалитет. Уколико, дакле, себи поласкомо самосврставањем у једну, или у обе ове скупине, следоваће нам и право изјашњавања о недомисливо важном и сложеном питању које данас притискује, као мора, ову земљу и овај народ.

1. Живимо у постсекуларном времену и можемо, без зазора и бојазни, опет рећи да је Косово и Метохија наша света земља. То понајпре значи да није реч о пукој територији, те да отуд не може бити говора ни о подели територије или размени територија. Историчари боље од мене знају о Метерниховој славној изјави како је Италија само географски појам, што му Италијани никад нису опростили, мада је у часу изрицања ова изјава прилично добро описивала фактичко стање. За нас никад Космет не сме бити само географски појам, и то би био први обавезујући аксиом за четири групе преговарача из прве реченице овог записа.

2. Да практичари и прагматичари, који се по правилу диче једносмерним реализмом овакве своје оријентације, имају аверзију према историји и да су склони да рачунају време одскора, или чак од своје инаугурације у јавне посленике, позната је и обесхрабрујућа чињеница. Само бих их подсетио, у контексту наше теме, да су, не тако давно, по статистици из 1889. Срби чинили више од пет шестина становништва Косова и Метохије. Рекох не тако давно: тад су Шантић, Дучић и Ракић били младићи. Да је најстарији од њих имао срећу, или несрећу, да дочека 1941, не би се могло рећи да је променио светом у високим годинама. Није, дакле, 1889. тако далека, него су сурови и бројни насилни изгони и страдања који од тад до данас тако и толико променише поменуту демографску слику.

3. Срачунато и истрајно изругивање дела српске елите с митом и митском свешћу не би смело завести данашње и сутрашње

актере у решавању косметског питања. Мит је неретко постојанији, па и стварнији од стварности, па и њено битно одређење. И да нема Његоша, Андрића и Зорана Мишића, знали бисмо и осећали како је косовски завет, или косовско опредељење, у темељу нашег идентитета и нашег цивилизацијско-културног обрасца. Читајући у рукопису књигу недавно преминулог Милана Радуловића, посаветовао сам аутора да насловну ознаку *српски културни образци* преиначи из плуралне у сингуларну. Тако је и учинио, јер, како и казује његова књига, на делу је *српски културни образци*, чија је суштина светосавље и косовски завет, док су друге форме тек његови хибридни и симбиотички варијетети. И ова је истина обавезујућа, осим ако не желимо да порекнемо себе саме.

4. Сад застајем на врло осетљивом питању – питању цене и жртве. Част оним политичарима и оним академицима који су похитали са изјавама како ми немамо деце за нове ратове. И да их имамо, боље је да не буде ратова. Боље је живети с проблемима, него их оружјем решавати. Па ипак, ипак морам да се запитам колико је упутно охрабривати противнике „предусретљивим” ставовима из којих произлази да су наш интегритет, суверенитет и слобода ствар нагодбе – макар, по једној полуреченици Жоржа Батаја, „начело овог стварног света доиста није разум већ нагодба...” Подсећам да је логика и етика албанских сецесиониста потпуна супротност нашем миротворству. „Када косовска страна помиње силу и прети насиљем ако не добије уступке, долазите у ситуацију да је лакше платити него страховати”, каже један високи представник тзв. међународне заједнице. Враћам се сад Шантићу, мада се општи ред ствари, а поготово наша спремност на жртву, умногоме разликују од ситуације пред балканске ратове и Велики рат. При томе, песма о којој је реч – „Сеоба” (из 1902) – није у ближем тематском сродству с проблематиком којом се овде и данас бавимо. Ипак подсећам на поенту те песме: „Не идите, браћо, од роднога прага, / Јер мученој земљи мученика треба... // Треба мушке снаге и витешких рука, / Треба Обилића и слободних лава... / Треба ваше смрти и вашијех мука...” Девет година доцније (1911) Тин Ујевић ће написати: „Тај последњи окрутни стих, то несмиљено треба, треба смрти, треба мука, треба мученика, то је велика ријеч, далеко од обичнијех расплаканости отаџбинских стиховних јеремијада, велика ријеч коју је требало казати, и то управо данас! То је благословљена, велика безобзирна ријеч добачена поносно попут заповиједи, која истиче нужност жртве и налаже безувјетност пријегора херојскога (...) Смисао је, дакле, његове патриотске поезије проповиједање срчаности, неустрашљивости: не плачимо, боримо се (...) Како је његова вјера слобода и домовина, његов је морал

енергија мужа.” Толико о давно-прошлом времену Шантића и Ујевића. Или можда, фокнеровски речено, све што је прошло није и мртво – није чак ни прошло.

5. Независно од тока и исхода интерног дијалога који тече, Матица, Академија, СКЗ, високошколске институције и друге адресе с којих долазимо имају и прилику и обавезу да промишљено и истрајно негују свест о историјском, сакралном и културном значају и значењу Космета како у текућем тако и у будућем времену. Није време за „одмор од епопеје”, како је у једном друкчијем часу Станислав Винавер видео и поздравио Бранислава Нушића и његово дело. Бригом за књигу, за дух медијских садржаја, за наставне планове и програме, за идентитетски одговорно усмерење научних и уметничких пројеката и удружења, а посебно живим присуством на Косову и Метохији оних међу нама којима то здравље допушта, може се много постићи. Додуше, оно што могу центри изврности увек је, бар на први поглед, не само друкчије него и мање од оног што могу центри моћи. Али, да парафразирам једног Енглеза, семе је увек скривено и увек ситно – али је семе.

Владимир Давидовић

ОКРУГЛИ СТО „КОСОВО И МЕТОХИЈА: ЈУЧЕ, ДАНАС, СУТРА”

Добро вече и хвала свима што смо у прилици да у овом броју још увек присутних, сагледамо исход нашег данашњег рада. Присуствујем овом скупу у име радне групе за пружање помоћи дијалогу о Косову, задужен за једну од група, коју колоквијално зовемо интелектуални део. Њу чине универзитети, научни институти, националне институције – каква је и Матица српска. Желим да вам захвалим што сте се одазвали у овако репрезентативном броју. Без обзира на то што су многи аспекти који су данас поменути познати, они заиста спадају у живо ткиво српског националног бића и лепо их је поново чути.

Нажалост, припадам малобројном корпусу оних који немају често прилику да уживају у друштву истомишљеника, онако како сам данас уживао. Наиме, често учествујем у преговорима са онима које, како нас обавезује одговорност државне функције, зовемо пријатељима, иако лично имам друкчије мишљење. Када чујем овакве додатке „интелектуалној мунисији” за нашу не баш препуну торбу аргумената, заиста осећам задовољство.

Драго ми је што ће овај зборник бити још једна звезда на сјајном небу које осветљава и Матица српска, као најстарија национална институција коју наш народ има и у којој ће се наћи пописане све ове идеје и све ове оцене које смо данас чули, а које представљају необориви тезаурус аргумената, без обзира на политичке околности у којима ћемо и сада и убудуће морати да делујемо. Неке од сумњи, неке од бојазни које су овде изречене, разумем искрено, људски. Пуно је људи збуњено оним што се данас често назива политичка коректност.

Када сам ишао у школу, доста давно, учили смо да се придеви граде од именица. Па сам се питао, на пример, како је то постао назив за бошњачки језик, која је то именица која би била Бошња. А онда ми је објашњење понудио председник једне суседне државе, настале из бивше Југославије, аргументом да је у питању политички језик. Онда је та дилема престала да ме мучи, јер објашњено ми је, више нисмо у сфери науке већ у сфери политике. А у тој сфери

политички аргументи су само један у низу аспеката о којима можемо да разговарамо.

Данас, неоптерећени такозваном политичком коректношћу, интелектуалци, писци, књижевници, научници изговорили су оне речи које би сваки честити грађанин ове земље желео да чује из перспективе научне, материјалне истине, из перспективе интелектуалног поштења. То су разлози због којих сам се на крају јавио, да вам захвалим на вашем свеколиком поштењу, на коректности, на могућности да под кровом Матице српске, заиста покажемо да имамо интелектуалне, али и друге снаге да процес решавања овог политичког тренутка, ако хоћете ове политичке реалности, можемо да сагледамо само као један пролазни тренутак политичке реалности. А тренутак у светској историји не значи пуно.

Сведоци смо да је политичка реалност била да је Албанија била под кинеским утицајем, па под руским утицајем, па је сад и под америчким утицајем. Дакле, реалности се мењају. Често помињем реченицу коју је за Србију у Првом светском рату изрекао Кајзер, а у Другом светском рату Фирер: „То је свршена ствар”. И један и други рат трајали су четири године. Према томе, сви они који говоре о томе да је наша реалност свршена ствар, морају да рачунају да вољно или невољно цитирају и Хитлера. Можда не знају за то, али је то тако. Нама политичка коректност не дозвољава да то кажемо. Не дозвољавају нам одговорности функција које вршимо. Али овај корпус, научни, интелектуални и уметнички, нема апсолутно никакву препреку да ствари назива правим именима. И због тог поштења са којим су многи данас говорили, желим да вам у име наше радне групе за подстицај овог дијалога још једном захвалим и да, наравно, захвалим Матици српској и на гостопримству и на томе што наставља традицију насталу под овим симболом – печатом који сведочи да смо овде веома дуго у истом или сличном положају.

Историја се не понавља, али се понављају модели људског понашања. Дакле, јачи тлачи, и то знамо, јер смо успели да превазиђемо и ситуације кад смо били најслабији. Линија нашег међународног положаја је, по мом мишљењу, данас лагано узлазна.

Давних година, проф. Ружа Ђук са Филозофског факултета у Београду, бавећи се демографским истраживањем, регистровала је на Косову, ако се добро сећам, око 680 метода притиска на Србе због којих се људи исељавају. Објавила је књигу која је представљена 1986. године у Српској академији наука и уметности. На том научном скупу где је презентован један научни зборник са резултатима научног пројекта који никад нико оспорио није, устао је академик Иван Максимовић и рекао: „Господо, овакав научни резултат

захтева да се Академија огласи”. Тако је дошло до чувеног, озлоглашеног Меморандума Српске академије наука и уметности. Прва верзија тог меморандума је била научни текст, са научном апаратуром. А онда је на комисији за његову израду донета одлука да се ослободи научног апарата, да нема фусноте, него да то буде обраћање примерено Централном комитету СК Југославије. Дакле, партијски другови из Академије писали су партијским друговима у Централном комитету. Ово говорим да покажем да смо и након тридесет година мука на истом задатку, са истим дилемама, са истим проблемима и са могуће сличним притисцима.

Где је битна разлика? Држава се овога пута не ограђује од својих интелектуалаца, не врши притисак на њих да се одрекну својих уверења, него подстиче друштвени дијалог и очекује да чује заиста поштено мишљење, без претходних усмерења. Желимо да чујемо шта се у овом тренутку не само у интелектуалним, него и у привредним и у свим другим слојевима друштва који су поприште овог дијалога, мисли о томе на који начин треба решавати проблеме. Из тог каталога идеја, а резултат целе ове расправе биће само каталог, ништа више, они који по Уставу воде политику, узеће из њега оно што у датом тренутку буде могуће да се искористи, онако како их Устав на то и овлашћује и обавезује.

Дозволите на крају и једну личну опсервацију. Први пут се, као нови члан Матице, под овим кровом обраћам члановима Матице. Због тога сам посебно поносан што је то на ову тему. Хвала.

Јован Делић

О ЛЕГИТИМИТЕТУ И КОСОВСКОМ ЗАВЈЕТУ

У уводном монологу у *Горском вијенцу*, на Ловћену, у „глухо доба ноћи” док „свак спава”, Владика Данило успоставља европски, балкански и национални – српски – историјски контекст догађаја пред којим се налази.

Његов „садашњи тренутак” је с краја XVII стољећа и Владика осјећа да је тај тренутак у директној историјској вези с преломним догађајима што су се збили од друге половине XIV стољећа. Ако се има у виду да је Његош ове стихове написао и објавио прије 170 година, онда је јасно да је размак између првих догађаја који се у уводном монологу спомињу и времена настанка тога монолога безмало шест стољећа.

Догађаји у свјетској историји су и онда и данас у непосредној вези, па се, како би рекла Исидора Секулић, у поезији снажно осјећа „потрес векова”.

Владичин монолог је дуг – има 88 стихова – али сажима стољећа, нудећи застрашујућу визију историје без права и правде. Од 54. до 58. стиха сажета је окупација Србије:

*Мала ли је жерџива сва Србија
од Дунава до мора Сињега?
На њрон сједиш нејраво узетџи,
џоносиш се скиџиџром крвавиџем.*

Трон српски је *нејраво узетџи* и са њега се влада *скиџиџром крвавиџем*.

Владика, дакле, оспорава легитимитет туђинске власти на *нејраво узетџом* трону, отетом крвљу и насиљем. Борба за слободу, као највећи израз човјештва код Његоша, има свој легитимитет и своје право. Неправо узето – отето – тражи да се право врати, да се поново успостави космичка и историјска равнотежа. А легитимитет се памти стољећима и успоставља послџе пола миленијума, ако се сачува историјско памћење и сам легитимитет.

Чување легитимитета значи оспоравање права историјском разбојништву и насиљу над историјом и народима.

Мало је шта ново под капом небеском. Највећу опасност Владика види у новој тактици „демонског месије” који нуди привилегије и удобан живот, купујући тако идентитет својих противника. „Добар” и „удобан” живот се скупо плаћа:

*Па им њоче демонски месија
Лажне вјере њружати њосласишце.*

Владика нема ништа друго да супротстави осим завјета претка и косовску жртву, односно косовски завјет, косовски мит и – како би Иво Андрић рекао – косовску мисао:

*Су чим ћеће изаћ њред Милоша
и њред друге српске вишезове,
који живе докле сунце горије? –*

Али косовски завјет не нуди ни послатице, ни шаргарепе, ни бољи живот – ништа од овоземаљских предности, а ваља живјети на земљи.

Тога су свјесни и Његош, и његов владика Данило, и Вук Мићуновић, а још више Мустај-кадија и његови људи. Његош даје снажну и мудру критику косовског завјета управо из перспективе Мустај-кадије, једног од најубједљивијих јунака *Горског вијенца*. Мудар, образован, лукав, сјајан бесједник који просипа „медене ријечи”, Мустај-кадија ће опоменути „мало људство” настојећи да га приведе разуму и бољем животу.

Његов дуг одговор војводи Батрићу претвара се у монолог, односно у критику косовског завјета, хришћанства као депресивне и репресивне религије и химну Стамболу каква на српском језику није написана. Мустај-кадија је изразито модеран мислилац и савремени критичари хришћанства и косовског завјета само понављају његове идеје и не знајући да то чине.

Пошто је прво одбацио сваку помисао на повратак старој вјери – хришћанству – кадија показује вјерност „чистој вјери” – исламу – прихваћеној већ двјеста година, а онда се позива на Свечев аргумент сурове силе. Светост његовог Свеца лежи у топузу:

*Што ће слабо раскриће лијово
њред осирошом вишога челика?
Свештац њрави махне ли њоузом,
од удара заигра му земља
како њрава њоврх воде њиква.*

Прво, дакле, топуз, и то Свечев – пријетња батином. Модерно доба промијенило је само средства и усавршило технику: батина долази из стратосфере, а то су бомбе са осиромашеним уранијумом.

На овај аргумент Мустај-кадије одговориће Владика Данило у цигло два стиха (1155. и 1156) отписујући на понижавајуће ултимативно везирово писмо:

*Коме закон лежи у ѿоѿузу,
ѿраѿови му смрде нечовјешѿвом.*

Мустај-кадија затим прелази на критику косовског завјета и хришћанства, односно православља:

*Мало људсѿво, шѿѿо си засљейило?
Не ѿознајеш чистѿоѿ раја сласѿи,
а бориш се с Боѿом и с људима,
без надања живиш и умиреш, –
крсѿу служиш, а Милошем живиш!
Крсѿѿ је ријеч једна сухоѿарна,
Милош баца у несвијесѿ људе,
ал у ѿјансѿво неко ѿрећерано.*

Боље и ефектније критике хришћанства и косовског завјета ми не знамо, а написао ју је онај који је и крст, и Милоша, и косовски завјет највише уздигао – Његош. „Мало људство” нема никаквог изгледа у судару са најмоћнијом царевном. Пет стотина момчади, и још двапут толико, коју помиње Вук Мићуновић храбрећи Владиду, смијешна је чињеница у односу великих бројева. Уз то, мит и религија засљепљују човјека, па он не умије рационално да мисли нити да прихвати рај на земљи – другу вјеру која доноси бољи живот – „чистог раја сласти”. Такав живот који воде Црногорци је „без надања”, у знаку митског сљепила и репресивне и депресивне религије. Милош је синегдоха косовског завјета, а од њега се губи способност рационалног расуђивања, пада „у несвијест” и занос, односно „у пјанство неко прећерано”.

Критичари косовског завјета послѿје Његоша нијесу рекли ништа ново, а поготову не – ништа тако бриљантно. Они су недаровити насљедници и духовни потомци Мустај-кадије.

А како су ову мудрост прихватили Његошеви Црногорци?

Са циничном захвалношћу и још већом одлучношћу на одбрану. Кнез Јанко ће рећи, подижући театрално капу у знак највеће захвалности:

*Ефендијо, овако њи хвала!
Лијеју ни ишчија љридику-
шио љражли, оно смо и нацли.*

Дајући критику косовског завјета из перспективе Мустај-кадије, Његош је два вијека унапријед обеснажио све будуће критике тога завјета и учинио их јадним.

Дакле, ваља очувати легитимитет на оба српска косовска трона – црквени и државни – и остати достојан завјетник косовског завјета, завјета који никад ни према коме није био агресиван, већ увијек одбрамбени, христолик, новозавјетни.

Ђорђе Ђурић

ОКРУГЛИ СТО „КОСОВО И МЕТОХИЈА: ЈУЧЕ, ДАНАС, СУТРА” ДВА ИСТОРИЈСКА ПРИМЕРА ОДГОВОРА НА КРИЗУ

Бројне су изреке о „користи и штети историје за човека”, које указују да нема много користи од „учитељице живота”, као на пример она која каже *да нас историја учи томе да нас историја ничему не учи* или она *да се ништа не мења иако брзо као процлост*. Јасно је свима да не постоји примењена историја. Међутим, зачуђујуће је колико сличности можемо наћи не само у процесима већ и у догађајима из прошлости са онима којима смо савремени.¹

Пример за то су деценије са почетка XX и почетка XXI века. За Србе је XX век почео Превратом у коме је владара убила његова војска, и то њен најелитнији део – гардијски официри. Данас бисмо их назвали специјалним јединицама. Спољна политика је дошла под утицај сила ондашњег Запада (Француске и Британије) и Русије, а амбасадори ових земаља су се често мешали у унутрашње послове.² Уведен је парламентаризам по узору на Запад. Српско друштво, и поред убрзане модернизације и реформи, у многим сегментима није било спремно да преузме све тековине парламентаризма.³ Тако је због немогућности да се у скупштини формира

¹ Поред праволинијског – есхатолошког метода у историографији постоји и циклични модел проучавања историје. Под овим моделом не подразумевамо често понављану фразу да се историја понавља. Неки филозофи историје који су се бавили и теоријом историје, попут Данилевског, Лампрехта, Шпенглера и Тојнбија, тврдили су да се у историји, наравно, не понављају догађаји, али да се одређене форме развоја друштва циклично понављају код свих народа и цивилизација (по њима се савременицима могу сматрати Платон и Гете, Фидија и Моцарт, Сократ и Русо итд.).

² Додуше, тада је руски имао највише моћи. За све изнете тврдње постоје обимни докази у литератури и архивским истраживањима, али овде нема простора да се детаљније образложе свака од ових тврдњи.

³ Јован Скерлић је говорио да кад у Паризу пада киша, у Београду отварају кишобран, алудирајући на окренутост београдских интелектуалаца француској култури и често некритичко преузимање свега што од тамо долази. Устав из 1903. године (заправо незнатно измењени устав из 1889, који је усвојен непосредно пре ступања Петра I Карађорђевића на престо) гарантовао је чист парламентаризам, каквога у то време није било ни у свим земљама Западне Европе, а камоли

стабилна већина у периоду од 1903. до 1914. године смењено чак 17 влада. Прављене су и растуране политичке коалиције, често се ишло на ванредне изборе (чак 5 пута у овом периоду).⁴ Политичке странке су прибегавале демагогији, оптуживале једна другу за издају националних интереса. Бројне афере везане за концесије, склапање зајмова, куповину топова и наоружања, корупцију у државној управи и војсци потресале су јавност и рушиле владе.

Као средство притиска на Србију велике европске силе су користиле тзв. завереничко, заправо официрско питање. Силе, пре свега Енглеска, ултимативно су тражиле од српског краља најпре да официрима завереницима из 1903. буде суђено, а потом да буду уклоњени из његове околине.⁵ Краљ и владе су се дуго опирали овим захтевима, а ово тзв. завереничко питање решено је тек 1906. године, када је Никола Пашић, уз велике новчане отпремнине уклонио ове официре са двора и из војске.

Србији су уведене санкције – Царински рат, и трајале су пуних 5 година.

Када је октобра 1908. године Аустроугарска прогласила анексију Босне и Херцеговине, покрајине на коју је Србија полагала историјско и природно право (Срби су тамо били апсолутна већина), у Београду је дошло до масовних демонстрација. Паљене су аустроугарске заставе, држани су патриотски говори, чак је дошло и до мањег напада на персонал аустро-угарског посланства. Српска јавност је била огорчена овим актом, који је представљао грубо кршење међународног права које је почивало на Берлинском уговору из 1878.⁶ После пола године дипломатске борбе српску владу напустио је и последњи савезник, Русија, и влада је морала да се помири са овим чином и да потпише експлицитну изјаву којом прихвата анексију.

У првој деценији XX века велике силе су свим средствима водиле дипломатску и економску борбу да одреде куда ће проћи траса, за оно време најзначајнијег обележја напретка – железнице. Хоће ли на балканском простору бити изграђена јадранска или багдадска железница? Трасама и крајњим одредиштима сличним правцима данашњих Набука, Јужног или Турског тока? До краја није реализован ниједан од ових пројеката, избио је Велики рат, а после њега су геополитичке трансверзале изгледале сасвим другачије.

на Балкану и у Подунављу, где су се још увек осећали остаци сталешког и феудалног система.

⁴ И то само парламентарне, јер је шеф државе био краљ.

⁵ Овај притисак био је праћен дипломатским бојкотом и изолацијом.

⁶ Анексијом Босне и Херцеговине прекршен је 25. члан Берлинског уговора.

Било би неозбиљно на основу неколико препознатљивих аналогичности између времена 1903–1914. и времена столеће касније извлачити закључке. Међутим, очигледно је да се неки историјски процеси на макроплану понављају и да се на сличан начин одражавају на „мале” државе. Отуда, би можда требало имати у виду и неке моделе одговора на кризу из прошлости.⁷

Два историјска, различита одговора на кризу и њихови резултати су врло упечатљиви. Први је поступање Србије у време Анексионе кризе, а други су 27. март и априлски рат 1941.

Анексиона криза била је највећи изазов за очување самосталности Србије још од Берлинског конгреса. Поред политичког притиска претила је и реална опасност од војне интервенције Аустроугарске која је лако могла довести до губитка независности Србије. Такође, овај спољнополитички удар био је велики тест за унутрашњи политички систем заснован на принципима парламентарне демократије, као и за српско друштво у целини. У таквим околностима створена је влада „четворне коалиције”, која је формирана на врхунцу кризе и трајала од 24. фебруара до 24. октобра 1909. године. На њеном челу се налазио Стојан Новаковић а у Скупштини је имала 159 од 160 посланика.⁸ Она је успела да одржи стабилност и одложи сукоб са несразмерно моћнијом Аустроугарском. Захваљујући мудрости, искуству и одговорности С. Новаковића, али и осталих страначких првака, пре свега Николе Пашића, избегнут је рат који је Аустроугарска свесно провоцирала. Србија, иако је привремено морала да се, и формално, одрекне Босне и Херцеговине, није запала у дубоку кризу и саморазарање. Само коју годину касније Босна и Херцеговина су се нашле у саставу нове државе.

Други – лош пример били су 27. март и априлски рат 1941. године. Одговор на кризу 27. марта је несумњиво био патриотски, али политички систем се убрзо потом распао. Државни апарат и војска били су разорени делатношћу непријатељских служби и из-

⁷ Ако реч криза посматрамо у њеном изворном значењу као тренутак одлуке.

⁸ Формирање овако широког блока гарантовало је (преме споља) не само да ће одлуке које буду донете бити спроведене, већ и (у унутрашњој политици) поделу одговорности, која је спречила касније унутрашње трзавице и евентуалне демагошке иступе. У том контексту можемо посматрати и извештај Ђорђа Симића, тадашњег српског посланика у Бечу, Миловану Миловановићу, министру иностраних дела, од 26. фебруара 1909, само два дана по ступању владе „четворне коалиције” на дужност. Симић извештава да је јавност у Бечу српски кабинет у који су ушле страначке вође и широка коалиција означила као јак и „ратни кабинет”, настављајући: „губећи при том из вида да један јак кабинет који има за собом цео народ, може да прими на се одговорност како за рат тако и за решење спора између нас и Аустро-Угарске мирним путем много лакше него кабинет, који би био састављен из представника само једне странке”.

дајом на кључним местима и у кључним тренуцима, док већина народа није имала јасну представу које су то границе и вредности за које се треба одсудно борити. Уследила је трагедија српског народа под окупацијом и у грађанском рату. Државу је разорила спољна сила, а српско друштво се дубоко поделило и скоро до данас није обновљено јединство.⁹

Оно што Косово и Метохија значе за Србе у прошлости није само територија (Косово поље је топоним,¹⁰ а Стара Србија је шира територија од данашње наше покрајине Косово и Метохија), већ симбол и духовности и државности. Стога се не ради само о проценту територије, већ и о тачки ослонаца која нам неће бити мање потребна у будућности него што је то била у прошлости.

Оно што је још већи изазов од евентуалних корекција граница¹¹ (или, недајбоже одрицања од Косова и Метохије), јесте како да држава и друштво преживе удар и сачувају стабилност, капацитете за опстанак и виталност да се у будућности активно делује на повратку отетог.

Из два речена примера порука и поука би могла бити да мора постојати јасна представа на чему почива држава.¹² Изградња јасног државотворно-политичког идентитета је дугорочан процес. Срби су га једном уз, велике жртве, модернизацију установа и веру у мисију просвете изградили у XIX веку, а после 1918. су га се одрекли. Обнова овог идентитета се може постићи подстицањем патриотизма у његовом најширем смислу. Последњих деценија смо дошли у ситуацију да они који ово изговоре или на томе делају буду нападнути или исмејани. У остварењу овог циља националне институције Српска православна црква, војска, САНУ, универзитети па и Матица српска имају посебну улогу и оне ће по својој природи деловати, уколико не буду ометане у томе. Резултати се не виде одмах, али и не пропадају брзо када до њих дође. У склопу тога наша јавност не би смела да пристаје на наметање тезе да нам не треба историја, да смо оптерећени прошлошћу и да смо митомански народ, да је косовски завет мит. Мит је заправо прича о будућности која нам се нуди као лажна алтернатива оном што јесмо.

⁹ Четници и партизани и данас ратују.

¹⁰ Чак и следбеници Фридриха Рацела прихватају чињеницу да постоје географске позиције – тачке које имају политички значај, положај који у себи сажима не само њихову војностратегијску или економску важност већ и симболичку и духовну компоненту. Да ли их је могуће уверити да и Срби имају права на такве своје тачке – друго је питање.

¹¹ При чему би она једино имала смисла уколико би могла бити у функцији очувања поменутих симбола.

¹² У време Анексионе кризе Србима је то било јасно, у априлском рату не, јер политички идентитет у Југославији није био изграђен на одрживим принципима.

КОСОВСКО ЧВОРИШТЕ

Настајући као део интегралног српског етничког, културног и духовног простора, Косово и Метохија су у оквиру те целине и добили изузетан значај за националну свест и културни идентитет Срба. У неповољним историјским околностима ово подручје је постало мета агресивне албанске популације, односно арбанашке – како се некад називала, или шиптарске – како је сама себе именovala, која га је, стављајући се на страну окупатора, постепено освајала и потискивала Србе.

Уколико се сагледају историјски процеси који су довели до данашњег стања, онда се може означити неколико карактеристичних периода одређених преломним догађајима који су били од пресудног значаја за етничко преовладавање Албанаца на овом подручју. Већ после Косовске битке 1389. године долази до метанастазичких досељавања арбанашког становништва на Косово и Метохију које након пада српске средњовековне државе 1459. године и успостављања османске власти добија и организовани облик колонизације српских подручја у оквиру турске политике. Заштићени турском влашћу и привилеговани због исте вере са Турцима, исламизирани Арбанаси врше терор над Србима који се или принудно исељавају или остају по цену прихватања ислама и потоњег поарбанашења.

Други битан догађај су велике сеоба српског становништва 1690. и 1739. године, условљене повлачењем аустријске војске чијим су успесима у рату са Турском били подстакнути и Срби да се супротставе Османлијама, након чега се у опустела места на Косову и Метохији насељавају Арбанаси.

Наредни важан период настаје у другој половини XIX века и рата Србије, Црне Горе и Русије против Османског царства 1877–1878. Пре Берлинског конгреса 1878. године на којем је Србија призната за независну државу, са територијалним проширењем са ослобођеним Нишким, Пиротским, Топличким и Врањским округом, турске власти су у циљу спречавања да делови јужне Србије и Косово и Метохија припадну Србима, Србији или Црној Гори финансирале групу султану лојалних Албанаца који су на скупу у Призрену 10. јуна 1878. године донели свој програм. Залажући се

за аутономију и уједињење свих области на којима живе, без обзира на то да ли су у већини или мањини, Албанци тим својим агресивним антисрпским програмом истичу претензију за стварање Велике Албаније занемарујући интересе и права Срба на том подручју. Од тада па до 1912. године са овог подручја насилно је расељено више од 150.000 Срба уместо којих су насељени албански колонисти. О том страшном вишедеценијском терору и злочинима Албанаца над Србима извештавали су западни новинари, што треба имати у виду када се пише о реакцији српске војске почетком XX века током балканских ратова за ослобађање Косова и Метохије.

Коначним ослобађањем ових подручја, која после балканских ратова улазе у састав Србије, а након Великог рата у састав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, српско становништво је могло да се врати на своја вековна огњишта. Међутим, албански сан о својој великој држави се обнавља са новом окупацијом током Другог светског рата. Подржани најпре од стране Италијана, а после њихове капитулације 1943. године и од стране Немаца, Албанци колаборирају са нацистима у оквиру војно-политичког савеза Друге призренске лиге чији је циљ био добијање подршке за остварење концепта Велике Албаније. Други светски рат је обележен страшним албанским злочинима над Србима на Косову и Метохији.

Националистичке активности Албанаца не престају ни након завршетка Другог светског рата, јер 1946. године формирају у САД Трећу призренску лигу која је користећи пропагандно-диверзантску борбу и помоћ Албаније, као и претходне две лиге, имала за циљ стварање Велике Албаније. Изложени албанском терору, Срби су након Другог светског рата дошли и под удар нових комунистичких власти које у борби против наводног великосрпског национализма и хегемонизма најпре забрањују повратак српских колониста на Косово и Метохију а потом толеришу албанско насиље над српским становништвом. Један од узрока данашње ситуације на Косову и Метохији је комунистички идеолошки кич којим се идеализовало стање на овом подручју, тако што се прикривао тежак положај Срба а свако указивање на такав положај означавано је српским национализмом. Доношењем уставних амандмана којима је 1971. године Косово и Метохија као аутономна покрајина Србије стављена изван надлежности републике погоршао се ионако тежак положај Срба на овом подручју. Када су 1986. године објављени резултати истраживања тог положаја, констатовано је да су Албанци примењивали бројне начине да би извршили притисак на Србе како би их приморали на иселјавање. Након презентације тих резултата и суочена са незавидним не само безбедоносним већ и еко-

номским и политичким стањем у Србији у оквиру Југославије, САНУ је одлучила да се огласи и започне рад на Меморандуму. Иако се нелегалним објављивањем делова радног и недовршеног текста у штампи настојало да се овај пројекат компромитује, оне који су то учинили убрзо су политички поразили њихови супарници који су одговорили на потребу енергичније и брже реакције на ургентно питање Косова и Метохије. Оснивањем албанске терористичке организације тзв. Ослободилачке војске Косова 1994. године, која се нападима на српску полицију и војску и српске цивиле борила за независност Аутономне Покрајине Косово и Метохија и стварање Велике Албаније започео је рат на овом подручју.

Избегавање теснаца

Иако Косово и Метохија нису матична област албанског становништва, јасан је континуитет њихове тежње да етнички заузму овај простор Србије. Премда су сви окупатори и све идеологије под чијим је окриљем успевао великоалбански национализам историјски поражени, његови резултати су остајали све док западне силе и НАТО, подржавши албански тероризам у борби против српског становништва и регуларних српских полицијских и војних снага 1999. године, нису окупирали ово подручје и омогућили Албанцима да наставе са прогањањем и убијањем Срба, а потом и да 17. фебруара 2008. године прогласе сецесију овог дела српске територије. Једнострано проглашавање независности аутономне српске покрајине Косово и Метохија од Републике Србије и стварање тзв. Републике Косово подржале су и признале водеће земље Запада а под њиховим притиском и мање вазалне државе, попут Црне Горе и Хрватске.

Узроци данашњег стања на Косову и Метохији имају дубоке корене и они који настоје да га сагледају и пронађу одговарајуће решење те узроке не узимају довољно у обзир. Будући да покушаје тих разматрања карактеришу битне недоследности и противречности, смисао сваког правог ангажмана био би да се најпре историјски адекватно схвати овај замршени и у чвор везани косовско-метохијски проблем, а потом да се он и сагледа у равни отвореној према будућности. То ће омогућити разматрање проблема у ширем контексту и избегавање теснаца у којем мимоилажење постаје драматично и неминовно води до трагичних сукоба.

Сагледано као велико национално судилиште, Косово је средишње, чворно место српског духовног постојања, па је зато и начин решавања његовог проблема једна од одредница наше будућности. У одсуству стрпљења и потребе за дугом посвећеношћу његовом

решавању и долазе идеје да овај чвор, попут оног Гордијевог који је Александар Велики мачем разрешио, треба једноставно пресећи. Наравно, ништа погрешније од тога, јер се ниједан проблем који је настајао вековима не може решити брзо и лако. Зато су и обећања појединих данашњих политичара да ће у свом мандату решити косовски проблем опасна илузија чије би евентуално остварење у садашњим неповољним политичким околностима за Србе и Србију имало несагледиве и далекосежне негативне последице. У неповољним међународним околностима које су и омогућиле окупацију јужне српске покрајине и самопроглашење њене независности, Србија се не може надати повољном решењу. Као што се у таквим приликама животни облици учауре да би опстали, тако и гетоизирани Срби на Косову и Метохији могу одолети искушењу нестанка само чувајући свој национални и културни идентитет уз помоћ и подршку Србије.

Расветлити и разбистрити овај проблем значи имати првенствено у виду однос према нејасноћама, парадоксалностима и противречностима које свесно и несвесно скривају праве намере или их недовољно јасно истичу. За разлику од неизвесне будућности, садашњост, уколико није прилика за променом негативних последица прошлости, је могућност да се оне адекватно сагледају. Иако се, дакле, негативне стране прошлости могу порицати, потискивати и заборављати, садашњи тренутак је прилика за непосредно суочавање са њима. У извесном смислу то може бити и суочавање са сопственом сенком, али је простор таме превише велик да би се ограничио само на сегмент свог негативитета.

Најболнија српска реч

Све што су албански националисти и терористи учинили Србима и Србији на Косову и Метохији да би етнички очистили ово подручје и прогласили сецесију било је и у функцији великих сила Запада и НАТО пакта. Од 1999. године до данас они су уништили више од 150 српских цркава и манастира са основним мотивом и циљем да избришу сваки траг српског националног присуства на Косову и Метохији и покушају да створе етнички чисту државу. Истовремено међународне прилике нису се промениле, а у том контексту Срби се још увек оптужују и проглашавају главним кривцима за дешавања на Косову и Метохији.

Када се изрекне нешто што боли, онда се, не улазећи у коректност казаног, истиче да је то последица суочавања са истином. Таквим болом се настоји да докаже наводна истинитост реченог, али се притом заборавља да више од истине боли лаж оличена у сте-

реотипу о Србима који демонстрирају поједини интелектуалци и писци, попут Бернара Анри Левија и Херте Милер, у служби западних центара моћи, када на позив својих овдашњих истомишљеника, финансираних и подстицаних из истог извора, долазе у Србију. Одређено историјски дубоком националном траумом, Косово је постало најболнија српска реч чије помињање у овом контексту само појачава тај екстремно непријатан осећај. Наравно, они који не осећају тај бол или га наносе другима служећи се важећим стереотипима о Србима, потврђују да је превише инвестирано у лажу о искључивој српској кривици за сукобе на Косову и Метохији, као повод интервенције и окупацији овог дела Србије, да би се оне сада распршиле неким новим увидом и истином. Места за такав оптимизам нема јер је он одређен ширим контекстом односа Запада са Русијом и њиховим ривалитетом који је прерастао у дипломатско непријатељство и рат санкцијама. Будући да се у тим оквирима и одвија комуникација између Србије и Албанаца са Косова и Метохије, сваки договор који би довео у питање резултате те велике инвестиције Запада у независно Косово није могућ. Запад не жели и не признаје било какав договор који не би био у складу са његовим интересима. Ситуација је идентична оној у Босни и Херцеговини пре избијања рата деведесетих година, када су се српска и муслиманска страна договориле о мирном решењу, прихвативши тзв. „Кутиљеров план”, а што није одговарало Западу, односно Американцима који су принудили Алију Изетбеговића да одустане од постигнутог договора и уз обећану помоћ започне рат против Срба. Могуће је, дакле, у садашњој констелацији политичких снага само да Срби и Србија буду у функцији тог пројекта о тзв. независном „Косову” и да прихватају ултиматуме под окриљем наводних договора и постигнутих решења.

Свака данашња расправа о Косову и Метохији је под озбиљном политичком сенком већ започетих разговора Србије са властима самопроглашеног Косова у оквиру „Бриселског споразума” условљеног преговорима Србије са Европском унијом око приступања овој организацији. Будући да је завршетак тог разговора са Косовом, како истичу европски званичници, предвиђен као међусобно правнообавезујуће признање две стране, оправдане су сумње, изражене у излагању бројних учесника организованих расправа у оквиру тзв. унутрашњег дијалога о Косову и Метохији као и у Апелу за одбрану Косова и Метохије, да такав поражавајући исход не би био у функцији заштите националних и државних интереса Србије. Видеће се ускоро да ли најављена промена Устава Србије има за циљ и промену правног статуса Косова и Метохије као саставног дела Републике Србије или ће и у новом уставу остати непромењен

статус јужне српске покрајине. Одговарајући на питање да ли је решење питања КиМ могуће у оквиру српског Устава, Вучић је у интервјуу за РТС 14. јануара 2018. године рекао да се „плаши да решење није могуће”. Тиме су оправдане бојазни да се и решење питања јужне српске покрајине види изван постојећег Устава. У том смислу би се одрицањем од Косова и Метохије и њиховим признањем демаркациона линија кризног подручја померила унутар Србије и њен југ постао ново жариште великоалбанских претензија.

Српски уступци

Проблем Србије у овом политичком процесу је у недоследности, односно непринципијелности. Поставља се питање: да ли Србија заиста сматра Косово и Метохију својом територијом, својом покрајином, а самопрокламовану државу „Косово” фиктивном, лажном и недостојном признавања или се само то декларативно истиче, а стварно мало-помало откида од сопствене суверености и уступа тој држави? Успостављање граничних прелаза који нису више административни, додељивање међународног позивног телефонског броја, противуствано укидање српских институција, допуштање учлањења у међународне организације, при чему је понашање наше делегације приликом учлањења Косова у Међународни олимпијски комитет у најмању руку било срамно, и низ других уступака, указују на проблем српске доследности у очувању своје суверености. Иако пристајање на тај преговарачки процес подразумева и одређену прагматичност у политичком понашању, низ учињених уступака се већ претвара у принципијелност српског уступања. Прагматизам и политика сталног попуштања изазивају оправдану бојазан да тај пут не води ка очувању Косова и Метохије као дела српске територије, јер је на делу успостављање пузајуће државности методом „постепеног кувања жабе”.

Стварност и право

У сенци тог процеса одвија се смишљено одлагање формирања Заједнице српских општина као дуготрајуће понижење коме су Срби и Србија изложени након низа учињених уступака другој, албанској страни. Без одговарајуће заштите, Срби су препуштени страшном терору и обесправљености, немоћни да се одупру насиљу, паљењу летине, крађама и узурпацији имовине, прогањању и затварању осумњичених за наводне ратне злочине. Организовано насиље над Србима на Косову и Метохији не престаје, а репресија чији се интензитет повремено повећава да би кулминирала убистви-

ма врши се са циљем обесмишљавања њиховог живота као средства протеривања са овог подручја.

Предлози и идеје о насилном одвајању овог окупираног подручја Србије истичу тренутну реалност као аргумент и траже да се поштује фактичко стање као основ и његовог правног потврђивања. Традиционални принцип чије су овце онога је и планина, наводи се као аргумент који је у савременом свету изгубио значај, јер се у том свету полази од правног као реалног и чињеничног, па се и власником земље сматра онај који има тапије на њу, чији су храмови и манастири на њој. Ти предлози и захтеви долазе управо од стране оних који када су у питању њихови интереси, истичу управо важност правне реалности, право власништва, због чега су спремни и да зарате само да би одбранили право поседа, право на своју територију. Британија је, на пример, због Фокландских острва, удаљених више хиљада километара од њених граница, заратила са Аргентином само зато што су Аргентинци користили та готово ненасељена острва за испашу. Међутим, када је у питању Србија, тај правни принцип престаје да важи и успоставља се политика двоструких стандарда по којима Косово и Метохија представљају посебан случај на који се не може применити важеће право. Како су сви правни аргументи на страни Србије, стварност и треба усагласити са њима. Уколико се фактичка реалност тренутно не може променити, не сме се пристати ни по коју цену на промену међународне правне реалности која јасно дефинише Косово и Метохију као део Србије.

Основна разлика између стварног и правног упућује на основну матрицу бројних противречности везаних како за неодређено стање на Косову и Метохији, тако и за настојања да се оно дефинише и реши. Те контрадикторности карактеришу не само европске и америчке званичнике када се залажу за двоструке стандарде, већ и оне интелектуалце који у сагледавању косовскометохијског проблема настоје да буду објективни и праведни. Један од њих је и Мартин Хајперц, аутор књиге *Макијавио дипломатија – Косово, мртви уџао Европе*, објављене 2017. године у издању београдског „Албатроса плус”, који с правом истиче да је „Косово” погрешан корак историје, да је реч о мафијашкој држави и да је шокантно и страшно то што Европа мора да сарађује са челним људима те државе, као што су Тачи и Харадинај. Међутим, указујући да је кључно питање Србије и Срба у односу према Косову не његово признање, већ прихватање губитка, он се, у ствари, залаже за легализацију проблематичног добитка. Уколико је та скаламерија од државе, настала отимањем дела територије једне суверене државе, што потврђује и важећа резолуција УН, онда се поставља питање како

прихватити ту отимачину и крађу као губитак у контексту европског правног система у којем се то не може легализовати без пристанка оштећеног. У том смислу се и врши притисак на Србију да се решавањем спора и граница са „Косовом” добровољно одрекне овог дела своје територије и тако испуни услов приступања Европској унији. На скицираној мапи нашег пута ка ЕУ, назначена је и пуна нормализација односа Србије са Косовом, што подразумева, како се истиче, и решавање питање граница између двеју држава. Будући да тај процес преговарања Србије са ЕУ не значи само испуњење правно-техничких услова, као што је усклађивање законодавства, већ има и политички аспект који подразумева недовољност факта и доминантност воље и слободне процене чињеница на основу тренутних или дугорочних интереса, што омогућује да се решавањем постојећих отворе нови проблеми као начин пролонгирања остварења жељеног циља.

Зато је већ и само инсистирање на испуњењу тог услова који се истиче као „услов свих услова” проблематично јер се, имајући у виду да је Кипар примљен у ЕУ са нерешеним проблемом а да питање својих граница нису решиле Словенија и Хрватска пре уласка у ову организацију, он поставља само Србији. Премда се преговори са ЕУ воде без референдумске одлуке, јасно је да се промена граница и њихово ново одређење не може извршити без изјашњавања грађана Србије о том питању. Уколико је територијални интегритет државе неупитан, онда се и само питање о томе чини беспредметним, па и пут у ЕУ не може водити преко самоодрицања и самопонижења. И док у Србији већ постоји колона оних који би, уз неки поклон у шареној хартији чијим би се распакивањем суочили са празнином као великим ништа, прихватили губитак и превару као нешто саморазумљиво и нормално, чини се да је далеко већи број оних који се са таквим решењем и сопственом улогом у том процесу не слажу. Пред Србијом је одсудно време које ће ускоро показати да ли ће она кренути странпутицом коју заговара мањина или ићи путем свог самопотврђивања, историјски достојно и часно бранећи своје националне и државне интересе. Тај пут и даје наду да се велики чвор не може пресећи, већ поступно разрешити и омогућити да живот на овом подручју крене даље.

Милош Ковачевић

ЗАР СЕ ОДРЕЋИ СИМБОЛА НАЦИОНАЛНОГ БИЋА СРПСКОГ НАРОДА

Шта један филолог може о Косову рећи? Мало што се политике тиче, али вјероватно више него било ко други кад треба изрећи аргументовани суд о значају Косова¹ за српску културу, посебно српску књижевност и језик. Косово је темељни критеријум у класификацији епских народних пјесама – које је Европа препознала као највећи допринос европској култури XIX вијека. Косово је епска класификациона вододелница: у средишту је косовски циклус, док се остали циклуси хронолошки према косовском одређују као преткосовски и покосовски. Једино се косовски циклус испоређивао с *Илијадом*. Тако је било више покушаја стварања ЛАЗАРИЦЕ као епа о Косову чија је основна тема била Лазарево опредјељење, изнесено у пјесми „Пропаст царства српског”: *Мили боже, штиа ћу и како ћу? Ко ме ћу се њиволеји царсџву? ... земаљско је за малена царсџво, а небеско увек и довека.*

Већ је уочено и потцртано да је „Косовско опредјељење за нас православне Србе у XXI веку веће и теже неголи што је то било пре 800 година” (Б. Нешић). Зашто? Зато што је код кнеза Лазара постојала дилема као алтернатива. А како наћи алтернативу за Косово, када је Косово код народног пјевача, као гласа народа, било компензација за све што немамо, па чак и за море. Ако имаш Косово, и море имаш, јер народни пјевач, у пјесми „Марко Краљевић и Љутица Богдан”, каже: *Пораниле џри срџске војводе / Од Косова уз кршно џриморје!*

Ако су народне пјесме биле легитимација српске културе у Европи, ако су оне биле прочишћени, литераризовани народни језик, онда је и логично да је Вукова крилатица којом се руководио у цијелој својој реформи српскога језика, а то је „увести народни језик у књижевност” – заправо крилатица која упориште налази у народним пјесмама, па сљедствено томе и у Косову као њиховој најзначајнијој теми и исходишту. И зато док су Срби, како би то

¹ Термин *Косово* оvdје синегдохално, по принципу *pars pro toto*, поетски употребљавамо у значењу пуног термина *Косово* и *Меџохија*, какав је случај и у српској народној и умјетничкој поезији.

пјесник П. Пајић рекао, „читали ушима” – Косово није имало алтернативу. А није је имало ни кад се Европа одушевљавала српским народним пјесмама, на основу којих је Леополд Ранке Европу упознао са српском револуцијом. А српској устаничкој револуцији исходиште је српска културна револуција оваплоћена у народним пјесмама, косовском завјету и косовској опомени!

Данас смо у ситуацији да се поново опредјељујемо, не око царства небеског и земаљског као цар Лазар, него око порука и вриједности које та два царства носе. И заиста, шта је чинити онима који одлуку, прије свега о политичко-правном статусу Косова и Метохије, треба да донесу, шта да им препоручимо? Косово и Метохија нису за цјенкање, тим се не може трговати! Јер ако тиме тргујемо, ми тргујемо властитим културним идентитетом, тргујемо собом као Србима. Како онда сачувати Косово и Метохију? Управо очувањем српског културног идентитета. Косово и Метохија су колијевка тог идентитета, на свакој стопи те свете српске земље тај се идентитет (пре)познаје и потврђује.

А темељни критеријум српског националног идентитета јесте *српски језик*. Тамо гдје се српски језик затире и тамо гдје се негирају његове структурно-семантичке законитости – тамо је српски национални идентитет и најугроженији. А то је данас управо случај на Косову и Метохији и у Босни и Херцеговини. Латинска изрека *Nomen est omen* (Име је знак) на најбољи начин показује да се губљење националног идентитета најприје и најјасније види у имену самом. На неки начин све почиње и завршава се са именом самим као суштином. Као да томе нема нити може бити бољег показатеља од два актуелна примјера антисрпског језичког маркетинга. Примјери су врло слични, мада не и подударни, па ћемо оба овдје прокоментарисати. Један се односи на *Босну и Херцеговину*, а други на *Косово и Метохију*.

У Босни и Херцеговини негирање и асимиловање Срба и српског језика води се преко покушаја Бошњака/Муслимана да свим житељима Босне и Херцеговине наметну тзв. *босански језик* као земаљски.

Општепознато је да је у вријеме аустроугарске окупације БиХ, с краја XIX и почетка XX вијека, гувернер Бењамин Калај прогласио у БиХ „босански језик” као „земаљски језик” преко кога је покушао да створи нацију „Босанаца”. Основни циљ је био да се преко назива језика („босански”) и на њему утемељеног назива нације („Босанци”) укину и Срби и српски језик у БиХ. Захваљујући великом отпору Срба, и српске цркве, тај покушај није успио. Али је данас поново на дјелу „повампирена” Калајева језичка политика која управо инсистирањем на „босанском” као земаљском

језику жели да с једне стране укине Србе и српски језик у БиХ, а с друге стране увођењем „босанског” као земаљског језика у Рашку област (коју муслимани никад тако не зову – него искључиво Санџак) желе показати да је и Рашка област дио Босне. Назив „босански језик” тако и код Б. Калаја и код данашњих бошњачких политичара и лингвиста представља камен темељац замишљене босанске нације, чији би дио били и Срби.

Интересантно је, међутим, да се глотоним „босански језик” не изводи из пуног назива државе, него „заступа” само један њен конститутивни дио. Ако се, наиме, земља не зове Босна него јој је званични назив и у Калајево и у данашње доба Босна и Херцеговина, откуд то да се ни у имену (замишљеног) народа ни у имену (предложеног) језика не јавља термин „Херцеговина” него само „Босна”? Како то да „земаљски језик” ако је земља „Босна и Херцеговина”, није „босанско(-)херцеговачки” него искључиво „босански”? Гдје се при инаугурисању „земаљског народа” и „земаљског језика” Босне и Херцеговине изгубила Херцеговина?

С научног, посебно лингвистичког, становишта термин „херцеговачки” без сумње је имао више упоришта од термина „босански”, јер су се и кодификатори и „пропагатори” тзв. босанског језика позивали на његову херцеговачку дијалекатску подлогу. Па зашто су онда пропагатори и кодификатори *земаљског* језика сматрали да треба „уздићи *херцеговачки дијалекат* на степен посебног језика, који би се звао *босански*”, а не „херцеговачки језик”, или бар „босанско-херцеговачки”?

Разлог томе је највјероватније, да не кажемо сигурно, то што је Херцеговина увијек била приоритетно или чак искључиво српска земља, „земља Светога Саве”. И то с разлогом, јер Стефан Немања у својој повељи Сплићанима из 1191. експлицитно Хумску област назива земљом „сина му Растка” (Б. Летић), а и зато што се онај по коме је Херцеговина и добила име, а то је Стефан Вукчић Косача, октобра 1448. у Милешеви овјенчао титулом „херцега од Светога Саве”, по којој су његове земље добиле данашњи назив Херцеговина. Осим тога, херцеговачки дијалекат (п)остао је једина основица Вуковог *српског књижевног језика*. Зато он увијек и само имплицира *српски књижевни језик*, који обједињава све Србе, без обзира гдје живе и кога су „вјерозакон”. Појам Херцеговина толико је историјски и филолошки везан за Србе да га једноставно ни Аустроугарска, а прије тога ни Отоманска империја, није могла приписати као иманентну црту било ком другом народу. Будући да је Херцеговина – и стварно и „палимпсестно” – била и остала српска земља, ни Аустроугарска ни данашњи Бошњаци на том појму нису могли темељити своју антисрпску национално-језичку

политику у Босни и Херцеговини. Ето зато је код њих избјегнут термин *херцеговачки* не само као конкурент термину *босански*, него и као дио сложеничког термина *земаљског језика*, који би, с обзиром на име саме земље – а то име је подсјетимо се: Босна и Херцеговина – једино могао гласити „босанско-херцеговачки”.

Термин „босански језик”, међутим, подразумеијева садржај „језик Босне и Херцеговине”, и тим садржајем „покрива” све конститутивне народе у Босне и Херцеговини. У суодносу назива за језик, једног земаљског: „босански”, и једног националног: „српски” – босански је нужно надређен и, будући „земаљски језик”, подразумеијева као своје подређене појмове националне називе језика. Из тих разлога, ако би у Републици Српској био прихваћен назив босански језик, он не би био равноправан са српским језиком, него би му био надређен. Српски језик био би само национална варијанта „босанског” као „земаљског језика”. Због тога српски народ као аутономан народ са аутономним језиком у Босни и Херцеговини, не може нити смије прихватити назив „босански језик”, будући да се он не односи на „језик бошњачког народа”, него на језик свих становника Босне и Херцеговине. Прихватање тог назива био би почетак краја не само српског језика у БиХ него и српског народа у БиХ, а то нико од политичких представника српског народа и у име српског народа не може прихватити. Нити ико српскоме народу смије препоручивати самоукидање и „интегрисање” српског језика у „босански”, а самим тим и Срба у босанским језиком пројектоване „Босанце”. Уз то прихватање назива „босански језик” као мањински језик у Србији значи потезање „босанског права” на Рашку област, односно Санџак.

Антисрпски језички маркетинг везан за Косово и Метохију чак је много прозирнији. Званични уставни назив те српске покрајине гласи *Аутономна Покрајина Косово и Метохија*, или скраћено *АП КиМ*. Назив „Косово и Метохија” има исту језичку структуру као и „Босна и Херцеговина”. У оба случаја ријеч је о дводјелној координираној конструкцији: двије области које чине дату географску област повезане су саставним везником И: Босна и Херцеговина, Косово и Метохија. У оба случаја често се синегдохално, по принципу *pars pro toto*, посебно у литерарним текстовима и разговорном језику за именовање обију дводјелних цјелина употребљава само први дио: *Косово* (за Косово и Метохија), *Босна* (за Босна и Херцеговина). Таква употреба, ако није поетски него политички мотивисана – у подлози увијек има антисрпске разлоге. Видјели смо већ шта су разлози избјегавања употребе термина „Херцеговина” посебно у називу „земаљског” језика и пројектованом називу „земаљске” нације. Избацивања назива „Метохија”

код Албанаца мотивисано је прије свега значењем те лексеме. Наиме, „метохија” изворно значи „земља под управом манастира”. Назив долази од грчке ријечи *мейоx*, која значи „заједницу монаха који обрађују манастирску земљу”. Из тога је онда код Срба у средњем вијеку „метохија” добила значење „манастирско имање”, а то се значење као примарно задржало и до данас у српском језику. Будући да назив *Мейохија* директно асоцира на Српску православну цркву, а будући да је на Косову и Метохији више од 1500 српских цркава и манастира, није ни чудо да код Албанаца, посебно код албанских националиста, тај назив има врло негативне конотације. Зар је онда чудно да су Албанцима наклоњени свјетски моћници у Резолуцији Савјета безбједности ОУН 1244, као и при једнострано проглашеној независности те српске аутономне покрајине из њеног назива изоставили ријеч Метохија, називајући цијелу покрајину само именом *Косово* (алб. *Kosova*) са атрибутивом република. Тај назив, нажалост, не користе само страни државници и тзв. влада Косова и УНМИК – него и велики број Срба и српских средстава информисања, и у писаном и у говорном језику.² Прихватање новог хоронима који су наметнули Албанци заправо значи прихватање албанског тумачења, а у задњој консеквенци прихватање „реалности на терену”. Из тога онда проистиче да се и језички облик етника или демона све чешће у српским медијима употребљава према норми албанског а не српског језика. А познато је да се становник односно становница Косова и Метохије у српском језику једино исправно зову *Косовац* и *Косовка*, док Албанци становнике Косова називају *Косоварима*.

Интересантно је да хороними „Косово и Метохија” и „Босна и Херцеговина”, иако имају исту језичку структуру, немају исто вјетне скраћенице. Ова се два хоронима истина могу скраћивати на исти начин: тзв. „слободним скраћивањем” које подразумева комбиновање великих и малих слова – *БиХ* и *КиМ*. Такво полуакронимско скраћивање једини је начин скраћивања хоронима Босна и Херцеговина, али не и хоронима Косово и Метохија. Наиме, актуелни *Правоиџ срѣскоџ језика* Матице српске (2010) у свом рјечничком дијелу даје и вербализовану скраћеницу за Косово и Метохију, насталу комбиновањем првих слогова двију именица уз редуквање везника: *Космеј*.³ Толико је, дакле, могућности исправног

² Још једном треба напоменути да је таква употреба прихватљива у српском језику само кад је синегдохална.

³ Питање је да ли је скраћеница *Космеј* уникатан примјер творбе вербализоване скраћеница у српском језику, настале од двокомпонентне координиране синтагме комбиновањем првих слогова двију именица запостављањем постојања везника (уп.: *Косово* и *Метохија* → *Космет*). Када би се тај творбени скраћенички

пуног и скраћеничког именованја ове српске аутономне области да се морамо упитати како то да Срби тако често бирају баш ону и структурно и семантички неприхватљиву, ону која одражава албанско „становиште” о *Косову и Мејхохији*, тј. *Космејџу*, односно *КиМ*. Никад не треба заборавити да је прихватање несрпског „језичког стања” по правилу увод у прихватање антисрпског „чињеничког стања”, што заправо значи прихватања алабанског становишта на штету српског.

*
* *

Док на Косову доминира српска култура као исходиште и колијевка српског идентитета, тако се полако губи српски језик мимо сјевера и „српских енклава”. Насупрот чињеници о доминацији српске културе и српске косовске историје, стоји чињеница о бројној (бројевној) доминацији Албанаца. Тешко да има примјера да бројно мањинска нација може доминирати, сем културно, бројно већинској. Тако долазимо у ситуацију да су Срби, посматрани у цјелини косовског становништва, изразито мањинска популација. Али ако се примијени критеријум територијалне дистрибуције – баш као што су Албанци јужно од Ибра у односу на Србе убједљива већина, тако су Срби у односу на Албанце сјеверно од Ибра (од Сјеверне Митровице до Лешка) апсолутна већина. Па зар из те чињенице не проистиче и јасно рјешење: српску културну баштину треба чувати и штитити свим свјетским критеријумима заштите баштине, док српска земља, компактни дио Косова и Метохије – мора бити српска, да не кажемо мора бити – Србија. Ако међународна заједница жели двије албанске државе на Балкану, зар Срби могу тој држави поклањати и Србе. Смију ли говорити о разграничењу, смију ли говорити о федерализацији КиМ, смију ли говорити да се албанско питање на Балкану не смије рјешавати науштрб српског? Зато они који буду доносили одлуке морају условити рјешење Косова рјешењем и српског националног питања на Балкану уопште. А то је једино могуће кад се стекну околности да вањски српски „пријатељи” имају на уму да се не може вјечито радити у корист српске штете, и очекивати да ће на то Срби (стално) пристајати!

принцип примијенио на еквивалентну структуру хоронима Босна и Херцеговина, добили бисмо никад неупотријебљену вербализовану скраћеницу *Бохер (уп. **Босна** и **Херцеговина** → *Бохер).

Александар М. Милановић

ОЧУВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

Српски народ мора опстати на читавој територији Косова и Метохије. Тамо морају опстати и српски језик и сва српска материјална и нематеријална културна баштина, за шта је већ данас неопходно створити одговарајуће предуслове, а до коначног разрешења националног питања на овом делу наше државне територије у будућности.

Није потребно на овоме округлом столу у Матици српској елаборирати поразно стање и узроке таквога стања српске културне баштине на Косову и Метохији, сви смо свесни какав третман она има код Албанаца који су тамо формирали привремену „државу”. Драго ми је да су говорници пре мене већ указали на чињеницу да је неопходно подједнако заштитити од тренутног пропадања и материјалну и нематеријалну баштину косовских Срба. Под *материјалном баштином* овде подразумевамо и покретно и непокретно културно наслеђе од средњег века до данас. Културни је императив да се у тренутним неповољним државним и друштвеним околностима што пре напишу, опишу, заштите и у јединствену дигитализовану базу података унесу сви српски културни артефакти са ове територије. Поред документовања путем разноврсних фотографија, видео-записа и документарних филмова, ваља изградити и *копије* многих вредних културних артефаката, не само средњовековних.

Ове артефакте би ваљало изложити не у неком од наших музеја, већ у *галеријама* које бисмо морали отворати у највећим српским градовима: Београду, Новом Саду, Нишу, Крагујевцу, и то у најпрометнијим улицама и на булеварима. Тиме би Република Србија уз мало улагања и својим грађанима и туристима послала јасну и недвосмислену поруку како брине о читавој својој територији и становништву на било којој тачки државе, те да третира културу као јединствено обележје наше нације, а да је посебна пажња посвећена управо баштини оне територије која је стицајем несрећних околности тренутно окупирана, а које се ова држава не одриче и не жели је се одрећи ни у будућности.

Када говоримо о српском језику на Косову и Метохији, одавно се улажу велики лингвистички напори да се он и дијахронијски и синхронијски опише и анализира, и србистика је у томе смеру постигла несумњиво запажене резултате. Тако данас имамо прецизне дијалектолошке описе српских говора, првенствено захваљујући напорима Слободана Реметића и Софије Милорадовић, јасну и детаљну слику српског ономастичког наслеђа у прошлости и данас, чему су највише допринели Павле Ивић, Светозар Стијовић и Александар Лома.

И српско књижевно наслеђе са овога тла добило је репрезентативан опис, нарочито у пројекту „Књижевност старе и јужне Србије до Другог светског рата”, који су водили Институт за књижевност и уметност и Балканолошки институт САНУ у периоду 1997–2001, али и у другим активностима врских тумача, међу којима су се посебно истакли Владимир Бован, Владимир Цветановић и Александар Јовановић. У њиховим активностима на опису и чувању српске културне баштине са Косова и Метохије добили смо парадигму за сличне пројекте. Како су до сада описани и тумачени опуси само најзначајнијих српских писаца са Косова и Метохије, ваљало би посветити пажњу и српским писцима и делима мањег значаја, као и језику у њима, јер се, као што је познато, у стваралаштву аутора са књижевне маргине, оних који су углавном опонашали централне личности епохе, понекад јасније препознају типичне одлике стилских формација: поетичке, језичко-стилске и друге.

Фолклорни језик, као и остали елементи српског фолклора са овог терена, добијају све детаљнији и стручнији опис првенствено захваљујући активностима Валентине Питулић и Бошка Сувајџића, као и добро организованим и планираним скуповима и зборницима Удружења фолклориста Србије.

У досадашњим радовима српских лингвиста акценат је првенствено стављан на анализе српског народног језика, односно косовско-ресавског дијалекта и његових говора, у прошлости и данас, што је било сасвим оправдано. Многе српске дијалекатске и ономастичке одлике нестајале су на овоме терену пред нашим очима, због миграција или утицаја стандардног језика преко медијског и образовног система, па их је ваљало забележити на време, понекад и у последњем тренутку. Митра Рељић одлично је описала и анализирала и актуелну језичку ситуацију на Косову и Метохији. Недостају данас, међутим, дијахронијске и синхронијске анализе функционисања српскога књижевног и потом стандардног језика на Косову и Метохији у XIX и XX веку, и оне би се морале наћи међу србистичким приоритетима. Потребно је изучити, као културо-

лошки репрезентативне феномене, генезу и развој функционалних стилова на овоме тлу и њихове специфичности уколико постоје, односно анализирати не само из угла функционалне стилистике реализацију вуковског језика у *научном* (дела српских научника родом са Косова и Метохије), *јублицејстичком* (локални дневни листови, часописи, радио и телевизијски програм, електронски медији), *административном* (акти и документа из локалних институција) и *разговорном стилу* (лични дневници, приватна преписка, читуље, надгробни натписи, снимљени свакодневни разговори интелектуалаца и др.), као и језик књижевности, односно *књижевноуметнички стил*, значајних и мање значајних писаца.

Ствараоци са Косова и Метохије значајно су учествовали у стварању модерне српске културе. Од Зарије Поповића и Григорија Божовића са почетка XX века, преко Радосава Стојановића, Петра Сарића, Лазара Вучковића, Даринке Јеврић, Радослава Златановића до Моше Одаловића, многи прозни писци и песници оплемењивали су савремени српски језик књижевности. Њихов прозни и поетски израз, међутим, није до сада довољно истражен. Нису изучени ни језик и стил значајних косовскометохијских тумача књижевности, међу којима предњаче Владимир Бован, Владимир Цветановић, Вук Филиповић, Сунчица Денић Михаиловић и Валентина Питулић. На Косову је рођен и Новица Петковић, један од највећих тумача српске књижевности и српског језика књижевности у XX веку, а о његовој везаности за родно тле најбоље сведоче текст и књига *Словенске њеле у Грачаници*.

Лингвистичка (графичко-ортографска, фонетско-фонолошка, граматичка, лексичка, стилистичка) анализа грађе показала би да ли има специфичности у реализацији српскога стандардног језика на Косову и Метохији и у чему се оне огледају, што би помогло даљој језичкој политици и језичком планирању у Републици Србији. Такође, евидентиран би био и потенцијални уплив локалног дијалекта, нарочито у разговорном и књижевноуметничком стилу, било да је он непланиран (као у разговорном дискурсу), или стилски маркиран (као у дискурсу књижевних ликова и јунака).

У корпус за *интегрално* проучавање српског језика на Косову и Метохији у прошлости и данас морали би, дакле, ући говорни и писани *шексџови* који припадају различитим стиливима и жанровима, и који су различито културно вредновани, што је за овакав приступ истраживању ирелевантно: од средњовековних записа, ктиторских и надгробних натписа и других рукописа, преко дела из XVIII–XIX века, па до савремених књижевних и научних дела, локалних административних решења, али и службених и приватних писама, телеграма, разгледница, дневничких забележака, графита

различитог садржаја, снимака говора новинара и спикера, „ток-шоу” програма на радију и телевизији, порука са Твитера, Фејсбука и Инстаграма, навијачких песама и слогана, текстова забавне, рок, поп, реп, народне музике итд. Јасан је, да подвучемо још једном, значај дигиталних база података у овоме процесу, како на плану складиштења *корџуса* за истраживање, тако и на плану складиштења научних *резултата* истраживања.

Добар модел приступа заштити угроженог језика, али и његовој култивацији за будуће генерације, пружа нам искуство Лужичких Срба и првенствено њихових институција у Будишину (Бауцену), културном средишту овог крила Западних Словена у Немачкој. Тај модел подразумева садејство културних, научних, образовних и медијских институција, односно снажну *медијску промоцију* културних, научних и образовних делатности које у сфери свакодневице на лужичкосрпском језику првенствено врши млађи нараштај преко друштвених мрежа (нпр. Фејсбука), док у сфери формалног, јавног живота та дужност припада средњој и старијој генерацији са афирмисаним научницима, који путем даље кодификације и евалуације доприносе опстанку матерњег језика који је под снажним притиском већинског, немачког језика. Све то је на локалу и одлично медијски покривено и у штампаним и у електронским гласилима. „Јужним Србима”, како нас Лужички Срби називају, то данас недостаје, а нарочито онима најјужнијим међу јужним.

Стога је примарно да активности на очувању српског народа и његовог језика на Косову и Метохији, до повратка српске државности на овај део наше територије, буду, речено савременим медијским новогovorом, што више „видљиве”, односно „препознате од стране најшире јавности” у српским медијима. Као најутицајнијег тј. најгледанијег, круцијална је ту одговорност РТС-а, нашега јавног сервиса, којем мањкају емисије посвећене Косову и Метохији као конститутивном елементу Републике Србије, али и свих других медија, електронских и штампаних. Делатност српских школа, културних и научних институција, медија и Српске православне цркве на Косову и Метохији морају добити неупоредиво више простора на РТС-у, О2, Н1, Пинку, Хепију, Студију Б, Политици, Вечерњим новостима, Блицу, Куриру, Информеру, те новинама Данас, Ало итд. Наравно, нису сви од побројаних медија склони повратку српске државности на Косово и Метохију, и то је општепозната чињеница коју овде не треба апсолвирати, али која сведочи да су Косово и Метохија и под делимичном медијском окупацијом чак у самој Републици Србији.

Медијски прилози, међутим, само треба да сведоче о бројним будућим акцијама које на терену ваља да воде, и симболички и

суштински, српске институције са Косова и Метохије: институти, факултети, библиотеке и школе. У попису и опису језичке и друге културне баштине учешће би морали узети сви актери културног и јавног живота: научни и културни радници, библиотекари, средњошколски професори, те наставници у основним школама. У процес прикупљања баштине треба што више укључити најмлађе и младе, ученике, студенте и друге заинтересоване, који би на терену, али и по библиотекама, медијским и другим архивама и сл. записивали, фотографисали, снимали и дигитализовали грађу. Додајмо да нам лично искуство сведочи да је теренски тип активности младима изазован и забаван, понекад чак и на граници праве авантуре, те га по правилу радо прихватају, озбиљно схватају и ревносно извршавају. На старијима је да грађу технички обраде, класификују, анализирају, синтетизују и ускладиште у дигиталну базу података. Медијска пропраћеност оваквих активности у афирмативном тону, наравно, по правилу додатно мотивише све актере истраживања, док им ћутање брзо уништава ентузијазам, чак и више од напада или критике.

Све наведено показало би да и држава и њено друштво преко различитих механизма системски брину о угроженој културној баштини, чиме се шаље не само симболичка порука, и то посве другачија од оне коју је, на пример, на несрећу својевремено званично послао Олимпијски комитет Србије са Владом Дивцем на челу. За сада, нажалост, не видимо довољну решеност Републике Србије да се било који сегмент заштите и неговања српског језика на Косову и Метохији системски односно институционално покрене и реши. Напори појединаца, па чак и некоординисани напори различитих институција (института, факултета, удружења и сл.), ма колико били велики и значајни, не могу дати довољно добре резултате, пре свега због различитих теоријско-методолошких оквира и недостатка системности при истраживањима, као и мањка одговарајућег новца за њих, али и због недовољне масовности таквих пројеката. Потребно је, наиме, максимално ангажовати и *локално сџановниџиво*.

Да закључимо. Током политички замрзнутог статуса Косова и Метохије – којем се аутор овога прилога нада, верујући у бољи и праведнији европски геополитички распоред снага у будућности – Република Србија у наредном ближем периоду мора послати сасвим јасну поруку свим својим грађанима, па и онима у јужној српској покрајини. Та порука морала би гласити да овај прелазни период, ма колико дуго трајао, није пука куповина времена и неосмишљено одлагање решења, већ епоха у којој ћемо се на државном нивоу стабилизovati и потом системски бринути о очувању,

неговању и даљем развоју српскога народног и стандардног језика као основним оруђима културе на Косову и Метохији у прошлости и садашњости, али и у будућности. Тек загледи у државну и националну будућност, а вођени пажљиво осмишљеном језичком политиком у *Устави Републике Србије* и будућем *Закону о службеној употреби језика и писама*, као и њеном реализацијом у конкретним научним и образовним пројектима, послаћемо једнозначну поруку Србима на Косову и Метохији: да сачекају – користећи, негујући и волећи свој матерњи језик – повратак државе Србије и у њихову покрајину, град или село. То ћемо им гарантовати само ако им што пре понудимо резултате конкретних државних акција на различитим плановима, од којих је само један језички.

Иван Негришорац

КОСОВО И МЕТОХИЈА: ШТА ДА СЕ РАДИ?

Шта не смемо чинити

Суочавајући се са драматичним питањем Косова и Метохије, лакше је рећи шта никако не бисмо смели да учинимо него шта би требало да учинимо. Два опречна решења бисмо, свакако, морали избећи: с једне стране, Космет се не сме признати као самостална држава; с друге стране, морамо избећи ново сукобљавање с НАТО-ом. Уколико политика јесте уметност налажења добрих решења унутар онога што је реалитет односа са центрима економске, политичке и војне моћи, онда реално очекујемо и захтевамо од политичких представника које смо већинском одлуком бирача изабрали да ће умети да пронађу оптимална решења за проблематичне ситуације у којима се налазимо. С обзиром на то да српска држава на располагању има мноштво извора сазнања, од директних разговора са водећим државницима света, преко дипломатске службе и обавештајних сервиса, па до најразличитијих саветника и специјалиста у многим посебним областима, можемо се надати да ће на тај начин бити обезбеђени сви услови да овај систем функционише на корист народу због којег и постоји. У том смислу оваква очекивања и захтеви нису лишени реалне основе.

За политику балансирања између супротстављених страна политичких моћи данас је, без сумње, повољнија ситуација него што је то било 2008. године, када је Косовска скупштина једнострано прогласила самосталност, а потом неке земље света то стање признале. Ситуација је по нас много повољнија него 2004, када је начињен страшни погром српског цивилног становништва на Космету, а поготово је много повољнија него ситуација 1999, када су Срби проглашени за парије Европе и целог света, кад су доследно и системски демонизовани, те кад је бомбардовање обављано на врло бруталан начин. До најкрупнијих промена дошло је током 2014–15. године када је постало очигледно да догађаји у Украјини и Сирији јасно говоре како је глобални свет престао да буде униполаран, те да се формирала биполарна структура (Западне земље – Русија), са тенденцијом да се појаве још неки центри међународне моћи (Кина, Индија, Индонезија, Бразил и др.) који ће у будућности

знатно искомпликовати свеукупну ситуацију. Стога је реално закључити да овај тренутак 2017–18. године није за нас најповољнији час а да ће се још повољнији тренутак за решење проблема Косова и Метохије указати тек у будућности. Сада треба све учинити управо у корист тог тренутка у будућности, тренутка који ваља активно припремати.

Шта морамо чинити

Изречена констатација не би требало да нас утврди у стању пасивности и некаквог обамрлог ишчекивања да неко тамо, у апстрактној измаглици будућности, реши проблематичну ситуацију која нас тишти. Морамо се већ сада још боље организовати и почети активно да радимо на стратегији која треба да доведе до жељеног циља. Другим речима, сам проблем није нерешив, а утолико је лакши јер ми већ у свом историјском искуству имамо не само ситуацију губљења Косова и Метохије него и губљења српске државности. Утолико пре би преиспитивањем историјског наслеђа требало без већих тешкоћа да дођемо до неких од решења на темељу којих лакше можемо стратешки одредити шта нам ваља даље чинити.

Неопходно је, пре свега, да максимално развијемо и искористимо свеколике могућности системски развијене дијалогске стратегије. Основни начин нашег обраћања свету треба да буде у знаку вештине убеђивања и аргументованог разговора. Притом не треба изгубити из вида да су на нашој страни многи аргументи и начела правног, моралног и политичког живота, па те чињенице ваља искористити. Наравно, ти су аргументи и раније изрицани, али они нису довољно уважавани. Ако ти аргументи нису уважавани јуче и данас, то не значи да неће бити уважавани сутра. А у име тог сутра треба стрпљиво и посвећено радити, а тиме и непрестано доказивати колико таква опредељеност за дијалог учвршћује мир и стабилност простора на којем постојимо.

Свеукупна тежина таквог дијалога повезана је са чињеницом да постепено треба ширити простор дијалога и конкретних тема покретаних тим дијалогом. Дијалог мора бити усмерен у више различитих праваца, од дијалога са западним силама, Европском унијом и САД пре свега, али и Русијом, Кином, Индијом и свим осталим државама света. Дијалог посебно треба усмерити и ка земљама на Балкану и средњој Европи, али и ка Албанцима са Косова и Метохије. У свим тим разговорима веома је важно држати се јасне политичке платформе која мора бити дефинисана на државном нивоу. Дијалог би морао да доведе и до успостављања што ширег

консензуса у српском народу, пре свега у Србији, али и свуда где он живи и ради. Имајући на уму склоност ка расправама и свађама унутар српске политичке заједнице, поменути консензус може звучати као какав облик чисте фантастике, али би ипак требало тежити ка његовом успостављању. Само кроз дијалог могу се ратоборне страсти примирити и усмерити на то да се креативно усмеримо ка тражењу решења којим јачамо сопствене позиције на Балкану, у Европи и читавом свету. Доћи ће време када ће, можда, и те ратоборне страсти добити прилику да се смислено испоље, али за сада оне могу пре да направе штету него да доведу до неке користи.

За све што ваља да урадимо, нама је неопходан дуг период мира и дуготрајне, организоване и стрпљиве делатности. У том периоду ми морамо поново, као народ, испробати сами себе: да видимо колико смо спремни и способни за рад у оквирима великих временских распона и историјских процеса дугога трајања; колико смо у стању да осмислимо стратегију системског, стрпљивог и организованог деловања и колико смо способни да такву стратегију спроведемо у дело. Овакви подухвати показаше нам јесмо ли озбиљан, духовно-историјски утемељен европски народ достојан тежине и сложености задатака са којима се суочава. А показаше нам и јесмо ли достојни оних предака и читавих генерација које су доказале да као народ нисмо велики бројем, али јесмо велики по размерама историјских подухвата који заслужују свако поштовање. У том смислу за нас питање Косова и Метохије није само питање прошлости него и питање будућности. То је један од најважнијих тестова које ћемо као народ полагати онако како су то и неки други, стари, а у односу на нас Србе још старији народи, попут Јевреја, умели успешно да положе.

Дијалог са собом

Ту српску будућност морамо градити са Косовом и Метохијом, а морамо је градити и са вером у снагу дијалога. Вера у дијалог, али и вера у ратнички дух и спремност на жртву, вера у пожртвованост и духовни аскетизам, све то се може испољити кроз миротворни дијалог схваћен као метафорички, модерни и постмодерни наставак онога што подразумевамо под Косовским заветом. Дакако, Косовски завет обухвата и још много чега другог, али је овај, дијалогско-борбени и духовно-аскетски карактер нешто што у времену у којем живимо може да буде најлакше и најбоље схваћено. У наше време незаустављивих глобализационих процеса дијалог је једини општеприхватљиви начин на који можемо обезбедити све оно што се у неким другим околностима могло обезбедити

само ратовима и војничким подвизима. Наравно, не треба сасвим одбацити могућност и евентуалну неопходност овог традиционалног херојско-подвижничког приступа, али томе увек треба да претходи потпуна посвећеност и умешност убеђивања, те висока мера креативности и оспособљености за дијалог са собом и са светом.

Дијалог, пре свега, морамо водити унутар заједнице која би идеју Косовског завета морала да чува као највећу духовну залогу сопственог опстанка. Стога је врло природно да се, с времена на време, упитамо какав смисао и значај придајемо Косову и Метохији, те свеколиком митско-историјском, духовно-религијском и национално-идејном значењу овог феномена који темељно одређује српску културу. Све то подразумева и неопходност развоја свих облика унутрашње организованости и спремности да се као колектив, са високим облицима консензуса, суочимо и са најопаснијим изазовима којих је у прошлости било, којих данас има, а којих ће и у будућности сасвим сигурно бити. Косовски завет јесте моћни српски архетипски образац који показује како победа носи собом пораз, али и пораз чува у себи траг победе; образац који сведочи да историјско време има свој природни наставак у божанском, вечном времену; и образац који свет врлина са овога света чува и у простору оностраности, тражећи свеколику потврду Спасења као чина којим се потврђује колико људска и народна егзистенција толико и метафизичка, божанска сфера постојања.

У том смислу Срби не могу да се ослободе Косова и Метохије, а ако би то којим случајем и покушали, то би значило да су решили да почине колективно и духовно самоубиство. Исто тако, уколико би неко настојао да наговори или натера Србе да забораве Косово и Метохију и Косовски завет, то би значило да су намере тог наговарача и насилника према Србима отворено деструктивне и погубне. Стога у оквиру српско-српског, унутрашњег дијалога о Косову и Метохији не смемо да се свађалачки, адвокатски и политикантски споримо, као што не смемо тај проблем користити за неке приземне потребе, тривијалне интересе и прљаве страсти. Поводом Косова и Метохије треба да активирамо најозбиљније и најузвишеније претензије у разумевању нас самих, наших особености и изгледа за достојанствени, духовно осмишљени опстанак. О Косовском завету се не може говорити језичким поигравањима, лажима и мистификацијама; о њему је најпримереније говорити молитвеним речима и заклетвеним тоном. Зато је данас у говорима о Косову и Метохији донекле компликовано утврдити шта је истина а шта лаж, али ће се у неким већим временским распонима веома лако препознати „ко је вјера, а ко је неvjера”. Зато би било добро да

не журимо превише са оптужбама за издајство. Јер и Милош Обилић је био оптуживан за издајство, али је он својим чином елиминисао и сасвим обесмислио оптужбе. Истовремено, целокупна јавност с разлогом треба да буде будна и да не дозволи да неки појединац донесе у име целог српског народа неке одлуке због којих ће генерације после нас носити много теже бреме него што би иначе носиле. У сваком случају, речи могу бар за тренутак да послуже као средство обмањивања, али оно што стоји иза речи једино може да донесе меродавни суд о томе ко је ко и шта је шта!

Дијалог са другима

Ако је дијалог међу Србима неопходан да би се изградио какав-такав консензус око овог веома важног питања, дијалог са Другима неопходан је да бисмо потпуније сагледали како велике светске силе, како други народи, па и сами Албанци виде Косово и Метохију. Познавање свих тих ставова важно је да бисмо могли одредити шта је реални оквир у којем можемо и морамо покушати да реализујемо наше колективне, националне интересе. Исто тако су поменута сазнања неопходна да бисмо установили који је прави тренутак и онај критични моментум повољан за доношење неких важних одлука о судбини српског народа. Још је, нажалост, исувише распрострањен став готово безрезервне осуде Србије и српског народа који изричу западне државе (премда су и ту очигледне позитивне промене), а та чињеница нам јасно говори да жељени, за нас повољни моментум још није настао. Стога би дијалог са представницима државних, војних, научних, културних, медијских центара западних земаља требало водити тако да се временом почну све више уважавати аргументација и разлог на темељу којег можемо очекивати да се почне с више пажње слушати српска истина свих ових рашомонских догађања око Косова и Метохије.

Водити дијалог са светом у овом тренутку значи настојати да се обезбеди елементарно право Срба да уопште легитимишу некакву представу о свом националном интересу. Ми још увек живимо у времену када се од Срба очекује да искључиво прихвате све оно што им се сервира из западних центара државне, политичке и војне моћи. Живимо у времену у којем се Срби не признају као респектабилни субјекти историјских токова, па је озбиљан задатак не само српских политичара него и српских интелектуалаца и јавних личности да се аргументовано, научно утемељено супротставе свим облицима антисрпских пропагандних дејстава. Из тих разлога дијалог са светом треба водити тако да се српско становиште опише као, у основи, сасвим сагласно са духом времена у

којем живимо, те да уверимо свет да одбрана српских интереса не подразумева рушење глобализационе стварности савременог света него само подразумева извештан успех у проналажењу специфичног, препознатљивог места српског народа у тој глобалној стварности.

Политички представници Србије и српског народа су већ прилично велики успех постигли у вођењу дијалога са великим ваневропским силама попут Русије, Кине, Индије и др. С тим земљама се морају још више интензивирати односи како би се добила још изразитија њихова подршка у грађењу српске будућности. Ови односи не смеју се сматрати једном засвагда утврђеним него је неопходно будно мотрити како се ствари развијају, па спремно предухитрити све отежавајуће околности, а тешкоће у тим односима треба претварати у чиниоце унапређења. У сваком случају, изградња ових односа јесте основ на којем се може пројектовати некаква изгледнија будућност српског народа у међународним, светским оквирима. Последњих година сасвим је јасно да српска државна политика управо у том простору препознаје своју велику шансу и могућност ефективног деловања.

Највећи проблеми се, дакако, јављају у српским односима са западним земљама, са САД и Европском унијом. И премда се чини да се у овом простору тешко могу обезбедити по нас позитивне промене, ипак треба упорно деловати како би се променило целокупно јавно мњење западних земаља. То је, вероватно, преозбиљно и преамбициозно формулисан задатак, али није нереално очекивати крупне промене у том домену. Стога пажљиво треба проучавати политичке процесе на том простору, па откривати реалне оквири за ефикасно деловање. Нарочито треба откривати наизглед ситне разлике између САД и европских земаља, па у том простору паметно деловати тако да се подрије крајње необјективна, неуравнотежена, у основи антисрпска слика догађања на Балкану и простору бивше Југославије. У свему томе знатно више пажње треба посветити европским земљама, нарочито Немачкој, Француској, Шпанији, Италији, Аустрији, Мађарској и др., тј. оним земљама где постоје већи изгледи на успех отвореног, аргументованог дијалога. Са Европљанима треба отворено разговарати и саопштити им да их ми, који смо на Балкану најтеже оптужени за злочине, не сматрамо невинима и да је природно да осећају нелагоду пред балканским народима, посебно пред Србима: ипак су многе европске државе, у име својих народа и са својим војним потенцијалима, спремно учествовале у етничком чишћењу Косова и Метохије. Да, управо тако, и САД и европске државе учествовале су у етничком чишћењу, па су и оне постале део једног удруженог злочиначког

подухвата који је подложен правним санкцијама, под условом да има силе која би то могла спровести. То што те силе данас нема, то не значи да је њихова кривица мања или да се може једноставно заборавити.

Такве оцене и ставове треба нежно подастирати тако да они не изазову гнев сабеседника, а тиме и да, евентуално, доведу и до нескривене потребе да се не само казни гласник који је донео такву вест него и читав народ о којем та вест говори. Критички оријентисани, бескомпромисни интелектуалци, попут Ноама Чомског, Едварда Хермана, Роналда Харвуда, Петера Хандкеа и многих других, о томе веома јасно говоре. Реално је, стога, очекивати да ће се бар европски дух у једном тренутку пробудити, те да ће уместо осветничке идеологије исказати и потребу за преиспитивањем сопствене прошлости и своје савести. Константно огрешење о Србе, укључујући и деловање Хашког трибунала, део је потребе да се опере сопствена савест, па је психоаналитички сасвим разумљива потреба да се сва кривица баци на једну, српску страну у овим сукобима. Тако је њима најлакше за разумевање свеколике балканске сложенице, а тако је било и најефектније у погледу извођења пропагандних циљева усмерених ка утврђивању априорне кривице Срба и постизање политичких циљева који су подразумевали изразиту елиминацију српских интереса из свеукупне комбинаторике. У своје време, током 90-их година, то је било лако изводљиво јер су Срби били без ичије заштите на целој кугли земаљској. Данас је, међутим, по нас ипак нешто лакша ситуација. Стога у времену пред нама, на европском простору пре свега, Срби морају наћи духовно, интелектуално и политички компетентне саговорнике који ће бити спремни да чују и другачију аргументацију од оне коју, с пропагандним амбицијама, износе заступници гледишта о априорној кривици Срба. Можда ће деловати преоштро и презахтевно, али је сасвим тачно: српски интелектуалци треба да помогну Европи да пронађе извесну меру правде коју је она, из политичких разлога, сасвим потиснула из своје свести! Српски интелектуалци треба Европи да помогну да успостави властити говор савести!

Из тих разлога је неопходно пажљиво проучавати стање у Европској унији и западном свету уопште, а своје одлуке и политичке потезе ваља одмеравати и усаглашавати са објективном проценом политичке стварности у том делу света. Не смемо доносити исхитрене и неутемељене одлуке, као што не смемо превише изазивати западне силе јер су оне већ небројено пута показале своју спремност на реваншизам, окрутност и злочин. Срби не би смели поново да буду мета њихових акција, па би отвореност за дијалог с тим земљама морала бити трајна, довољно дистанцирана,

а уз то веома рафинирана, одмерена и одлучна. Велико је питање да ли српски народ има капацитете да успешно изведе такав дијалог, али познајући виспреност српских интелектуалаца уверен сам да наде има. Циљ и сврха тог дијалога би морали бити усмерени ка закључку да је по Европу, САД и цео свет најсигурније да питање Косова и Метохије ипак остане у надлежности државе Србије. Ма колико се овакав циљ чини нестваран и неостварљив, он није лишен сваке логике и доброг удела вероватноће, па би у том смеру ваљало даље пажљиво радити.

Дијалог са Албанцима

Дијалог са Албанцима је посебно неопходан, јер они у далеко највећем броју насељавају Косово и Метохију, а уз то су Албанци ти који су државном, војном и политичком активносту западних земаља на дар добили политичку власт на том делу Републике Србије. У том дијалогу, дакако, Албанци неће хтети да учествују, а њихово одбијање ће потрајати све док буду имали одлучну америчку и европску заштиту. Онако пак како та заштита буде почињала да слаби, почеће да јењава и њихово одбијање дијалога. За све то време надвлачења конопа тамо-овамо, било би неопходно да се у српској политици предузму онакви паметни кораци који могу да доведу до промене стања на терену Косова и Метохије, као и до промене односа Западних земаља према овом проблему.

У српској науци, и то не само у политикологији него и филологији и културологији, било би неопходно да се предузму одлучни кораци ка изградњи чврсте и поуздане албанонологије како бисмо што објективније познавали онај народ који је својим геополитичким плановима, а у садејству са великим западним силама, решио да потискује Србе са њиховог матичног, отаџбинског простора, оног простора који је у средњем веку био централни део српске државе. Дијалог са Албанцима треба да водимо са идејом да бранимо слободу, истину и правду не само за свој, српски народ него и за све народе са којима ми, Срби, живимо. То се, дакако, односи и на саме Албанце у Србији. Притом, не треба никада да бранимо оне који су у наше име починили тешке злочине, али треба и морамо да бранимо часне патриоте и бранитеље отаџбине.

У дијалогу са Албанцима српски представници би морали успешно да прођу многа прелиминарна искушења. Основно упориште треба потражити у чињеници да Срби и Албанци имају суштински различите приступе Косову и Метохији. За Србе Косово и Метохија је света земља, место одсудних духовно-историјских дешавања; за Албанце Косово и Метохија је земља коју треба

освојити и на њој избрисати сваки траг оног народа који је тај простор духовно-историјски обележио. Сасвим у духу сопствене историје, Албанци добрим делом и данас наступају као нека врста пљачкашких хорди великих војски и освајачких похода. Знајући да су добили мандат западних сила за такав поход, Албанци ће сваку проблематичнију ситуацију искористити за уништавање трагова српског постојања, а пре свега црква, манастира и других материјалних споменика који сведоче о томе да је читав овај простор обележен управо српском, православном духовношћу. Уз то, Албанци имају потребе да уништавају и српске куће и гробља, сведочанства како актуелног тако и прохујалог живота Срба на Косову и Метохији. Треба бити поносан на чињеницу да Срби на Косову и Метохији нису уништавали албанска гробља, те да нису долазили у јача искушења да узнемирују свет покојника онога народа који себе јасно декларише као српске непријатеље.

Доказујући све то, неопходно је да непрестано истичемо како објективне чињенице да је од свих република у СФР Југославији превасходно СР Србија институционално обезбедила мањинске заједнице, те да је у европским оквирима, још у социјалистичком периоду, остварила далеко највећи напредак у тој области, при чему су права мањина била далеко изнад тадашњег европског просека. Нигде у СФР Југославији мањинска права нису тако поштована као што је то било у СР Србији. Албанцима су сва њихова мањинска права била загарантована и после распада СФР Југославије, али они нису хтели да признају Републику Србију и да почну да конзумирају права која су им обезбеђена. Они су се упорно држали изван политичког система (уз одбијање учешћа у попису становништва и у демократском политичком систему), па су чак организовали терористички покрет ОВК да би оспорили државу на чијој територији су почели да стварају државу у држави. Српске власти су потпуно игнорисале албански бојкот целог друштвенополитичког система, ваљда не верујући да би западни креатори политичких криза и метода војног интервенционизма били спремни да се на тако провидан начин ангажују на простору југоисточне Европе, тј. на Балкану. Али кад је препозната врста и облик делатности Вилијама Вокера и кад се Ричард Холбрук изуо ушавши у кућу албанских терориста, морало је свима да постане јасно да у произвођењу кризе у Србији стратешки и логистички, а касније и војним афективима НАТО-а, стоји пре свега САД, а потом и водеће европске државе. С тим чињеницама ми морамо и данас да живимо и са њима некако да се изборимо.

Јер за све републике настале на тлу СФР Југославије важило је правило о неповредивости граница, једино није требало да важи

за Србију: за њу је предвиђен сценарио даљег раскрајања државне целине, а није извесно да би и одвајање Косова и Метохије било за војне стратегије НАТО-а задовољавајуће решење. За све републике настале на тлу СФР Југославије обезбеђено је извесно право дискриминисања појединих народа и мањина, па чак и отворено етничког чишћења (Срби су етнички очишћени из Хрватске и са Косова и Метохије, а изложени су отвореној дискриминацији у Словенији и Црној Гори, на пример), само за Србију такво право није обезбеђено него је, чак, албански народ био припреман на оружани устанак, а да пре тога није ни покушао да искористи своја уставна права и да се организује у оквирима реалног политичког система. Свим републикама (са присилним изузетком Босне и Херцеговине) обезбеђен је пут у Европу са загарантованом државном целином, а једино је Србији улазак у Европу повезан са озбиљном казном нарушавања државних граница. Ако је за све европски пут замишљан као стабилизација прилика и као недвосмислена награда, једино је за Србе улазак у Европу подразумевао очигледну казну коју бисмо ми, Срби, морали да примимо са анестезираним миром и чак са захвалношћу. Зато је једино логично да се на такву, америчку и западноевропску идеју мира не пристане него да се она, памећу, довитљивошћу и упорношћу, непрестано доводи у питање, демистификује и деконструише. Тај посао мора бити у рукама потпуно спремних и оспособљених људи. У Европи је Србима правда ускраћена, али је Европа ипак простор на којем има наде да се прича о ускраћеној правди разуме и да се приведе „к познању права”. Зато Срби не треба да ћуте него треба да бескомпромисно улазе у простор дијалога. Уз, дакако, само један важан услов, а то је да учесници овог дијалога буду озбиљно припремљени, како у погледу самих историјско-политичких чињеница тако и у погледу релевантних научних сазнања друге врсте, укључујући и реторичке вештине.

Сачувати људе и национална богатства

Један од примарних задатака на Космету мора бити усмерен ка очувању свих људи који сада тамо живе и раде. Много тога је већ учињено како би се спречило даље исељавање, а уз то и отвориле нашим људима перспективе за достојанствен опстанак на том турском тлу. Имам, међутим, утисак да су нам често добра решења неких проблема надхват руке, али из неког разлога та решења ипак изостају. У октобру 2017. године боравио сам на научном скупу посвећеном фолклористи и некадашњем руском конзулу у Призрену Ивану Јастребову, а тај скуп је у Призренској богословији

и Великој Хочи организовала фолклориста, научник, песник и велики прегалац проф. др Валентина Питулић. Током боравка у Великој Хочи, где постоји култура виноградарске и винарске делатности још од средњег века, видео сам са каквим се тешкоћама суочавају житељи у том старом метоху манастира Хиландара. А чини ми се да бисмо управо у Великој Хочи, а у то треба укључити и оближњи Ораховац, веома лако могли урадити бар три корисне ствари. Прво, могли бисмо организовати много чешће екскурзије са боравком баш у овим селима. Кад би уместо једне-две екскурзије колико дође месечно у Велику Хочу, било бар десетак или петнаестак, вредни Великохочанци би лакше продали своје вино и осетили би економско побољшање свог живота. Друго, ваљало би организовати пласман хочанских и ораховачких вина на српском тржишту, те систематски помагати да винари у сваком погледу унапреде своју производњу, дистрибуцију и пласман својих производа. Треће, од Велике Хоче могло би се временом начинити једно право село-музеј, етно-амбијент и слично, тако да би се живот, уз успешан развој туризма, ту могао одвијати са знатно више сигурности и динамике него што је то до сада био случај.

По таквом моделу додатног ангажмана могло би много тога да се уради. А да је то тако, доказ су нам управо оне институције са Косова и Метохије које показују велика прегнућа у области културе. Фасцинантан је пример Приштинског позоришта које је, у своје доба, имало пројекат одржавања представа чак и у кућним и дворишним условима, идући у сусрет оним ретким Србима који по неким местима живе у заједницама од неколико људи. За такве гледаоце глумци су били вољни да изведу представе у ванредним, потпуно нерегуларним околностима, а све доказујући да уметност може да живи пре свега тамо где има људи који уметност негују. О томе на посебан начин сведоче Видовданска културна догађања око манастира Грачанице, као и посебно активни Културни центар у овом српском упоришту; потом песничко-сликарска колонија у Звечану и др. Важно је показати како уметнички и креативни дух успева да се очува упркос свим неповољностима општег животног амбијента.

Уколико се упутимо оваквим, сасвим практичним начином решавања проблема, ми бисмо временом, уз стрпљење и посвећеност, дошли до нечег много обухватнијег и ефектнијег. Да ли нас нешто спречава да кренемо од поступног и упорног обнављања српских људских, културних, привредних потенцијала на Косову и Метохији? Ако нас и спречава, питајмо се је ли могуће те препреке савладати и пребродити их онако како то чине људи спремни на подвиг. Уколико би одговор на ова питања био одрчан, то би

значило да нас у обављању ових и оваквих задатака спречава највише наша vlastita лењост и неорганизованост, а можда и општа небрига и летаргија, тачније незаинтересованост за било шта друго осим, можда, за лични интерес и профит. Уколико би одговор на питање био потврдан, то би нам отворило знатно светлије хоризонте, испуњене оптимизмом и снагом спремном да у потпуности порекну тврдње свих оних залудника који једнако тврде како ми, Срби, не знамо шта бисмо са Косовом учинили, све и кад би нам га неко вратио.

Зато покажимо свима, па и себи самима, да знамо шта са Косовом и Метохијом треба чинити и да знамо како можемо поново стећи право на тај митско-историјски простор. Стога би на овакве послове требало ангажовати младе и способне људе, људе са идеалима и спремне да се докажу, па и жртвују зарад виших циљева. Уколико успешно обавимо овакве, релативно лаке задатке, ми бисмо са много више снаге и аргумената могли да поставимо и питање националних богатстава какви су рудници, електропостројења, фабрике, хотели, одмаралишта, њиве, шуме, пашњаци и др. Сва та национална богатства морамо одбранити у мери у којој јесу одбрањива, али их потом морамо активирати пре свега на корист наших људи на Косову и Метохији. Неопходно је, дакле, да схватимо како Косово и Метохија нису за нас изгубљени све дотле док их не изгубимо у својој души.

Сачувати и неговати културну баштину

Српска културна баштина је свакако међу највећим вредностима на Косову и Метохији, а од целокупног српског наслеђа та баштина представља такође највреднији део. Албанци су једва оставили понешто, а исламско културно наслеђе је превасходно турскога, а не албанског порекла. Те чињенице морају бити искоришћене не само за очување српске духовности на Космету него и за очување људских потенцијала и државних прерогатива који морају остати српски на простору обележеним таквим, српским културним вредностима. Народ који има такве споменике као што су манастири и цркве попут Дечана, Грачанице, Пећке патријаршије, Богородице Љевишке, Светих Архангела, Девича, Бањске и др. доказао је током историје своју високу креативност, па би било природно да такву креативност покаже и докаже и када се треба (поново) изборити за право управљања Косовом и Метохијом.

Предстоји нам, исто тако, да се одбију сви покушаји да се целокупно културно наслеђе представља икако другачије него као искључиво српско културно наслеђе. У том погледу не сме се

направити никакав трули компромис јер логика народа који се кроз историју креће као хорда и јесте да све што се насиљем освоји буде сматрано власништвом освајача. Зато су већ почела настојања да се о тим споменицима говори као о косовским а не српским, а на следећем кораку би захтеви ишли ка томе да косовски значи пре свега власништво онога народа којег доминантно има на том простору. Зато прворазредни задатак српске културне политике мора бити негововање свих тих угрожених вредности, па и читав пројекат обнављања, конзервирања и реконструисања свих значајних културних објеката. Тај подухват се не сме препустити Албанцима, него пре њих увек треба направити кораке који би омогућили нашим јерарсима и свештеницима, заштитарима и историчарима уметности да воде домаћинску бригу о ономе што првенствено припада српској култури.

Да би то могло одиста да успе, неопходно је да сва та места буду још и више него до сада извор непресахлог и бурног живота Срба. Осим невеликог броја људи који у манастирима и црквама стално бораве или стално у њих долазе, неопходно је да сваки живи Србин себи стави у задатак да кад год то може, сам или са пријатељима, обиђе ове светиње и да допринесе њиховом очувању како у материјалној стварности тако и у култури сећања. Зато би било важно да се на тим местим или у њиховој близини свукуда изграде хотели и гостионице како би Косовци ту могли да развију своју делатност која би била профитабилна и која би им омогућила опстанак на том страшном месту где треба постојати. Такве хотеле и туристичке услуге треба градити као малене оазе које ће омогућити да се живот на тим местима очува, али и да се постепено шири. Импресивна је чињеница како је Призренска богословија успела да се врати на место свога оснивања и дугога постојања, па тај сјајни пример може деловати као одлична формула за много ширу и обухватнију причу о обнови српског живота на Косову и Метохији.

Повратак на Косово и Метохију

У свему томе највећи могући значај треба да има Српска православна црква, тј. њена Епископија рашко-призренска. Попут времена Пећке патријаршије и њеног места у Османском царству или Карловачке митрополије и њеног места у Аустријском царству, сада се ми, Срби, поново суочавамо са историјским неприликама у којима наша Црква мора да преузме функцију супституције за несталу државу. Замењујући одсутну државу, поменута Епископија је већ и до сада развила многе функције и делатности које би

било природно да обавља неко други, али како је то усмерено ка опстанку самог народа, тј. верника, онда је све то део мисије очувања и Цркве на Косову и Метохији и самог верујућег народа. Онај неверујући део већ је, претпостављам, потражио нека друга уточишта, а остао је само онај део народа који дубоко верује у Божје чудо и у милост с небеса коју ваља заслужити. И у овом погледу Срби и Српска православна црква имају великог искуства, па би изучавањем сопствене историје лако могли доћи до корисних формула неопходних за срећан исход ове борбе за опстанак. Кад се, дакле, удруже Косовски завет и Карловачки завет, биће то извориште духовне снаге која не би смела да поклекне ни пред каквим тешкоћама са којима се може и мора суочити српски народ на свом духовно-историјском путу.

У том смислу би, осим оних ресурса везаних за туристичке капацитете као темељ обнове српског живота, на Косову и Метохији свакако требало активирати и оне потенцијале који су повезани са власништвом над земљом. У том погледу би Српска православна црква морала добити пуну надокнаду и свакако повлашћен положај, ма какав правни и политички режим био регуларно успостављен на том простору. Црквени земљишни посед, као и сваки други који би могао бити под одређеним условима активиран, треба искористити како би се што више обновио живот Срба. То практично значи да би на обрадивим површинама, пашњацима и шумовитим пределима требало постепено, али упорно радити на организовању разних облика задружних заједница. У српској култури задругарство, у различитим својим појавним облицима (од породичних задруга до удруживања пољопривредних произвођача), има веома важну улогу, па би то искуство морало бити активирано у сврху обнове Косова и Метохије. Другим речима, нема одмора док траје обнова! А у тој обнови могу учествовати не само људи који су трајно настањени на тим местима него и људи који би повремено долазили на рад, као најамни радници или акцијаши, као добровољци или добротвори, или ко зна како све не. Важно је на свим тим местима организовати озбиљан кућни, задружни рад и ред који би омогућили не само појединцима него и читавим породицама да опстану и унапреде свој живот, а да тиме обезбеде и опстанак сопственог народа.

Осим искустава наших задруга, било би веома корисно добро и пажљиво проучити искуство јеврејских кибука, као савремени облик организовања не само рада и живота него и адекватних мера заштите у односу на војне, терористичке или полицијске облике насиља. Српска задруга на Косову би морала да покаже висок степен не само унутрашње кохезије него и организованости која може

да обезбеди трајније успехе оваквих облика колективног живота. Кад би се уз то успешно организовао и пласман свих производа на српско, а и на нека друга тржишта, читав подухват би показао низ предности и позитивних ефеката. Уколико би се, примера ради, организовала производња коштуњавога воћа (лешник, орах, кестен, бадем и сл.), или производња грожђа и вина, или шљива и њихове прераде (сушене шљиве, пекмез, ракија и сл.), онда би се могли постићи производи који на тржишту увек могу бити успешно пласирани, и то уз веома добру цену. Овакав облик задругарских заједница, дакако, не може функционисати без монашких и полувојничких облика организовања, а морао би и укључити не само цео привредни ланац са свеколиког српског простора (неопходна је помоћ банкарства, трговине, шпедиције и сл.) него и велики степен солидарности свих радних људи који у томе могу бити од помоћи. Задруге су велика шанса за обнову српског живота на Космету, али оне могу опстати само уколико сви Срби, ма где живели и радили, овај пројекат осете као своју сопствену мисију.

Сачувати мисаону културу

За све време док будемо настојали да обновимо српски живот на Космету, морамо се трудити да мислимо што чистије и реалније, али и са неопходном мером идеализма без којег живот губи сваки смисао. Зато је важно да, на парадоксалан начин, будемо што реалнији и што идеалнији, што приземнији и што узвишенији, а да све то чинимо на начин чистоте мисли и уз осећање чаробне божанске енергије која се кроз материјални свет испољава. Желећи да мислимо чисто и да вазда чувамо ваљану мисаону културу, требало би самима себи да непрестано држимо у памћењу да је НАТО током свог рата против СР Југославије прекршио нека од најтемељнијих начела међународног права, те да смогнемо снаге да (упркос свеколикој контрапропаганди и реалној опасности са којом се човек може суочити) констатујемо како је НАТО данас једна од највећих злочиначких организација света. Потребно је уз то да отворено признамо да смо у изнуђеном рату са том злочиначком организацијом изгубили рат (није ни могло бити другачије), те да су Косово и Метохија окупирани као што су били окупирани и 1389. и у годинама и деценијама које су уследиле после Косовског боја. Године 1999. ми смо, невољко, били суочени са Новим косовским бојем, и то са силом која одбија да се суочи са сопственим злочинима. Косовски бој смо опет изгубили, и то више него часно и уз херојске чинове који треба да остану запамћени за нека будућа времена. Требало је да прође укупно 610 година, па да нам Господ

поново саопшти како смо изгубили нешто најсветије и да нам поново предстоји дуга, можда и вишевековна борба да то најсветије некако повратимо.

Са том јасноћом мисли требало би напореда да иду и неки други квалитети и информације које не смемо заборавити, попут чињенице на коју нас је давно, у књизи *Нови милијаристички хуманизам* (превела Лидија Кљакић, „Филип Вишњић”, Београд 2000), књизи написаној поводом рата НАТО-а против СР Југославије, упозорио Ноам Чомски, а то је да „Сједињене Државе су ратификовале врло мало конвенција које се тичу људских права и сродних питања, а оне су условљене оградом која их чини (фактички) непримењивим на Сједињене Државе.” Са таквим инстанцама моћи које спроводе насиље широм света, а притом називају своје деловање „хуманитарним интервенцијама” и не сматрају се обавезним да бар елементарно поштују међународно право, са таквим злочиначким организацијама и удруженим злочиначким подухватима треба поступати веома опрезно. Тим пре што, опет по сведочењу Чомског, „Сједињене Државе јесу ратификовале Конвенцију о геноциду, након веома дугог одуговлачења, али са резервом да се ’тражи посебна сагласност Сједињених Држава’ уколико се поднесу оптужбе против ње”, а то значи да „ратификација Конвенције била је условљена њеном неприменљивошћу на Сједињене Државе” (сви цитати, нав. дело, стр. 182). Ратовати са таквом једном државом, а да не говоримо о читавом савезу држава сличнога профила, нема никаквога смисла, то је потпуно самоубилачки подухват, па треба пронаћи сва могућа решења како би се такав развој догађаја избегао. А после изгубљеног рата са таквим државама, не треба баш много развијене имагинације па замислити колико све те силе имају моћи, па и материјалних средстава, да дискретно корумпирају или непосредно поткупе многе политичаре, интелектуалце или пословне људе задужене да изазову додатни хаос у главама преживелих и застрашених људи. Задатак тих постмодерних јаничара јесте да елиминишу чисту и јасну мисао, те да се многе полуистине и очигледне неистине почну проглашавати непобитним истинама. Психолошки и пропагандни рат није ништа мање поразан од отвореног војног дејства.

У овом заблуделом времену људи лишени духа мисле углавном од данас до сутра, па кад им саопштите било шта што подразумева вишедеценијско, а можда и вишевековно деловање, они ће вас гледати као да сте пали с Марса. Такво неразумевање двеју супстанцијално различитих можданих маса није лако отклонити, па ће у будућим временима свако ко буде говорио са идејом некакве више временске димензије, с лакоћом бити проглашаван за

превазиђену, ретроградну појаву која омета глобализационе процесе, па стога бива дефинисан као легитимни циљ бескомпромисног обрачуна. Таква потреба обрачунавања носиоца глобалистичке свести са носиоцима традиционалне духовности неће, наравно, бити обнародована, него ће, на темељу тајних листа, бити спроведена тако што ће ти људи за одстрел бити дискретно уклоњени из јавног живота. Са таквим људима, који не умеју да мисле изван димензија сопственог тела и властитог индивидуалног живота, они други, њима супротни људи који негују некакве више духовне хоризонте никакав озбиљнији споразум и не могу да начине. Са таквим људима лишеним духовних видика треба живети као да не примећујемо њихову тешку мисаону инвалидност, али њих пре свега треба схватити као особе са посебним мисаоним потребама, особе којима треба помоћи, али којима, ни по коју цену, не треба судбоносна питања читавог колектива стављати у њихове слабашне руке. Но, таква суздржаност мора бити ствар елементарне мисаоне културе, а не некакве организоване идеолошке или политичке акције.

Ту негде решаваће се и питање очувања хришћанског духа или пак супротног покушаја да се он без остатка уништи и елиминише из памћења света. Уколико будемо очували дух хришћанства у српском народу, све ово што је изложено као низ предлога било би сасвим реално остварити. Уколико пак дух хришћанства буде изгубљен у хаосу глобализационог света, света који доводи у питање све вредности осим самог тржишта које обједињује све различитости, онда се ништа неће моћи учинити. А једини прави одговор на глобализациону стварност јесте вера у Господа и праведност света као највиших вредности, вредности које се на тржиште и не могу изнети, јер за њих не постоји никаква цена: то је бесцен-благо људског живота и живота читавих народа, а то благо се не мења ни за шта на овом свету. Ко те вредности у себи чува, тај ће моћи да начини чуда; ко таквих вредности у себи нема, томе ће и најлакше ствари и догађаји човекове свакодневице постати чудни и немогући.

Бити спреман за процесе дугога трајања

Проблем Косова и Метохије се, дакако, не може ни лако ни брзо решити. Проблем је веома стар, постоји још од Косовског боја, а у заостреном виду постоји бар од оснивања Призренске лиге 1878, када је дефинисана албанска стратегија антисрпског деловања и освајања простора Косова и Метохије, и не само њега. У Краљевини СХС/Југославији сматрало се да је тај проблем решив

војно-полицијским средствима, па су сукобљавања на Косову и Метохији била стална, кад јача, кад слабија. У социјалистичком периоду центри комунистичке власти били су исувише усмерени ка неутрализацији снага српске националне самосвести, па су веома бенеvolentно пратили како се национализам Албанаца, као млађег и мањег народа, све слободније испољава, а од средине 60-их година почело је активно етничко чишћење и уклањање Срба са њихових вековних огњишта. Отуда у социјалистичкој Југославији, међу припадницима других народа, мало је било спремних да разумеју мере које је српско руководство предлагало са циљем решавања проблема етничког чишћења Срба са простора Косова и Метохије. Онако пак како је постајало јасно да међународни чиниоци са Запада са благонаклоношћу посматрају слабљење Србије на простору Југославије, тако су Срби бивали све изолованији унутар међународног дијалогског амбијента који се није односио само на проблем Косова и Метохије него и на проблем свеколиког положаја Срба и посебно Србије као државе.

То неразумевање српске позиције није било случајно, а евидентно постоји у веома дугом временском периоду. Стога је Илија Гарашанин у *Начертанију* (1844) записао: „Нова српска држава на Југу подавала би Европи све гаранције да ће она бити врсна и крјепка држава која ће се моћи међу Аустријом и Русијом одржати. Географическое положеније земље, површина земаљска, богатство на природне производе и војени дух житеља, даље узвишено и ватрено чувство народности, једнако порекло, један језик – све то показује на њену сталност и велику будућност.” (Вид. „Гарашаниново Начертаније”, у: Радош Љушић, *Књига о Начертанију*, Белетра, Београд 2004, стр. 191). Све до дана данашњега Србија није успела бити да увери своје западне партнере (некада Аустрију, а данас Европску унију) како заслужује суштинско државно-политичко поверење, па и подршку. Такво поверење се, донекле, појављивало тек у одређеној мери, и то превасходно после тешких ратних страдања (на пример, Првог и Другог светског рата), када су носиоци власти у Југославији (престолонаследник Александар Карађорђевић 1918. и председник Јосип Броз 1945. године) добијали мандат да за неко време уреде политичке односе у држави. Стога је најпродуктивнији модел односа са западним центрима моћи бивао онај који је омогућавао српским представницима да покажу како је блискост са западним центрима моћи додуше пожељна, али да ипак није пресудно важна за судбину земље. Уздржан став највише доприноси стабилизацији односа, али такав став се најбоље може спровести уколико држава Србија користи мноштво различитих алтернативних извора стабиловања свог општег

друштвеног и политичког стања. Удео Русије и великих ваневропских сила (Кина, Индија и др.) треба у том процесу стабилизовања да буде од највећег могућег значаја.

Проблем Косова и Метохије није проблем који се може у догледно време решити и као такав сасвим затворити. Када је ово кризно питање отворано у пуној драматичности која је довела и до рата НАТО-а против СР Југославије 1999. године, западне силе су читав проблем тако отвориле и испоставиле да се он задуго и не може затворити. Да су хтеле трајно да реше тај проблем, западне силе се никако не би определиле за ратну опцију јер је она само проблеме умножавала и драматизовала, а није их решавала. Очигледно је да су Сједињеним Државама и НАТО стратезима неопходне трајне ране и стална крварења на европском телу: једино на тај начин Европа ће бити држана под сталним притиском, па јој на памет неће пасти да реално промисли о сопственим интересима и да покуша са неким додатним типовима интеграције, осим евроатлантских.

Отуда у вези са проблемом Косова и Метохије српска страна треба из тактичких разлога да покаже извештајан ентузијазам у трагању за коначним решењима, али такво решење нити је реално очекивати нити је оно могуће без тешког пораза српског народа. Ако се под оваквим околностима ишта озбиљније буде чинило, то може бити искључиво на штету Срба. Зато, браћо Срби, наоружајмо се стрпљењем и не очекујмо превише! У свему томе било би изузетно важно изградити некакву трајнију стратегију јачања српске компоненте на Косову и Метохији: све док се разговара о трајном решењу овог питања, ту стратегију треба непрестано имати на уму, о њој не расправљати јавно, али је тихо спроводити у дело! Кад будемо то успели да учинимо и кад у сфери елементарне српске мисаоне културе ове ствару постану уобичајени *conditio sine qua non*, онда ће видљивост оних који раде на штету српских интереса бити веома лако сагледива. Управо због тога потребно је стрпљиво градити и изградити консензус око питања Косова и Метохије: реч је, наиме, о консензусу који треба да обезбеди општи, али достојанствени опстанак српског народа. Зато данас, на Косову и Метохији, не решавамо само једно мање, изоловано питање српског простора него решавамо крупна, и најкрупнија питања српске свеукупне духовне зрелости и њеног опстанка у временима која долазе. Јер како год да краткорочно „решимо” ово питање, мораћемо га и надаље дугорочно решавати!

Александра Новаков

ПРОМИШЉАЊА О ПРОШЛОСТИ, САДАШЊОСТИ И БУДУЋНОСТИ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

Корени данашњег косовскометохијског проблема сежу вековима уназад: исламизовање и арбанизација српског становништва, стварање тзв. Арнауташа, иселавање Срба у великим сеобама, али и сталним притисцима, убиствима, раселавањем и арбанашким доселавањем. Огроман и неконтролисан прилив албанског становништва из Албаније, након Другог светског рата, био је само почетак завршетка једног процеса – расрбљавања Косова и Метохије.

СТИЦАЈЕМ многих неповољних историјских околности и, пре свега, геополитичком судбином ових простора, Срби су на Косову и Метохији изгубили етничку већину. Али Срби на тој територији имају историјска права, јер је то колевка српске државности и од тога не треба да одустану нити смеју да се одрекну својих основних људска права: да живе без страха за живот и имовину и да негују свој идентитет.

Албанци се данас позивају на национално начело у захтевима да Косово и Метохија буду држава. Између та два начела историјског и националног се данас води борба. Међутим, да ли се то национално начело може применити када је етничка превласт постигнута злочиним и терором, као што је овде случај?

Крајем XIX века један од најважнијих задатака Краљевине Србије била је национална акција у духовном и политичком средишту средњовековне српске државе. Зато је у континуитету бринула о својим сународницима на Косову и Метохији. Без обзира на промене влада, па чак и династија, мислило се стратешки и постојао је циљ од кога се није одступало. На највишем нивоу председници влада, министри просвете, министри иностраних дела бавили су се проблемима свакодневног живота косовскометохијских Срба.

Срби на Косову и Метохији су се трудили да сачувају своју националну припадност, веру и језик. Водили су мирну борбу која је подразумевала отварање школа, оснивање књижара, штампање уџбеника, као и рад црквено-школских општина. Помоћ Србије

и њених конзулата у Османском царству, али и руске дипломатије, била је неопходна и Србија је кроз културно-просветну акцију успела да њени сународници опстану и дочекају ослобођење. С друге стране, елита државе Србије, српски интелектуалци, не само да су подржавали рад српске владе него су и непосредно помагали српску акцију.

Срби нису наишли само на отпор турских власти и на непријатељско расположење арбанашког становништва већ је тај простор био поприште међународних сукоба, где су се укрштали интереси Аустроугарске и Русије. Но, упркос готово несавладивим препрекама, од времена када је влада Милутина Гарашанина донела Општи план за очување и унапређење српских државних, црквених и народних интереса у Османском царству, па до ослобођења Косова и Метохије 1912. године, показало се да је организована акција делотворна. Склопљена је конзуларна конвенција са Османским царством и отворени су конзулати. Срби су били организовани у црквено-школске општине, имали су своју политичку организацију и народну скупштину, посланике у оба дома Османског парламента. Постојале су три православне митрополије са Србима архијерејима. У Цариграду су излазили календар *Голуб* и *Цариградски гласник*. У Скопљу је постојала штампарија за уџбенике и листове (на Косову и Метохији данас нема српске штампарије). Објављиване су новине, отворен је велики број књижара. Међу најважнијим достигнућима Срба у Османском царству може се сматрати оснивање и рад Призренске богословије, али и српских гимназија. Српска дипломатија је, корак по корак, остваривала своје планове, какве до тада није могла ни да замисли. Делатност и финансирање српске владе у многим случајевима били су скривени иза Фонда Симе Андрејевића Игуманова, богатог Призренца.

Косово и Метохија су били у саставу српске и југословенске државе више од осам деценија. Положај Срба између два рата био је мало бољи али након Другог светског рата скоро несношљив јер процес њиховог бројчаног, привредног и политичког слабења није престајао.

Данас постоји непризната, нелегална, албанска држава на Косову и Метохији и тамо Срби сада чине мањину. Но, косовско-метохијски Срби се уздају у државу Србију и од ње очекују помоћ. Стога је неопходно осмислити начин да им се помогне да тамо опстану и остану. У енклавама где живе или тамо где их је већина треба их подржати у економском погледу. Притом не мислим да им треба дати субвенције већ треба осмислити начин да се улагањима омогући дугорочан, одржив привредни развој Срба. То је императив да би Срби тамо опстали.

Позната је чињеница да су Французи, након Француско-пруског рата када су Алзас и Лорен припојени Немачкој на географским картама, ту област означавали црним флором. Посебно су на томе инсистирали у школама и у уџбеницима, да деца то запамте. Нису имали избора, као ни Србија данас, али су сећање на те своје области тако чували и сачували и од 1870. и од 1940. Данас су Алзас и Лорен у саставу Француске једна од најбогатијих регија, насељена Немцима. То исто може и Србија, не мора да користи црни флор али постоји толико других начина да се одржи живо сећање.

Важно је очувати српско културно наслеђе, црквено имање вратити Православној цркви, откупљивати српске куће које се налазе на стратешки важним местима (поред цркава и манастира). Такође је веома битно пописати задужбине имућних Срба (нпр. задужбина Младена Угаревића, основна школа која је носила његово име, и сада је у функцији основне школе, али са именом Албанска лига) и кренути у борбу да се оне врате онима којима и припадају. Треба размишљати и о дигитализацији литературе о косовскометохијској културној баштини као и историографији и по могућности преводити на енглески језик и стављати на интернет. Основати научну институцију која ће се бавити тим простором у различитим доменима. Не дозволити да се фалсификује и прекраја српска историја. Јер, у савременим албанским туристичким водичима Срби на том простору нису постојали: нпр. уместо манастира Светих архангела, гробног места цара Душана, помиње се византијска базилика из XI века и ништа друго. С друге стране, то земљиште и не припада Српској православној цркви већ је археолошко налазиште, до 1999. државе Србије а од тада Државе Косова. То је реалност али и велики пропуст и грешка српске администрације.

Након мартовског погрома 2004. године Призренци су се организовали у једно удружење. У Призрену данас нема више од 70 Срба, заједно са ученицима и професорима Богословије, као и са свештеним и монашким лицима. Без обзира на то што је тамо садашњи проценат Срба на нивоу статистичке грешке, ово удружење има за циљ да духовно обнови Призрен. И у томе има успеха: учествовало је и иницирало обнову порушених и девастираних цркава и манастира; организује више пута годишње одлазак у Призрен, као и обилазак знаменитости, а прославља и црквене празнике. Путници нису само бивши становници Призрена већ и српски родољуби који желе да посете тај град и косовометохијске цркве и манастире. Акценат се посебно ставља на посете српским енклавама, како би се народ тамо охрабрио и осетио снажније. С друге стране, важно је да грађани Србије имају свест да тамо негде живе

њихови сународници и да то није туђа земља. Чудесна енергија влада тим простором. Приликом тих посета удружење организује културна дешавања: Спасовданске дане, промоције књига, предавања, културно-уметничке програме, затим пригодне изложбе. Друштво има и издавачку делатност, издаје дела која од заборава чувају стари Призрен; али и Косово и Метохију. Такође организује Међународни средњовековни музички фестивал Медимус, на коме учествују реномирани европски музичари и на коме присуствују не само Срби већ и припадници других народа који туристички долазе у Призрен, долазе и Албанци. У амбијенту атријума српске православне цркве, где се фестивал одржава, и музичари и публика схватају да тај Призрен није само албански град. Од организатора чују причу о историји и становништву Призрена и у њиховој свести се слика о припадности тог дела света мења... То је мисија тог удружење а могла би да постане и идеја водила српских интелектуалаца. Желим да подвучем и то да удружење нема проблема нити са албанским властима, нити са становницима Призрена, напротив, дела као што је некад делао Фонд Симе Игуманова.

Живели су преци тог народа и под влашћу још већих сила па су на том простору остали. Треба помоћи да опстану тамо где их има. А тамо где их нема, духовно обнављати градове и подсећати на српско постојање у њима.

Ако се косовометохијски Гордијев чвор у овом тренутку (неповољном по српске интересе) пресече, српско питање у том делу Европе биће трајно решено на штету српског народа који би се на тај начин одрекао колевке своје цивилизације. Уместо тога, на нама је да, наоружани вековном баштином и бескрајним стрпљењем, почнемо тај чвор да распетљавамо. То смо дужни, заветно, али и српском народу који и данас на Косову и Метохији траје – јер и последњи Србин у неком засеоку јесте српски народ.

Валентина Питулић

УСМЕНО НАСЛЕЂЕ СРБА СА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

Не учини све што ти западне*

Усмено наслеђе једнога народа најбољи је показатељ његовог идентитета, али и његове древности. Кризна времена кроз историју српског народа показала су да наталожено искуство постаје тачка ослонаца, односно уточиште које појединца и колектив чува од дезоријентације, и успостављање везе са етичким вредностима предака. У језик народне формуле инкорпорирани су културни обрасци који одређују национални карактер. Кроз време се мења етнопсихолошки профил једног народа, а пажљиво читање усменог наслеђа показује наслагe колективног памћења које су духовна матрица преко које се одређује биће једнога народа. Духовну вредност усменог казивања српског народа добро је разумео Немац Леополд Ранке који у првом издању своје *Српске револуције* (1829) говори о снази усменог казивања Срба. Адам Мицкјевич је у угледној научној институцији Колеж де Франс у Паризу држао предавања о словенским књижевностима, посебно о усменој књижевности српског народа, за који каже да је „највећи књижевни понос Словена”.¹ Огист Дозон, француски дипломата, вишедеценијски конзул на Балкану, објавио је збирку наших народних песама на француском језику, подсећајући на причу о лепотици у успаваној шуми. Он даје хронолошки песме косовског циклуса и указује на хришћанску идеју Лазаревог оредељења за Царство небеско. У једном америчком листу 1836. године објављен је знаменити приказ четврте књиге Вукове збирке у којем Луиз ван Јакоб истиче да је обележје српске лирике весело осећање живота и да се оне разликују од северњачке народне поезије пуне мрака. О веселости наших народних песама Луиз ван Јакоб ће рећи: „Основни елеменат српске поезије – ведрина јасна и прозачна као што је плаветнило јужњачког неба”.² Она говори и

* Народна пословица из околине Пећи

¹ А. Мицкјевич, *О српској народној њоезији*, у преводу С. Суботина, Цетиње 1955, 151.

² Тереза Албертина Лујза фон Јакоб (Талвј, Талфи), *Вук Стефановић Караџић, Народне српске њјесме*, IV (1836), у: Светозар Кољевић, *Ка њјоејици*

о етици једног малог народа са Балкана и каже да ће читалац, Европљанин, у сусрету са овим песмама морати да „усвоји једно друкчије мерило о исправном и неисправном”.³ Александар Сергејевић Пушкин преводио је српске народне песме, „Хасанагиницу” и „Богником дужан не остаје”, док је Бјелински истицао лепоту и узвишеност косовских песама.

У усменом казивању Срба са Косова и Метохије инкорпорирани су читав духовни живот овога етноса. Тешки услови живота кроз историју нису могли битије да утичу на оно што се вековима преносило с колена на колено. У томе се крију најдубљи слојеви колективне свести, као најјача снага коју није могло да нагризе време. Два историјска догађаја битно су утицала на живот Срба на Косову и Метохији а то су Косовска битка и сеоба под Арсенијем Чарнојевићем. Овим догађајима требало би додати и два светска рата у XX веку, као и бомбардовање Савезне Републике Југославије 1999. године. Веселин Чајкановић каже како код свих народа постоје догађаји који су означени као *последња времена* или *смак светиа*. У свести српског народа то је био Косовски бој, када се сломило средњовековно српско царство. Најбоља слика тешког времена после Косовског боја су записи монаха на зидинама разрушених манастира (Инок Исаија, XIV век: *И не бејаше кнеза, ни вође/ ни насѣавника међу људима/ ни избавиоца/ ни сјасиоца*; Преписивач Диоптре, XIV век: *О колика ѿуџа беше ѿ земљи/ за кнеза Лазара доба*; Поп Иван, XIV век: *Да је знано свакоме/ Колика ѿуџа беше ѿ земљи/ када би убијен кнез*; Патријарх Данило, после 1396: *Боља ми би ѿхвална смрѣ/ неџоли са ѿруџом живоиѣ*; Србин из Средњег подунавља, XV век: *Но никоџа не би који ѿеши*; Поп Петар, XVI век: *Ако је нешиѿо и ѿџрешино/ ви који чиѿиѿиѣ исѣрављајѿиѣ/ јер беше зла харѿиѿија/ и беше ѿада зло време/ и насиље/ браћо!*; Исаија Рачанин, друга половина XVII века: *Мноџима/ мислим/ крај светиа че биѿиѿи/ И мени самом*; Анонимни записивач, XV век: *Нема леба*). После Косовске битке у свести народа остала је потреба за обнављањем „рајског времена” пре Косовске битке. Стална потреба за враћањем у „рајско време” је психолошки отклон од свега што урушава колектив и достојанство живота.

Живот Срба на Косову и Метохији после сеобе под Арсенијем Чарнојевићем 1690. године био је врло тежак. У равничарске

народноџ ѿесниѿиѿиѿа, Просвета, Београд 1982, 190–213. (Therese Albertine Luise von Jakob, Art. IV.1. *Narodne srpske pjesme, izdao Wuk Stef. Karadjic...*, Vol. IV. Vienna, 1833, *The North American Review*, XLVIII (1836)).

³ Тереза Албертина, Лујза фон Јакоб, „Вук Стефановић Караѿић, Народне српске пјесме”, IV, (1836), у: Светозар Кољевић, *Ка ѿогиѿиѿици народноџ ѿесниѿиѿиѿа*, Просвета, Београд 1982, 195.

и плодне крајеве Старе Србије спустио се албански живаљ. С једне стране турски зулуми, с друге најезда албанског становништва, учинили су да је народ морао да тражи спас у колективном наслеђу предака. Дух стоицизма и трпељивости био је једини начин да се очува идентитет, а то је посебно помогла развијена обредно-обичајна пракса, која је била једини чувар идентитета.

У богато усмено наслеђе Срба са Косова и Метохије научна јавност у XIX веку није имала увид. Систематски рад на сакупљању народних умотворина започео је Вук Стефановић Караџић, али он није обишао територију Старе Србије. Захваљујући свештеницима, учитељима, путописцима и страним дипломатама, усмено културно наслеђе са ове територије полако је налазило пут до научних кругова. Под утицајем великих сила Турска је у другој половини XIX века одобрила отварање конзулата, тако да је од великог значаја за српски народ био долазак руског конзула Ивана Степановича Јастребова. Живећи у амбијенту где је српски живаљ, преко обредно-обичајне праксе, са јаким православним обележјем, чувао свој идентитет, одушевио се духовним богатством Срба похрањеним у усменом казивању. Иван Степанович Јастребов у Петрограду ће објавити књигу *Обичаји и њесме Срба у Турској*⁴ која ће „подстаћи многе научнике, наше и стране, да се позабаве изучавањем народног блага из ових крајева”.⁵

У једином гласилу на српском језику у тадашњој Турској, *Цариградском гласнику*,⁶ свештеници и учитељи објављиваће записе народних умотворина Срба, док ће свештеник Дена Дебељковић, затим Миодраг Васиљевић, сестре Јанковић и други посленици науке и културе наставити да бележе усмено наслеђе са ове територије. У другој половини XX века сакупљање грађе наставиће проф. др Владимир Бован⁷ са студентима српског језика и књижевности Филозофског факултета у Приштини (сада са привременим седиштем у Косовској Митровици), који су уједно и последњи записи са ове територије.

⁴ Иван Степанович Јастребов, *Обычаи и њсни турецкихъ сербовъ*, С. Петербургъ 1886.

⁵ Владимир Бован, *Јасџребов у Призрену*, ДД „Графика”, Призрен 241.

⁶ На Светог Саву 1895. године у Цариграду је изашао *Цариградски гласник*, први лист на српском језику у тадашњој Турској. Излазио је 14 година. Био је то за оно време модеран лист у којем је објављивана врло богата грађа за етнопсихолошки профил српског народа на Косову и Метохији с краја XIX и почетком XX века. У њему је највише лирских народних песама: обредне (коледарске, водичарске, ранилачке, лазаричке, на Цвети, велигданске (васкршње), ђурђевске, спасовске, крстоношке); обичајне (сватовске, славске); верске; посленичке; чобанске; љубавне; породичне; родољубиве; али су ту и епске песме, приповетке; говорне творевине (пословице и изреке, загонетке и бројанице).

⁷ Владимир Бован, *Српске народне њесме са Косова и Метохије*, Јединство, Приштина 1977.

У народном стваралаштву Старе Србије доминира златна боја, као и симболи који су у народној традицији везани за узвишене категорије и везаност за дом: *бело жићо, бело лојзе, бел босиљак, бела црква, бела њоџача, њребела њиценица, златно њеро, срмени сџолови, златна јабука, софра њозлаћена, златне чаше и сребрне, златан јунак...* У усменом наслеђу Срба са Косова и Метохије маркирана су она места која су била од велике важности за живот колектива и која су упућивала на саборност. Сакрални објекти, као место окупљања и саборности, имали су доминантно место као што су цркве и манастири, попут Дечана или Грачанице. Народ је певао песме о зидању манастира Дечани, али је певао и о манастиру Грачаница. Поред манастира, који су били места саборовања, у тексту лирских песама доминирају синтагме *мушка дечица, чарне очи, лијећа девојка, срмен јелек, високи чардаци* које су чувале животну радост, као суштинско поимања света у језичком коду устаљене народне формуле. Ови симболи у кризним тренуцима имали су исцелитељску моћ, јер се преко певања песама улазило у пределе који су били искорак из времена и бар на тренутак отклањали менталну тескобу. На тај начин успостављана је комуникација са прецима, па је угрожена индивидуа, као и цео колектив, имала осећај да срећа и патња нису само својство одређеног тренутка и одређене личности већ су присутни, како каже Велимир Поповић, *како у мојим њријатљима шако и у њџријатљима, како међу бођовима шако и међу људима*.⁸

Записи народних песама са Косова и Метохије су веома значајни јер у њима налазимо најстарији слој певања који чине митолошке песме. Ретки су народи који имају митолошке песме о космичкој свадби, које певају о уређењу Космоса. Тај слој певања говори о древности једнога народа, а наталожено искуство о виталности која је, како се показало, спасоносна у кризним временима. Архетипске наслаге прилагођавале су се у односу на историјске прилике и утицале на неговање стоицизма и супротстављање злу. Управо су ти слојеви колективне свести врло важни обрасци који су, како наводи Ерих Нојман, „битни саставни део митологије”.⁹ Оно што се показало у етнопсихологији многих народа, а посебно Срба, то је да се у кризним временима пробуде, како наводи Бојан Јовановић, „садржаји духовне културе; митологије, религије, обредне праксе и фолклорног стваралаштва”.¹⁰ Управо се на територији Косова и Метохије као исцелитељска моћ показао онај слој у свести

⁸ Велимир Поповић у: *Еџнопсихолођија данас*, приредио Бојан Јовановић, Дом културе Студентски град, Београд 1991, 64.

⁹ Ерих Нојман, *Историјско њорекло свести*, Просвета, Београд 1994, 7.

¹⁰ Бојан Јовановић, Нав. дело, 10.

народа који је био део обредно-обичајне праксе и колективног памћења јер је колективно памћење манифестација непролазних вредности које су одолеле времену. Обичаји су на овој територији очувани, упркос тешким зулумима, јер је на тај начин народ правио психолошки отклон од свега онога што је могло да уруши смисао живота, а посебно радост која је исијавала управо из текстова народних умотворина.¹¹ У тешким временима долазило је до оживљавања проверених вредности патријархалног живота. У тексту песама чувана је животна радост која је била и те како важна за очување смисла који је био ментална одбрана од свега што је могло да угрози биће народа. Древна матрица усменог казивања садржавала је управо оне симболе који су синоним светлости и радосног доживљаја света, а посебно они стихови у којима је препозната саборност, која је била јако упориште и начин одолевања злу. Стихови *да носимо беле цркве; што се бели шамо доле; вечерале њребелу њогачу; скови мене јунака од злаша; долеће злашна јабука*, који су се уз одређену мелодију певали у конкретним приликама, били су отклон од свега онога што је претило да уруши идентитет. Како је лирска народна песма најмање била подложна променама и нестајању, јер је била део обредних и обичајних процеса, она је била искорак из времена и један од начина очувања изворне радости живота. Богато усмено наслеђе Срба са Косова и Метохије пример је на који начин везање за традиционално наслеђе може бити оријентир у тешким временима, посебно у временима покушаја прекрајања граница. Извесно „сакривање” у традиционалне вредности показало се као лековито, јер у човеку буди осећај контакта са прецима, а посебно осећај достојанства како појединца тако и колектива.

Снагу традиционалне културе у контексту нових дешавања потврдили су и догађаји после бомбардовања Савезне Републике Југославије 1999. године и доласка „мировних снага”. Један део српског живља остао је на вековним огњиштима, стално страхујући од нових зулума албанских екстремиста, али и од непознатог.

У атмосфери страха и духовне тескобе одједном су оживеле проверене традиционалне вредности које су преживеле. Српско становништво је протерано из градских средина, тако да је у оним

¹¹ У усменом наслеђу Срба са Косова и Метохије живеле су следеће врсте лирике: обредне, обичајне, посленичке, верске, љубавне, породичне, коледарске, калинарске, божићне, вучарске, водичарске, јовањске, покладне, ранилачке, лазаричке, ђурђевске, велигданске, јеремије, марковданске, илинданске, троичинданске, додолске, крстоношке, сватовске, здравице, тужбалице, посленичке, при брању коприве, пластилачке, копачке, жетелачке, вршидбене, пастирске, песме бачица, прељске, терзијске, при ројењу пчела, митолошке, хришћанске, о односима у породици, успаванке, о шишању детета, дечије песме, војничке, печалбарске.

селима, где је још увек било Срба, оживљавање обичајне праксе било психолошко уточиште у функцији враћања у „рајско време”. Показало се да је сабирање око остатака древне културе један од начина да се савлада историјски тренутак у коме колективу прети опасност, тако да су обичаји (свадба, Божић, слава, Ускрс) били важан моменат у животу угрожене етнопсихолошке заједнице.

У обредно-обичајној пракси која је сачувана кроз време сачувани су митолошки слојеви колективне свести као важан начин одбране. То је управо онај највиталнији слој несвесног, који би требало сачувати од свих покушаја да се из колектива избришу архетипске наслаге времена, односно ово су оријентире који би требало да нас подсети да нисмо „митомански народ”, да је колективно памћење чувар идентитета, да мит није измишљена прича већ богатство колективног наслеђа које говори о старини једног народа. Покушаји да се народу из колективне свести измести свест о древним митовима је прекидање вертикале преко које се негује дух стоицизма и нада у опстанак. Ово би требало да буду полазишта у одбрани онога што, нимало случајно, брисањем колективног памћења постаје начин унижавања човековог достојанства. Неговање традиционалних вредности на примеру Срба са Косова и Метохије, упркос свим невољама и покушајима отимања вековне територије, пример је да, и у немогућим условима, постоји тачка ослонца која није у спољашњем свету, већ у дубоким слојевима колективног искуства. Из тог разлога, читање кодних слојева словенске културе српског живља на Косову и Метохији требало би да послужи у очувању онога што нам као народу припада као и покушајима „промене свести” која би била погубна за будућност не само Косоваца већ српског народа, ма где се он налазио.

Како је на територији Косова и Метохије потпуно промењена демографска карта на штету српског живља, промена топонима, стални притисци за исељавање као и немогућност кретања, учинили су да се народ концентрише и организује живот у сеоској средини. Организовање живота, упркос сталним притисцима, доказ је да је народ ипак остао на трагу својих предака, да је спреман да остане до краја, али уз осећање достојанственог живота и чувања језика, културе, односно свог идентитета. Подробним читањем богатог духовног наслеђа могли бисмо да обновимо основне етичке вредности које су преживеле време, које су одолеле сваком покушају отимања наше вековне територије, где се кнез Лазар одавно определио за све нас. Нашој генерацији остало је да буде достојна својих предака, да не пристаје на наметнута решења и да на почетку XXI века живи с тим да је Косово и Метохија и даље *најскупиља српска реч*.

Прилог

Запис Андријане Ђурић, студенткиње Катедре за српску књижевност и језик Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

Осојане. Казује Мирјана Ђурић.

Божих

Уочи Божиха би се сиремала њиха, кујус. Бадњак се сивави у ојак ко има, шад су ојак већином имали. И да зори њоред ојака, и сивавици све на онај бадњак овако исечен и њрићеш, њрекрсџици се, сиваве у уста, њрилази свако и њако њољуби и увече и ујуџуру. Увече кад улазе да се љуби бадњак и да се њо узима, њрво има бачица или мешајица која је женско, да баџи жиџо на њи. Они улазе и кажу: Добро вече, и баџа њценџицу на њих. Они уђу њољубе и измакну се. Ујуџуру исџо кад улазе донесују шунке. И онда њуре рукавицу на руку, не да немаџ ња золом руком да њакнеџ жиџо. Рукавицом и сивави, њрскаџ њ са жиџом, њуна њи је кућа њценџице. Прска њо једну џаку, њо њриџуџи њрсне и њако свима. И друџи њолазници ко би долазили, њако би исџо. А сад не, слабо. Сиремала се њиха са кујусом, кујус и њасуљ. Најџре се уноси слама, ња се сивави совра ња се седи. Тако се ченело, али њре се заврџи код бадњака да се њољуби и узме њо, ња њосле све.

За Бадњи дан зна се, коље се њрасе, зове се јоџ и зџуџин дан. Ујуџуру рано се диџу деца да њолазе, и њрвоџа њролазника дарујеџи зџа са дарем, а они друџи ако имаџ, имаџ, ако не, колач, ниџиџа друџо. Све су муџки њолазници, да се рађају муџка деца у кућу њако се зледало раније. Увече се уносила слама, једва чекају деца да заџуру једну сџрану. Која је сџарија жена она иде и квоче и њросџиџре сламу, а она деца доваџе се једно за друџо, и квочу њџобоџ као њилиџи. И на њри месџе чучнеџ, седнеџ, њџобоџ вабиџи њилиџе. Тако њи је њо било, а сад се њроменило. Пре је у кући била земља, ња њросџиџри и деца једва чекају њреко целоџ Божиха на њу сламу и зџрају се. Слама седи њри да. И обџчај је да се не склања. Ко има сивави неку њоњаву, ко нема седи на сламу. За Бадње вече се једе на сламу. Биле оне округле совре, и њуриџи совру на сламу. Где је ко седео њо вече и јуџиџре дан њреба да се руча и вечера. А сад мало њо мало, зџубе се обџчаји. Ко ме је било до њесме њевао је, ко је био жалосџан не. Нису њосџојале одређене њесме, коју знаџи њу њеваџи. Ми смо њевали:

Иде Божих Баџа,
носи киџу злаџа,
оџворџе му деца враџа,
он носи њуну вређу,
да подели нама сређу.

Подаци о казивачу:

Мирјана Ђурић рођена је 20. 10. 1923. године. Пре удаје презивала се Шкркић. Живела је у селу Крњино, недалеко од Осојана. Удала се за Ђуру Ђурића из Осојана. Има два сина и две ћерке, као и многобројне унучиће. Није имала могућности и зато није завршила школу. Изузетна домаћица, већ у годинама, а ипак све ради сама и притом каже да јој није тешко. Обичаје добро познаје и поштује их. Прича о њима и каже да јој је жао што им људи данас посвећују све мање пажње. Каже да, ако овако на-

ставимо, кроз коју годину нећемо имати ниједан обичај. Каже да не зна пуно песама, али зато зна сваки обичај.

Запис Ане Михајловић, студенткиње српске књижевности и језика Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

Село Долац код Клине

У Метохији се налази село Долац које нам се испрва чини да је село као и свако друго. Заселак поред Клине, на брдовитом земљишту са кућама раштрканим уздуж главног пута. Подно села протиче речица коју су људи једноставно звали – Поток. Према пописима од 1948. до 1991. године, у селу је у просеку било од 370 до 590 глава. Процењује се да је до 1999. године у селу остало једва 200 људи. Некада чисто српско село, данас има албанску етничку већину са тек неколико Срба повратника, углавном старијих људи. За разлику од некада пуних кућа, сада у једва десетак кућа живи по један или два члана. Долац окружују села која су такође некада била српска: Дрсник, Гребник, Цуцаје, Зајмово, Прљина, и једно које је одувек већински било албанско, Игларево. Већина становника Долца су до 1999. године били православци, само су две породице биле католичке вероисповести. Најпознатије породице у селу су биле куће Арсића, Шарковића, Баџића, Рајића и Миловића. Најчешће славе у селу су биле: Свети Никола, Свети Архангел, Свети Ђорђе, Свети Јован, Свети Лука, Света Петка и Митровдан. Сви који славе Свету Петку су отишли из села, па се данас Света Петка више не слави.

Јелица Петровић казивала нам је о посленичким песмама.

Увече се договоримо ко иде на њиву, а ко осџаје кући. Кући осџаје мајка обавезно, и осџане још неко да јој ђомаже, а осџали иду да раде. Сџоку нахранимо, свиње заџворимо и не ђушџамо их, а овце и краве чува џај ко осџане да ђомаже мајци. Мајка је осџајала да би нам свима донела ручак. Рано изџуџра се иде на њиву, да би се ђочело ђо хладовини.

Једном смо имали ђеџн'есџ радника кад смо ишџли у ђџеницу, сунце ђреко дана ђрџи, велика је врућина, ни ручак није био сладак као шџџо увек буде ђосле великог ђосла. Ал' ђевало се без обџира шџџо смо били уморни, седнемо у хладовину, ђосмаџрамо ђоље и ђевамо:

*Јечам жџела Косовка девојка
Јечам жџела мајчице
Јечму џоворила
Јечам жџџо семе ђлемениџо
Ја џџе жџела, а ја џџе не јџела...*

Подаци о казивачу:

Јелица Петровић 1949, рођена Арсић. Дивна и распевана жена, године јој не представљају проблем да пева, смеје се, ужива и радује се новом дану. Похађала је школу у Призрену, а и учила је музичку школу, из чега се види њена љубав према песмама и певању. Искрено се обрадује сваком госту, дочека га и испрати са пуно гостопримства.

ПОДЕЛА И РЕЧНИК НЕРАЗУМЕВАЊА

Основни савремени термини, појаве и феномени у животу на Косову и Метохији већином су настали као последица деловања неколико основних процеса: конституисања гета у српском друштвеном животу, доминације албанске етнократије у којој живе изоловане српске заједнице (енклаве) и пропасти система међународне заједнице у заштити основних љуских права и примени закона. Наметнута изолација, неразумљива динамика гета, неоромантизам Албанаца, интереси великих сила, идеолошко наслеђе, незнање, епске препреке, политичка коректност и језичка дискриминација произвели су нову или преобликовали стару терминологију која је ушла у нашу савремену комуникацију. Тражење знакова, симбола и термина који би требало да омогуће вишеструко и различито тумачење једне истине на различитим и сукобљеним странама изградило је неку врсту речника неразумевања. Српски друштвени живот, културна и научна јавност, као и политички спектар суочен са вишесмисленошћу, интересима, брзом променом и мутацијом те нове реалности у основи су приморани да конзумирају такву врсту неистине која, делимично, у себи носи и пристајање на могуће фаталне последице. Овај прилог је сачињен од делова текстова који су, обрађујући различите теме, дефинисали и регистровали нови речник и језик неразумевања грађен да, између осталог, успостави нове поделе и одвојености у новим насилно конституисаним ентитетима.

Подела

Идеја о подели Косова траје отприлике колико и конфликт, постоји као решење, као нужда кад се ништа друго не може добити, као коначно раздвајање Срба и Албанаца, као прагматично и реално решење, као терет који нико нема храбрости да уврсти у свој програм. Она се јавља у тешким моментима као некакав излаз за који нико не зна како изгледа и ко и када треба да плати цену њене примене.

Политичари који мисле да ће сеоба према северу оснажити Косовску Митровицу и поправити етничку „крвну слику” грдно греше, јер једном покренути људи са југа неће и не могу остати

код својих 35.000 сународника на северу. Неће се задржати чак ни у Рашки (близу је границе), избегаваће и Краљево, они беже што даље – према Београду или западу. Тако ће север Косова заувек изгубити залеђе, универзитет студенте, болница пацијенте, трговина какве-такве послове... Постаће „слепо црево” где су једино криминалци способни да нешто размене.

План се састоји од само три потеза: изазивања терористичког напада у ком би страдао велики број Срба; реакције Београда и уласка српске војске до реке Ибар и на крају – муњевитог етничког чишћења Срба јужно од Ибра и уништавања свих споменика српске духовности и културе.

Улога Кфора и НАТО, у заштити Срба на КиМ, никада до краја није дефинисана. Зато се, као и 17. марта 2004, може очекивати потпуна равнодушност.

Упркос сигнаlima да ће НАТО штитити српске цркве и манастире, то се неће догодити, јер само потпуно разарање може уклонити „мину” из темеља албанске нације. За српска гета они би отворили коридоре за излазак са КиМ.

Подела Косова заснована на страсти територијализма и цртања граница најгоре је од свих решења, јер ће Косово први пут остати без Срба, а духовни, културолошки и национални контекст без основних и конститутивних симбола.

Чак ни у том случају раздвајање Срба и Албанаца није могуће. Анархична творевина на новим српским границама опет ће правити проблеме сличне данашњим. Други сценарио је да Заједница српских општина и њена права по косовским законима буду представљена као нека врста поделе и уступка Србима, да се допусти убрзано меко „цурење” Срба јужно од Ибра.

Кључно је питање: шта се губи, а шта добија поделом?

СРБИЈА – ДОБИЈА – макар нешто од територије и варљиву могућност да можда припоји Републику Српску. Отвара пут ка Европској унији и скида терет Косова, раскида са „митологијом”, окреће се себи и прихвата реалност. ГУБИ – Предаје својих 80.000 Срба, оставља најважније светиње, културно наслеђе, симболе државности. Признаје као независну државу или као део велике Албаније део своје територије који јој припада по међународном праву и који као део Србије препознају Уједињене нације.

КОСОВО – ДОБИЈА – Косово без Срба и без посебних провиизија за Србе који ће нестати брзо ако одмах не оду, могућности промене историје, могућност сједињења са Албанијом. У будућности би исти корак поновили и у Македонији и створили велику Албанију. Највећи добитак је признање Србије а можда уз то иде и део територије коју Албанци зову Прешевска долина (Бујановац, Прешево,

Медвеђа). ГУБИ – Не толико безначајан део територије на северу КиМ, јер би с временом могли да ојачају позицију, рудна и водена богатства, губи оно мало наводне мултиетничности што би им користило за пријем у Европу, јер би остали муслиманска земља која је етнички чиста.

ЗАПАД – ДОБИЈА – Практично решење без обзира на то колико мучно, али све брзо прође ако се добро изведе. Признање Косова и отварање његове пуне перспективе за ЕУ проширење, заокружује се независност Косова и Србија престаје да буде фактор од кога нешто много зависи на Балкану. ГУБИ – Подела може да се прошири као модел за Босну и Херцеговину, Македонију, а Руси би искористили за Крим, па и та територија постаје преседан. Косово остаје етнички чисто албанско, иако би рекли да су Срби на то пристали. Муслиманско Косово би било теже прихватљиво за земље Европске уније које су осетљивије на муслимане.

РУСИЈА – ДОБИЈА – Одличан преседан да тражи да се исто призна и за Крим са провизијама за Донбас и где њима одговара. Идеја мултиетничког Косова коначно пропада. Оправдање да пусте Косово у Уједињене нације, јер их је Србија споразумно признала, иако то неће учинити док им се не призна Крим и не скину санкције. Могућност да се даље ради на одвајању Српске. ГУБИ – Није јасно шта Русија уопште може да изгуби на Балкану.

Мит

Комунизам је Косово прогласио за мит и легенду, великосрпске моделе владања. Иако се у том наротиву, сасвим незнатно, промаља глава Световида, оно није мутна слика неразвијене колективне свести – наше савремено знање је изнуђено!

Овде се на „мит, завет, легенду”, може наслонити, можете рукама пипати Дечане, а из хектара фресака пронаћи само вашу, најбољу европску слику оног доба. Јесу ли слике Лувра или звезде отиснуте на плочнику Холивуда митологија или реалност?

Одавде, из најцрњег отоманског мрака, француски ђак, песник Милан Ракић, јавља 1906: „За ово су одговорни Турци, за оно Албанци”, а одговорност сноси и наш „злочиначки нерад”. Математички прецизан са јасним планом, разапет између великих интереса и Срба који чекају слободу.

Нова реалност

Једина, релативно успешна препрека ропској дефрагментацији било је искуство реалног Косова, а „све што се у тим брдима рађало,

долазило је на свет са рефлексом косовске крви у погледу”, каже Андрић за Црну Гору. Данас је тамо једној елити крв, од мржње према себи, на очи ударила. Његош није у праву – заведени косовски митоман!

Једина реалност на Косову јесте да је тај пројекат пропао и да ће се колапс неминовно догодити, зато Запад не сме да, унутар тог предстојећег хаоса, задржи било какав српски инетерес или утицај.

Етнократија

На Косову је успостављена власт етноса који је у све структуре уградио пројекцију албанске слободе. Овај концепт подразумева пристајање свих осталих на туђу етничку слободу, менталитетске посебности, начин понашања, историјско сећање и поглед на свет. У косовској етнократији други и другачији су непријатни сведоци једног система који је готово довршио коначни обрачун као историјски успех. Етнократија дозвољава сваком појединцу и институцијама које он представља „креативно” тумачење закона, посебан однос према другима и заштиту националних интереса на сваком месту. Пре месец дана током посете Храму Христа Спаса у Приштини, косовски полицајац је легитимисао посетиоце, а на констатацију да добро чува храм и брине о њему он је ћутао јер је заправо задужен да онемогући улазак Србима у њега и да спречи било какву верску службу. Иако је храм десетинама пута нападан, скрнављан и минираан. Иако не постоји ниједна одлука која га овлашћује да обавља свој посао, он је ревносни спроводитељ већинског мишљења да се тај храм мора елиминисати и да је опасност за Албанце.

Симулакрум државност

Косово је копија која никада није имала свој оригинал, и та копија се налази у непрестаној потрази за својим смислом и садржајем.

Албанци су изгубили сваку идеју, сваки смисао, сваки облик државности на тој територији. У том међупростору расте апсурд – чека се његова експлозија у љуштури без садржаја.

Гето

А гето Срби на све ово вековима одговарају реченицом: „Њихово је време!” Они се надају да гето на Шари може бити мини држава, да енклава Ораховац са 350 људи можда постане успешно предузеће, да грачаничка заједница има право да буде кибуц, да

сељак у моравском крају пази своју децу и цркве на свом острву... Они свима, вековима говоре само једно: оставите нас на миру, у нашој кући!

Стваралац у овом, условно говорећи, модерном добу нема основну безбедност; ограничена му је слобода кретања; већином није присутан у јавности, како у широј тако у ужестручној; нема материјалних средстава или су она, у његовој и општој перцепцији, неправедно распоређена; институције које су раније постојале у Покрајини су се распале, а неке само формално постоје; градска публика и урбане средине за њих, осим северног дела Косовске Митровице, десетковане су; страх од етничке стихије и начина њеног преживљавања постају модели живота и стварања; феномен тоталног сукоба потире ствараоца као личност и изолује га остављеног у малој, гето заједници.

Површна оцена са стране, често иницирана политичким ставовима, говори да ово резултира евидентним и драстичним падом продуктивности, поетичком недефинисаношћу, провинцијском маргинализацијом, непостојањем конкуренције и животарењем у сенци блиставих уметничких остварења српског средњег века. Међутим, управо та „реалност на терену”, сукоб, феномени културолошког судара светова, немоћ и присиљавање на туђу, етничку и институционалну слободу, стална угроженост матерњег језика и страх од његове употребе, определили су ствараоце представљене у овој књизи да најчешће испитују: феномен слободе; однос други (личност, етос) – Ја; утицај на друштвени контекст; уметност као искуплење личног и националног усуда.

Инстант идентитет и уграђивање српског наслеђа у општи албански контекст

Савремена средства комуникације, брзина преношења порука у неразвијеном друштвеном контексту доводе до успостављања инстант идентитета. Неколико агресивних кампања довело је до радикалног заокрета у јавном мишљењу чије је културно наслеђе на Косову и Метохији. Захваљујући таквом приступу, за мање од 15 година, тачније, од погрома 17. марта 2004. године, 80% Албанаца данас ће јавно рећи да су српске цркве у средњем веку преотели Срби од Албанаца и да је реч о косовском културном наслеђу. Амерички концепт стварања државне нације Косовара је суштински одбачен од албанског национализма, али се користи у случајевима интеграције Срба и њиховог лакшег конституисања у оквирима албанског етничког контекста. Амерички агресивнији предлози попут оснивања косовологије нису дали веће резултате.

Јединство племена и евроатлантских идеја животни модел или хармонични дуализам

У списак непознаница улази и једна врста дуалистичке хармоније састављене од племенске свести и европских закона. Развијање оваквог начина мишљења и двоструког доношења одлука у савршио је југословенски комунизам који је допуштао да се одлука на нивоу породице, села, племена, стараца, самостално донесе и да се потом проследи вишој инстанци комунистичке партије. Овај модел сада је на Косову развио три основна сегмента: подинституције, институције и надинституције. Први сегмент чине племенске, ратне и криминалне елите. Други сегмент су институције, општине, парламент, судство. Трећи сегмент су амбасаде заштитнице у Приштини. Други ниво је нека врста слабог медијума који мора да постоји, задовољи форму и не одлучује о важним питањима и преноси одлуке моћних групација према изворима заштите.

Производња ислама на Косову, игра са савезницима

Ислам и национализам су две основне покретачке силе Албанаца, што је америчка политика безрезервно подржавала верујући да ће национализам на изванредан начин неутралисати ислам. Због таквог става страдала је демократија, идеја суживота, а потом и сви који не припадају албанском корпусу. То су били предуслови да ствари неповратно крену ка злу.

Оног часа када је амерички утицај стидљиво поручио Албанцима и Хашиму Тачију да могу изгубити подршку, овај потоњи је с ланца одвезао демона екстремног ислама. Тек тада је већина неупућеног света видела да је ислам једнака сила као и национализам, и да обе силе у највећој мери контролише један човек: Хашим Тачи. Сада се ислам користи у виду уцене управо према Американцима. Ислам је део идентитета, делом је финансиран из арапског света, а приштинске власти су га радикализовале по старом југословенском моделу. Тада су Албанци на власти, судије и тужиоци, у југословенске затворе слали албанске националисте. У њима су „одшколовани” они који данас држе овдашњи систем. По истом моделу сада Косово хапси под оптужбом за тероризам, за регрутовање исламиста или подршку овој групацији. У једној од акција приведено је чак тридесет косовских имама. Они су добили своју школу, а Приштина моћно средство за уцену Запада. Пред Косовом је специјални суд за злочине ОВК и време да ислам заврши део свог посла. Већ су то радили у Њу Џерзију, Франкфурту и на источним ратиштима.

Српски потенцијал трпљења, убрзање коначног решења и страх од могућности да Срби чекају

Трпљење је једина реч која свих ових година обухвата сваки сегмент живота на Косову и Метохији, у њој су садржани сва неслобода, сваки лични и општи удес и понижење.

Србима се мора одузети могућност чекања. Први пут време ради за њих, реке људи беже са Косова, а да то нису Срби. Унутрашња политичка сцена двадесет година је у крвавим превирањима, што Запад превише не занима. Неопходно је удаљити Србе јер они су поражени и њихова најмања победа, макар и животна, значи да се непријатељ опоравио и да у колапсу Косова може имати некакву улогу. Пропаст Косова је, искључиво, ствар Косова и то им странци морају обезбедити.

Репресија ниског интензитета, разарање гето сигурности

Убиства, отмице, напади, комуникација под пратњом и непрестане дугогодишње претње, функционално су замењени институционалном репресијом. Постављање ситних препрека и прелазак из једног контекста (законског, економског, политичког, културног, употребе језика) у други контекст подразумева облике репресије које, фактички, није могуће регистровати. У таквим случајевима појединац је, без икакве заштите, остављен и препуштен сопственим механизмима одбране и капацитетима трпљења. На тај начин се на дневном нивоу обесмишљава живот или се понижење доживљава као природно стање и услов опстанка. Код чиновника нове администрације који нису Албанци јављају се осећај и потреба за осветом систему који их је препустио и приморао на рад у косовским институцијама. Забележен је пример на прелазу Брњак код Зубиног Потока у ком Србин у униформи косовске полиције, након беспотребног шиканирања свог сународника, каже: „Мене је држава Србија издала!” Изнад свега стоје неподношљива безбедносна лакоћа и системски заборав српских жртава.

Десетине инцидената, напада, понижавања, етничка мимикрија постали су део институционалног деловања. Отежавајућа околност је што се таква ситуација јавности и странцима представља језиком европских закона и стандарда. Та фразеологија уклопљена је у статистику према којој су овдашњи инциденти децја игра према ономе што се догађа у демократском свету.

Власт

Срби су изгубили право да владају Албанцима, Албанци су изгубили право да владају Србима, па макар на Косову остао један једини Србин. То је кључна одредница за почетак дијалога – одустајање од амбиције владања. А гето Срби на све ово вековима одговарају реченицом: „Њихово је време!“ Они се надају да гето на Шари може бити мини држава, да енклава Ораховац са 350 људи можда постане успешно предузеће, да грачаничка заједница има право да буде кибуц, да сељак у моравском крају пази своју децу и цркве на свом острву.

Александар Раствоић

КОСОВО И МЕТОХИЈА У ВРТЛОГУ ИСТОРИЈЕ

Опште је мишљење да Косово и Метохија заузимају посебно место у српској историји и духовној вертикали српског народа. Косово је политички, културни и духовни центар српског народа и државе, извориште и трајно надахнуће српске националне свести, драгуљ српског културног и духовног идентитета и традиције, „света земља и баштина српског народа од средњег века до данашњих дана”. Косово и Метохија су, према томе, камен темељац и окосница српске националне и државотворне свести, духовног и културног идентитета. Косовски мит и легенда су изникли из свести о страдању српског народа, његове државе и друштва, целокупне једне цивилизације у средњем веку.¹

Колико су Косово и Метохија важни за српски народ, његову културу, традицију, веру, али и за државу, сликовито говоре речи Светислава Симића, српског конзула у Приштини на размеђу XIX и XX века, које је прибележио у студији *Пишање о Старај Србији* из 1911. године: „Нама Косово не сме бити драго само ради историјских успомена које нас везују за њ, него још више ради последица којима би смо се изложили кад би по несрећи нестало Срба с њега... Без Косова Српству нема уједињења, јер му је оно природна база на којој је поникла мисао о њему. Ово је аксиома коју не смемо никада губити из вида и који треба, нарочито данас, да буде руководно начело целе наше спољње политике”.²

У географско-историјском смислу Косово и Метохија су саставни делови простора Старе Србије, тог нуклеуса старе српске државе и културе који чине још и Рашка област, Скопско-тетовска и Кратовска област.³ О српској припадности Косова и Метохије и Старе Србије постоје бројне студије најеминентнијих српских научника као што су Гедеон Јуришић, Хаџи Серафим Ристић, Сима Андрејевић Игуманов, Нићифор Дучић, Ђорђе Поповић Даничар, Стојан Новаковић, Владимир Карић, Михаило Ристић,

¹ С. Терзић, Косовске теме у српској политичкој и културној мисли, *Национални идентитет и суверенитет у југоисточној Европи*, Београд 2002, 248.

² П. Орловић (С. Симић), *Пишање о Старај Србији*, Београд 1911, 4.

³ Д. Богдановић, *Књига о Косову*, Београд 1990, 14.

Јован Радонић, Станоје Станојевић, Јован Цвијић, који је и одредио најприближније границе Старе Србије.⁴ Српско право на подручје Старе Србије и Косова и Метохије први пут је званично изнето судбоносне 1878. године у раду *Сџара Србија*, знаменитог српског књижевника Ђорђа Поповића Даничара, за кога је Јован Ристић рекао да представља „тријумф знања и науке”.⁵

Питање Косова и Метохије, које представља срж старосрпског питања, није ново питање и оно не постоји десет, тридесет или педесет година уназад како се то у делу стране, али и домаће научне јавности покушава тенденциозно да представи. У свом акутном облику ово питање је отворено стотинама година уназад и одликују га непрестано потезање територијалне припадности Косова и Метохије, односно стално порицање права српског народа и српске државе на те области, несигурност, претње, уцене, пљачкања, пребијања, прогони, рањавања, силовања и убиства, при чему је стравична спирала насиља интензивирана након завршетка Берлинског конгреса, а свој врхунац достигла почетком XX века, при чему фактички није престајала све до завршетка балканских ратова. Злочини и прогони српског народа из Старе Србије настављени су и током Првог и Другог светског рата, као и након 1966. године када су албански сепаратисти осокољени смењивањем Александра Ранковића на Брионском пленуму 1966. године добили „зелено светло” да крену у коначну реализацију идеје о стварању великоалбанске државе на српским етничким и историјским подручјима.

О драматично лошој политичкој ситуацији на просторима Старе Србије и Косова и Метохије као њеног саставног дела, и неносним условима за живот српског народа веродостојно говоре бројни релевантни подаци, при чему указујемо на факте које је Јован Цвијић изнео у чувеној студији *Балкански райи и Србија* коју је 1912. године приредио за угледни британски часопис *Review of Reviews*. Цвијић је још тада упозоравао британску јавност да је „простор Старе Србије земља највеће анархије и насиља, не само на Балканском полуострву, већ је можда јединствена у свету. Власти нема или је немоћна. Живе измешано две врсте становништва разне вере, и међу њима нису регулисани никакви људски односи и нема никаквих норми”. Такође је указао да су Албанци „до зуба наору-

⁴ Цвијић се најцеловитије бавио изучавањем простора Старе Србије, сматрајући је окосницом српске историје. Своја истраживања Старе Србије систематизовао је у делима *Географски проблеми Балканског полуострва*, *Основе за географију и геологију Македоније и Сџаре Србије*, и у капиталној студији *Балканско полуострво и јужнословенске земље*. С. Терзић, *Сџара Србија (XIX–XX век)*. Драма једне цивилизације, Београд 2012, 25–30.

⁵ М. Војводић, *Србија и албанско питање крајем XIX века; Србија и Албанија у XIX и почетком XX века*, Београд 1990, 65.

жани”, а да је Србима забрањено да држе оружје. Резултат тога је да земља врви од насилника и оружаних чета које чине углавном Албанци. Детаљно објашњавајући којим методама Албанци присиљавају Србе Старе Србије и Косова и Метохије да се иселавају одатле, дао је важне податке о броју иселених Срба и тренутној етничкој слици тога простора. Према његовим рачуницама, укупно 150.000 Срба је напустило Стару Србију од Берлинског конгреса до балканских ратова, при чему је највећи интензитет иселавања забележен крајем XVII и почетком XVIII века, када се иселило 37.000 српских породица, као и током XVIII и XIX века, када се одселило око пола милиона људи.⁶

Иселавање српског народа са Косова и Метохије и Старе Србије није било последица природног процеса условљеног економско-социјалним разлозима, већ, како академик Димитрије Богдановић, један од најбољих познавалаца косовске проблематике и аутор прве целовите историје Косова и Метохије, муниципно закључује, резултат насиља односно протеривања Срба у циљу отимања њихове земље и њиховог уништавања.⁷ Посланик Велике Британије у Београду Фредерик Сент Џон забележио је 1891. да се из Косовског вилајета само током 1890. иселило око 10.000 хришћана, док је Роналд Макдоналд, британски вицеkonzул у Нишу, исте године известио Форин офис да се сваке године са простора вилајета исели приближно 200 српских породица.⁸

Постоје бројни релевантни подаци стране провенијенције који говоре о томе да су Срби све до 1912. године чинили скоро половину становништва Косова и Метохије, при чему до XVIII века Албанаца на Косову и Метохији није било у већим и компактним етничким целинама, нити су те области било када кроз историју чиниле део некакве албанске државе, односно оне не представљају матичну територију Албанаца.⁹ Пишући 1906. године о етничкој слици Косова и Метохије и Старе Србије, Хенри Брејлсфорд, угледни британски новинар, у књизи *Macedonia: Its Races and their Future* закључује да је пре двеста година тамо живела већина хришћана под влашћу муслиманске мањине, а да је почетком XX века, када је обишао тај простор, удео хришћанског живља у укупном становништву био око трећине, што је, по његовом

⁶ Ј. Цвијић, Балкански рат и Србија, у: С. Терзић, *Сјоменица сјоґодишњице ослобођења Сјаре Србије 1912–2012*, Београд 2012, 120–121.

⁷ Д. Богдановић, Пре свега истина, у: С. Терзић, *Сјоменица сјоґодишњице ослобођења Сјаре Србије*, 258.

⁸ А. Растовић, *Велика Бриџанија и Косовски вилајет 1877–1912*, Београд 2015, 55.

⁹ С. Терзић, *Сјара Србија*, 115.

мишљењу, резултат емиграција, масакра, насилне верске конверзије. Брејлсфорд подвлачи да је само у две велике сеобе крајем XVII и почетком XVIII века простор Старе Србије напустило, по његовим подацима, 130.000 Срба, који су представљали „најбољи и најпатриотскији део српског становништва”.¹⁰

Аустројска статистика из 1899. године показује скоро једнаку заступљеност Срба и Албанаца у Косовском вилајету: 182.650 Албанаца и 166.700 Срба.¹¹ Према аустројским подацима из 1903. године, у Пећком, Приштинском и Призренском санџаку живело је 111.350 православних Срба, 69.250 Срба муслимана, док је Албанаца муслимана било 214.000 а Албанаца католика 14.350. Према подацима др Карла Појкера, картографа, непосредно пред Први балкански рат на простору Косовског вилајета, односно Старе Србије, од 980.000 становника православаца је било 430.000, и исто толико Албанаца.¹²

Српске власти су помно пратиле и бележиле сва насиља, прогоне и убиства Срба на просторима Косова и Метохије које су починили Албанци уз отворену или прикривену подршку турских власти нарочито после Берлинског конгреса. У том смислу једна од најдрагоценијих студија је *Прејиска о арбанаским насиљима у Стјарој Србији 1898–1899.* коју је српско Министарство иностраних дела приредило за потребе Мировне конференције у Хагу 1899. године. Издавањем ове непроценљиво важне студије српска влада је желела да изврши својеврсну интернационализацију српског питања у Старој Србији и обавести светску јавност о тешком положају Срба на том подручју. У овој изузетно вредној плавој књизи која садржи двадесет три документа-преписки са прилозима на француском и српском језику, које је српски посланик у Цариграду Стојан Новаковић водио са Тефик-пашом, министром иностраних дела Османског царства, између маја 1898. и маја 1899. године, прецизно су забележени сви примери насиља, убиства, пљачкања, силовања, отмица, разбојништва Албанаца над Србима у Старој Србији, односно на Косову и Метохији од 1897. до 1899. године, чији је основни циљ био да се Срби са тих простора протерају и униште.¹³ У *Прејисци* су српске власти навеле 400 случајева злочина над Србима у Приштинском, Новопазарском, Пећком и Призренском санџаку, од тога је детаљно аргументовано

¹⁰ А. Растовић, *Велика Бриџанија и Косовски вилајет*, 23.

¹¹ Исто, 21.

¹² С. Терзић, *Стјара Србија*, 436–437.

¹³ Стојан Новаковић, посланик Србије у Цариграду – Владану Ђорђевићу, министру иностраних дела, Цариград 15. маја 1898, *Прејиска о арбанаским насиљима у Стјарој Србији 1898–1899*, Београд MDCCLXXIX, бр. 2, стр. 15.

91 убиство.¹⁴ У *Прејисци* се наводи и податак о 60.000 исељених Срба из Косовског вилајета између 1880. и 1889. године.¹⁵

Почетком XX века интензитет насиља и убистава Срба на Косову и Метохији које су чинили Албанци се нагло повећао, о чему, такође, говоре бројни дипломатски извештаји тамошњих српских конзула. Нарочито су драматичне депеше које је 1904. и 1905. године у Београд слао др Мирослав Спалајковић, српски конзул у Приштини. У писму од 19. децембра 1904. године, Спалајковић је упозоравао српску владу да се у Старој Србији највећи злочини против Срба и даље врше у Пећкој кази, и да је циљ да се „Срби нагло и коначно истребе. Зло узима све више маха и ако му се не стане на пут, можемо се надати најужаснијим изненађењима”.¹⁶ Почетком јуна 1905. године Спалајковић је обавестио Јована Жујовића, српског министра иностраних дела, да је стање у Старој Србији горе него икада, као и да нема дана а да се не деси једно или два убиства над Србима.¹⁷ Иначе, конзулат је 1906. године припремио за потребе српске владе опширан списак злочина, укупно 280 (убиства, прогони, уцене, силовања, пљачке), које су Албанци починили над Србима на просторима Косовског вилајета.¹⁸

Поред српских података о непрестаној анархији и насиљу Албанаца над српским живљем на Косову и Метохији и Старој Србији од Берлинског конгреса до балканских ратова, драгоцене су чињенице стране провенијенције, посебно оне које су слали Енглези. Чувени британски археолог Артур Еванс је јула и августа 1883. године посетио Стару Србију и на основу својих запажања саставио потресна сведочанства о тешком положају тамошњих хришћана, нарочито Срба, које је објавио у листу *Манчестер гардијан*, 1. и 15. септембра 1883. године. Описујући стање у тој области, Еванс је упозоравао на свакодневно убијање хришћана од стране Албанаца, док су разбојничке банде малтретирале велики број људи по селима, који су спас проналазили у бекству преко границе. Његов је закључак гласио да је у Косовском вилајету владала тиранија „мухамеданских терориста”. Еванс је навео драгоцен податак да је само на подручју „Пећке казе од Берлинског конгреса до средине 1883. убијено сто педесет Срба”.¹⁹ Британски

¹⁴ Исто, 16–21, 36–37, 69–71.

¹⁵ Исто, 136.

¹⁶ М. Спалајковић – Н. Пашићу, П. П. Бр. 1051, 19. децембра 1904, у: В. Перуничић, *Сведочанство о Косову 1901–1913*, Београд 1988, 218.

¹⁷ М. Спалајковић – Ј. Жујовићу, Н 626, 10. јуна 1905, у: В. Перуничић, *Сведочанство о Косову*, 267.

¹⁸ Злочини Арнауца и Турака над Косовским Србима 1904. и 1905. године, у: Б. Перуничић, *Зулуми ага и беџова у Косовском вилајету*, Београд 1989, 320–338.

¹⁹ А. Растовић, *Велика Британија и Косовски вилајет 1877–1912*, 57.

историчар Вилијам Милер је изнео податак да су Албанци за три године, од 1894. до 1897, починили најмање 204 злочина против српског становништва у Османском царству, док је Едвард Греј, шеф Форин офиса, у британском парламенту јавно признао да је само током 1906. забележено 180 случајева насилне смрти у Косовском вилајету.²⁰

Када је реч о праву на Косово и Метохију, бројни угледнији представници британске политичке и интелектуалне елите у другој половини XIX и на почетку XX века говорили су и писали у прилог српској припадности тог подручја. Паулина Ирби и Мјур Макензи, које су обишле Косово и Метохију 1863, забележиле су да „срце Старе Србије чине Косово и Метохија са градовима Приштином, Новим Брдом, Гњиланом, Пећи, Призреном, Вучитрном и манастиром Грачаницом”. За Приштину су написале да је „срце Старе Србије”.²¹ Ирбијева и Макензијева су упозориле и да је Стара Србија, која је до 1389. године била „најнапреднији и најлепши крај европске Србије, данас, изузевши суседне планине албанске, најсиромашнији и најгоре управљени крај европске Турске”.²² Што се тиче Албанаца у Старој Србији, запазиле су да су се они „спустили са суседних планина, припадају племену Гега, да су немарни према турској власти и да испољавају безобразлук према хришћанима”. Навеле су и размишљања домаћег становништва о ситуацији у Старој Србији да су несреће које су задесиле тај простор резултат мржње раса и вера, а превазилажење зла, по њиховом мишљењу, лежи у „народној хришћанској влади слободне Србије”.²³ Британски новинар и публициста Хенри Брејлсфорд је тврдио да су Косово и Метохији, односно Стара Србија, српске територије и да је хришћанско становништво изложено великом терору Албанаца.²⁴ Српско право на ова подручја заступали су и успешни британски дипломата Роберт Грејвс и угледни професор на Универзитету у Кембриџу Харолд Темперлеј.²⁵

Уз све наведено косовску проблематику нарочито оптерећује континуирана заинтересованост великих сила од друге половине XIX века да тај турски простор искористе за своје интересе, односно за онемогућавање остваривања српских националних и државних интереса, али и за обрачун са руским присуством на Балканском полуострву. Године 1878. формирана је Призренска

²⁰ Исто, 53, 227.

²¹ М. Мекензи, А. Ирби, *Пушовање по словенским земљама Турске у Европи*, Београд 2007, 187–189.

²² Исто, 190.

²³ Исто, 195, 199–200.

²⁴ Н. Brailsford, *Macedonia. Its Races and their Future*, New York 1971, 274.

²⁵ Н. Temperley, *History of Serbia*, London 1917, 103, 264.

лига (Лига за одбрану права арбанашког народа) која је као свој циљ поставила очување интегритета Османског царства, а у суштини се залагала за стварање посебног албанског вилајета, то јест уједињење свих Албанаца и стварање велике албанске државе на Балканском полуострву, односно на просторима Скадарског, Јањинског, Косовског и Битољског вилајета. Лига је у основи имала дубоко панисламски карактер са снажном антисрпском, и антихришћанском нотом.²⁶ Представљала је пројекат Порте, Аустроугарске и Велике Британије, са готово занемарљивим утицајем на њен настанак аутохтоног албанског националноослободилачког покрета, што су убедљиво показала истраживања академика Милорада Екмечића, Михаила Војводића, Владимира Стојанчевића и Славенка Терзића. Албанци су према томе и кроз деловање Лиге имали само да послуже као средство за очување Османског царства, али и као инструмент за обрачун Порте и великих сила са Србима као и са Русијом (зауостављање словенске и хришћанске опасности), јер је стварањем албанске државе, што је био крајњи циљ и Беча, али и Енглеза, требало забити клин у целину српског националног бића, онемогућити природно повезивање Срба у Косовском вилајету и Старој Србији, али и Црне Горе са Србијом, и спречити остваривање било каквог снажнијег руског и пасловенског утицаја како на тим просторима тако и на Балкану у целини.

Политика великих сила према Косову и Метохији није се променила ни на почетку XXI века. И данас, као и крајем XIX и на почетку XX века, Србија је пред великим притисцима и захтевима да се одрекне дела своје територије. Међутим, односи снага у савременом свету се мењају великом брзином. Униполарни свет са доминацијом САД све више прераста у мултиполарни свет са снажењем утицаја Русије, Кине, Индије, Бразила у светској политици. Балкан, Европа и свет данас нису исти као што су били 2015. а поготово не као 2008. године, када су албански терористи уз подршку САД и њених савезника најгрубље газећи све међународне законе прогласили тзв. државу Косово и добили признање од великог броја држава, али не и целокупне међународне заједнице. Недавно су се Европа и свет суочили са проблемом сепаратизма и једностраног проглашења независности Каталоније од Шпаније, што даје наду да ће се и случај Косова и Метохије почети да третира из сасвим другачије визуре, односно да ће свет све више почети да схвата каква је колосална неправда начињена Србији када је покушано да се интегрални део њене територије прогласи независном државом.

²⁶ С. Терзић, *Сјара Србија*, 116.

Маневарски простор Србије је данас смањен али није нестао, напротив. Разумни и умни људи увек нађу решења и кад се мисли да је ствар безнадежна. У нашем случају потребно је само следити савете мудрих људи који су оставили дубок печат у историји српског народа и државе. Једна од таквих моралних и научних громада свакако је био Стојан Новаковић, који је деловао у сличним, тешким временима по Србију и српски народ у другој половини XIX и на почетку XX века. Новаковић је непрестано заговарао тезу да се српски национални и државни интереси успешно могу остваривати и бранити књигом, пером и културом. Пророчански звуче његове речи које је написао у чланку *Уједињујмо се културом* који је објавио у дубровачком *Срђу*, јануара 1908. године, у оквиру *Споменнице о паду Дубровачке републике*. Напомињући да српски дух није пао, указао је да је преживео захваљујући вери, књизи, језику, песми. Препоручивао је да се Српство подигне културом, лепим језиком, уједињеном народном просветом: „Уједињујмо, ујединимо срце онога на Тимоку и онога украј Груза на мору Јадранскоме; онога на Скадру на Бојани и онога на Морави, и онога на Уни и онога на хладном Вардару... Културно српство може постати кад год ми хоћемо. Оно треба да изађе из духа и из воље наше. До нас стоји да га из висине будућности спустимо на земљу наше опште домовине. За њ нема никакве забране”.²⁷ Новаковић је истицао да се Српство успешно може уздићи културом, лепим језиком, уједињеном народном просветом, односно мирним путем. За разлику од оружане борбе која је кратког даха, борба књигом и просветом је временски безгранична и ефикаснија. Мудри Новаковић је још пре више од сто година препоручивао да се све српске области и племена уједињују духом, језиком, народном свешћу, просветом.

Ова тешка времена у којима се српски народ налази на Косову и Метохији изискују да српска држава примени управо средства која је Стојан Новаковић осмислио и спроводио међу Србима у Старој Србији, односно на Косову и Метохији крајем XIX и почетком XX века, како би српски народ тамо преживео и опстао, до неких бољих времена. Своје идеје у том погледу уградио је у израду амбициозног плана активности садржаних у *Уједињивима за одржавања ујицаја Србије у Старој Србији и Македонији* која је прихватио Милутин Гарашанин, председник српске владе средином 1885. године. Основни задаци Србије према Османском царству на основу *Уједињивава* су били следећи: отварање неколико српских конзулата у Турској, а пре свега у градовима где Срби чине

²⁷ S. Novaković, Ujedinjimo se kulturom, *Srđ*, 31. januara 1908, br. 1–5, u: *Spoimenica o padu Dubrovačke republike 31. januara 1908*, 2–3, 116.

знатну већину, добијање неколико владичанских места на територији Старе Србије, отварање српских школа и подела књига, покретање српске штампарије у Цариграду, отварање књижара за школске књиге широм Османског царства и покретање листа под именом *Вардар*, у Цариграду, који би се бавио искључиво проблематиком тамошњих Срба. Ово је суштински представљао програм тзв. меке дипломатије Краљевине Србије чији је основни циљ био не само просвећивање српског народа на просторима Старе Србије већ и очување и продубљивање српског националног идентитета. Ову политику и програм Новаковић је доследно спроводио до краја живота, при чему је сматрао да главни интерес Србије треба да буде просветни, народносни и црквени интерес Срба у Османском царству, и био је свестан да најцрњу тачку у Царству представља стање у Старој Србији.²⁸

Резултати интензивног културног, просветног, пропагандног и националног рада српске државе на простору Османског царства чији је идејни архитекта, али и непосредни реализатор био управо Стојан Новаковић, и то као посланик на Порти у два наврата али и председник владе 1895/96. године, били су импресивни: Срби су добили своју мрежу конзулата (Скопље, Солун 1887, Приштина, Битољ 1889) преко којих су остваривали просветно-културно-пропагандни рад, први пут двојица Срба су се нашла на челу Рашко-призренске и Скопске митрополије 1896. и 1899. године, основано је и деловало 262 српске основне школе и шест средњих школа, од којих три на територији Косовског вилајета, Срби су имали своје листове, штампарије где су штампане српске књиге, књижаре, новине (*Вардар*, *Глас народа*, *Законићоси*, *Српска школа*).²⁹ Снажним национално-просветним и културним радом који је покренуо Новаковић Срби са Косова и Метохије, као и из целе Старе Србије, спремно су и са неописивим националним полетом дочекали 1912. годину када су ове области сјајним победама српске војске, а после више векова турске власти, ушле у састав Србије.

Трагична судбина српског народа на Косову и Метохији и тешка општеполитичка ситуација на тим просторима непрестана је тема размишљања и деловања српских државника и политичара од почетка Српске револуције 1804. године, али и политичких странака, њихових програма и представника од 1881. до данас. Косовске теме окупирале су пажњу и српске духовне и интелектуалне

²⁸ Стојан Новаковић, *Изабрана докуменџа*, (приредио А. Раствоић), САНУ, Београд 2017, АС, СН-490, Белешке С. Новаковића (јул–октобар 1908?), бр. 89, стр. 277.

²⁹ А. Новаков, *Сџубови српске кулџуре. Српске средње школе у Османском царсџву 1878–1912*, Београд 2017, 487–491.

елите, писаца, сликара, свих оних који су били свесни важности Косова и Метохије за српски народ, његову државу, историју, традицију, културу. Та вечно отворена Косовска тема заокупља пажњу и данашње српске политичке и интелектуалне елите у контексту притисака великих сила да Србија призна независност силом одузетог дела своје територије.

Мишљења смо да нико у Србији нема право да дозволи одвајање Косова и Метохије из Србије односно њеног уставног система или да се с тим сагласи. Такође, сматрамо да српска политичка и интелектуална елита не сме да призна независност тзв. државе Косово, јер без српског признања, креатори растакања српског националног, државног и духовног ткива неће моћи да реализују своју замисао до краја. С друге стране, разговор са Албанцима је потребан, добродошао и лековит као могуће средство за превазилажење вековних неспоразума и невоља, при чему је ослонац на Резолуцију 1244 Савета безбедности Уједињених нација из 1999. године неопходан, јер је то тапија, пупчана врпца, односно гаранција српског присуства на Косову и Метохији.

Митра Рељић

ПРОБЛЕМИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И ИДЕНТИТЕТА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ: ЈУЧЕ, ДАНАС, СУТРА

Упркос чињеници да је српски језик на Порти уживао статус дипломатског, зачеци његове функционалне нестабилности, просторног сужавања и редуковања броја говорних представника на тлу данашњег Косова и Метохије сежу у период османске управе, када се, масовним продором Албанаца, српски народ и његов језик нашао у несловенском и непријатељски расположеном окружењу. Дате околности изнудиле су запажену исламизацију српског становништва и, за разлику од других крајева подвргнутих истом процесу, осим албанизације, на етнојезиком и конфесионалном плану произвеле неке другде непознате феномене те погодвале формирању етнолингвистичких група са обележјем скривених мањина које, с изузетком Горанаца, све до данас карактерише несналажење при сопственој самоидентификацији.¹ Идентитетска конфузија, временом подстицана бесмисленим тезама и теоријама о пореклу наведених група, имала је за последицу, ранију или каснију, етноверску или и етноверску и језичку сепарацију од српског народа.

Редуковање функционалних капацитета српског језика, његова изолација и рурализација, потом комуникацијска изопштеност драстично умањеног броја језичких представника, загађивање српског језика, потискивање његове видљивости и чујности с највећег дела територије, уништавање писане баштине (књижних фондова, записа, натписа, рукописа) и бројни други проблеми са којима се на драматичан начин суочио српски језик по најновијем успостављању међународног протектората на Косову и Метохији, представља кулминацију дотад спровођене маргинализације српског језика а у оквиру смишљеног програма потпуне десловенизације косовскометохијског простора. Новину у оквиру постојеће стратегије представљало је елиминисање корисника српског језика

¹ Митра Рељић, *Српски језик на Косову и Метохији данас (социolingвистички и лингвокултуролошки аспект)*, САНУ – Филозофски факултет, Београд – Косовска Митровица 2013, 249.

из урбаних центара, што је, између осталог, изменило његово додашње обележје надетничког идиома, а преименовањем српског језика у босански (што је неретко представљало прелазну фазу ка албанизацији), српском језику је ускраћен званични опстанак (у школама, на пример) у оним општинским подручјима и градовима одакле је српско становништво у целини прогнано. Функционална неравноправност српског језика на Косову и Метохији од 1999. године наовамо огледала се у комуникацијској обесправљености српских говорних представника до степена који је, зарад очувања сопственог живота, изискивао скривање језичког идентитета. Негативне последице *кријивоглосије* очитују се на плану језичке компетенције, психичког развоја и здравља људи, опште виталности језичке заједнице те ставова према свом и туђем језику.²

Извесно затишје у погледу јавног и масовног напада на српски језик и идентитет (будући да је понестало његових представника у видокругу албанских екстремиста) ниуколико не значи промену језичке политике албанских власти; на српски језик се, уз неколико измењену реторику, данас атакује с несмањеном жестином, а са фактором привлачења (тихог приволевања на језичко, потом и етничко конвертитство), непосредно по успостављању протектората резервисаног само за поједине групе муслиманских староседелца, данас се и те како рачуна и када су у питању Срби.

Упркос преовлађујућем ставу о престижу српског језика и веровању у његово одржање на простору покрајине, резултати анкетног испитивања добијени пре неколико година показали су да већина славофоних житеља (пре свега Срба и Горанаца) увиђа да је српски језик угрожен.³ У низу заштитних механизма битних за очување српског језика (школа, брига државе и др.), испитаници су као најважнији истакли однос самих говорника према свом језику, што би требало да представља позитиван сигнал будући да сугерише спремност појединца да преузме свој део одговорности.⁴ Јасно је, међутим, да разумевање ситуације не прати и адекватна акција. На тек декларативни карактер бриге појединаца и институција за српски језик указује, између осталог, „језички пејзаж” северног дела Косовске Митровице, једине урбане средине у покрајини где је српски језик како-тако опстао. Ваља знати да ергоними (називи продајних, услужних и др. објеката) уз остале урбанониме имају значајну улогу у промовисању идентитета те потврђивању интегритета језика и колективног језичког идентитета, као и обли-

² Исто, 134–161, 195.

³ Исто, 282.

⁴ Исто, 283.

ковању идентитета простора који је такође у интеракцији с културним идентитетом заједнице. Доминантна латиница на улицама северног дела града, уз мноштво антропонима, топонима, варваризама и егзотизама иностраног порекла, сведочи о номинацијској стихији која на стешњеном простору северног дела Косовске Митровице нуди слику српског језика као садржајне, комуникацијске и естетске аномалије, пре неголи окоснице националног идентитета.⁵ Иако од вулгаризације и језичког загађивања које доноси савремена ергонимија нису поштеђени ни градови изван Косова и Метохије, то језичко помодарство које сведочи о изостанку језичке политике као важног механизма васпостављања очигледно „малаксале” језичке свести, овде има далеко веће последице.

Додатна невоља српског језика на Косову и Метохији јесте у чињеници да је он подуже време разапет између двеју језичких политика – оне коју практикује самопроглашена „Република Косово” и језичке политике Републике Србије као државне целине. Прва скривена иза декларативних обмана о језичким правима и мултијезичности, не представља друго до добро осмишљене механизме даљег маргинализовања, ниподаштавања и прогона српског језика.⁶ Језичку политику Републике Србије у најкраћем карактерише немар, не зато што језички стручњаци не нуде предлоге и решења већ стога што се о та решења оглушује држава „која има извршну улогу у доношењу и остваривању језичке политике”.⁷ Примера тога немара, или погрешно капитализоване широкогрудости на штету српског језика има сијасет. У недостатку простора навешћемо само неке. Уместо да спречи осипање српских говорних представника тамо где је то било могуће, наша држава се сасвим оглушила на својевремено испољене жеље староседелца Средачке жупе исламске вере да, попут Горанаца, буду укључени у образовни систем Републике Србије. Резултат тога јесте да на територији призренске општине, ако се изузме Богословија, нема ниједне школе на српском језику – одреда су на тзв. босанском. У исто време, даље растакање све малобројнијег корпуса корисника српског језика промовисањем тзв. црногорског језика на Косову и Метохији,

⁵ Митра Релић и Бранислава Дилпарић, Раскорак између декларативне и стварне бриге за српски језик (на примеру ергонимије северног дела Косовске Митровице) (у штампи).

⁶ Митра Релић, „Најновији узроци и показатељи урушавања идентитета и интегритета српског језика на Косову и Метохији”, *Зборник Института за српски језик САНУ 3. Српски језик и актуелна ишћања језичког планирања*, Институт за српски језик САНУ, Београд 2016, 105–106.

⁷ Предраг Пипер, „О стратегији језичке политике у Републици Србији”, *Зборник Института за српски језик САНУ 2. Српски језик и актуелна ишћања језичке полишике*, Институт за српски језик САНУ, Београд 2014, 117.

политичке представнике Републике Србије не само да не узнемирава већ иницијаторима језичке разградње који су се отворено приклонили самопроглашеној државној творевини, омогућавају приступ институцијама посредством тзв. српске листе представника косовског назови парламента.⁸ Надаље, наша држава се и даље оглушује о чињеницу да наставу из српског и страних језика у немалом броју основних и средњих школа на Косову и Метохији изводе лица не само без одговарајуће стручне спреме него и без минимума писмености.

Очување идентитета Срба и Горанаца на Косову и Метохији најнепосредније зависи од ревитализације српског језика у покрајини. Срби се данас налазе у нешто горем положају од оног у XIX веку и под османском окупацијом. Горем утолико што се у оновременом посустајању османске владавине назирала и нада у коначно ослобођење. Горем и стога што је у оно време Срба на овом простору процентуално било знатно више. Данас, уместо наде у слободу, streпе од најављиваног „трајног решења”. Тренутни статус и положај српског језика на Косову и Метохији најгори је откад он овде постоји. Таквом његовом третману посебно доприноси чињеница да многи српски политичари, аналитичари и др., противно Уставу Републике Србије а сагласно уставу тзв. Републике Косово, Србе на Косову и Метохији поодавно виде као националну мањину. Сопствено виђење образлажу констатацијом да је то реалност. Да, али само статистичка, јер национална мањина нужно не подразумева бројчану мањину,⁹ поготову то не могу бити Срби на Косову и Метохији. Да међународни и албански креатори косовског Закона о језику то нису имали на уму, они не би ни доделили српском језику, макар и формално, статус службеног на целој територији покрајине.¹⁰ Уколико би Срби и званично прихватили статус националне мањине (многи интимно већ јесу), онда би са свешћу припадника мањине и мањинског језика у контексту косметске збиље, али и историјског искуства, процес „интегрисања”, нарочито код Срба запослених у косовским институцијама – полицији, судству, политичким телима и другим организацијама, пратило и убрзано учење албанског језика и његово коришћење у свим доменима службене употребе, док би српски постепено заузимао место на

⁸ То што они који су се преко ноћи одрекли српског језика (в. Биографија: Snežana Karadžić, www.komisioneri-ks.org/?page=3,40,7) а из друштва Слобода на Вујичића који се с патолошком мржњом обрушава на српство, стају уз водећу српску партију и хвале српског председника, код овдашњих Срба изазива само додатну стрепњу.

⁹ Н. Б. Бахтин, Е. В. Головки, *Социоллингвистика и социологија језика*, „Гуманитарна академия”, Санкт-Петербург 2004.

¹⁰ Митра Рељић, нав. чланак (2016), 112.

супротној страни Фергусонове диглосијске осе¹¹ и остајао више за приватну употребу, а код многих временом и одатле ишчезао. Овакав злослутан став проистиче како из свеукупне спољашње историје српског језика на тлу Косова и Метохије тако и из ставова и понашања многих „српских представника” у албанским институцијама. Најсвежију илустрацију немара, незнања или подаништва (последнице су исте) представља један несрећни телеграм саучешћа поводом погибије двојице Срба, општинских функционера из Ранилуга у Косовском Поморављу. Уместо да срочи телеграм на српском језику, министар Србин је дао да се телеграм саучешћа најпре напише на албанском, потом и да телеграм на српски језик преведе, по свој прилици, Албанац. Квалитет превода, али и однос према српском језику, најбоље илуструју подвучени делови текста ниже наведеног телеграма.¹²

Дакле, осећање и препознавање српског језика у времену, што чини основу његовог идентитета и осећање и препознавање српског језика у простору, што представља срж његовог интегритета,¹³ како време одмиче, на Косову и Метохији све је више под знаком питања. Уколико би се образовање пренело у надлежност будуће Заједнице српских општина, суморне прогнозе би се брже остваривале, с обзиром на то да ће поменута асоцијација, какве год да јој буду надлежности, деловати у оквиру закона тзв. Републике Косово. Евентуално другачији и оптимистичнији развој догађаја подразумевао би да се у оквиру државне политике и језичког планирања формулише језичка политика са оделитим циљевима

¹¹ Charles A. Ferguson, Diglosija. Jezik grada (tematski blok) / ured., izbor i prevod Dunja Jutronić Tihomirović, Argumenti 1–2, Rijeka 1983, 179–186.

¹²

Telegram saučešća od ministra administracije lokalne samouprave

15. septembar 2017. godine, Priština

Sa dubokom tugom primili smo vest o smrti gradonačelnika opštine Ranilug, gospodina Gradimira Mikića i predsedavajućeg Skupštine opštine, gospodina Saše Aleksića. U toku godina, dok su izvršili dužnosti u javnim položajima, angažovali su se da poboljšaju život građana i da ispunjavaju svoje dužnosti.

Gospodina Mikića, građani će pamtiti kao prvog gradonačelnika ove opštine, dok Ministarstvo administracije lokalne samouprave pamtiće ga kao jednog saradnika u mnogim važnim procesima lokalne samouprave.

U ime MALS-a, dozvolite da mi da izrazim svoje iskreno saučešće porodici i građanima Raniluga, povodom smrti njihovog najdražeg, rekao je g. Ivan Todosijević, ministar administracije lokalne samouprave.

S poštovanjem
Ministarstvo administracije lokalne samouprave
Odsek za javnu komunikaciju

¹³ Предраг Пипер, *Увод у славистику*, Завод за уџбенике, Београд 2008, 95.

и задацима очувања и ревитализације српског језика на Косову и Метохији.¹⁴

У вези са решавањем косовскометохијског проблема често се може чути вишеструко проблематична (како с етичке тако и с лингвистичке тачке гледишта) тврдња да у свету нема правде те да постоји само интерес. Превиђа се да, „колико год да се наша убеђења могу разилазити с правдом, правда остаје правда, таман да је нико и није свестан”.¹⁵ Конструкција „нема правде, постоји само интерес” у дискурсу наших прагматика представља језичку манипулацију с јасним циљем да се изврши утицај на свест људи у смислу прихватања другачијих вредносних принципа. С обзиром на узрастајући број „конзумената” интереса, у наведену неистину почело се увелико веровати.¹⁶ Уз њу као наручени дођу омиљени и преко сваке мере рабљени латинизми *комјромис* и *реалност*. Преко *комјромиса*, што ће рећи – *нагодби* са живим душама и њиховим достојанством, нечим што ни у једној цивилизованој држави не може бити предмет нагодбе, коригована је постојећа и успостављана нова реалност као добро полазиште за нове компромисе (нагодбе). Три примера која ћемо навести у продужетку текста довољно говоре како се та нова реалност одражава на живот Срба у покрајини.

До бриселског договора о предаји матичних књига АП Косова и Метохије албанским властима, косовскометохијски Срби су, као и сви други, одмах по рођењу детета, по венчању или смрти члана породице, од своје државе потраживали и добијали извод из матичне књиге рођених, венчаних, умрлих. Од 2013. године, уместо извода из матичне књиге рођених, добијају *експракћ*. Поменути „документ”, у чијем заглављу стоји грб такозване државе и на три језика исписано њено име, осим наведене, садржи читав низ понижавајућих језичких и етичких бесмислица попут податка да га издаје „Kancelarija za civilno stanje” а коју заступа „Dushica Popovic” до рубрике „брачно stanje” у којој се наводи да је тек рођени Ђ. Р. из Грачанице „неоженjen” те да је његово држављанство „Kosovsko”.¹⁷ Поводом уписа новорођеног дечака у матичне књиге

¹⁴ Митра Рељић, нав. Чланак (2016), 112.

¹⁵ Евгений Трубецкой, „Смысл жизни”, у: *Смысл жизни: Антология*, сост., ред., предисл. Н. К. Гаврюшина, «Прогресс – Культура», Москва 1994, 281.

¹⁶ Митра Рељић, „Реч демократија у служби новог погледа на свет”, *Зборник радова Филозофског факултета у Косовској Митровици* бр. XXXVI/ (2006), 2007, 412–413.

¹⁷ Митра Рељић, „Положај, стање и перспективе српскога језика на Косову и Метохији”, *Зборник Института за српски језик САНУ 2. Српски језик и актуелна питања језичке политике*, Институт за српски језик САНУ, Београд 2014, 175.

Ж. Ракочевић је резигнирано констатовао: „Отац једне неожењене бебе добио је екстракт рођених и уз њега нови идентитет за свог сина и прво понижење које му је поклатио и које ће га пратити целог живота (...) Дочекала га је нова администрација, онако како Албанци замишљају ‘добре Србе’, неки од њих већ годинама стартују у тој администрацији и немају никаквих проблема. Дочекала га је туђа етничка слобода и бахатост победника, у њу он мора да се уклопи, јер цео свет – укључујући и Београд – говори да мора ‘прихватити нову реалност’. ‘Нова реалност’ потребује нови српски језик, нову косовску науку, нови идентитет, она мора да направи раскид између сина Ђ. Р. и његовог оца, она ће ломити сваки отпор, посебност и слободу, без обзира на договоре, добру вољу и намеру”.¹⁸ Да би данас Србин из Звечана, на пример, добио *екс-џракци* рођених, мора се обратити албанској општини у јужном делу Косовске Митровице, где ће га дочекати захтев да приложи, између сијасет других потврда свог рођења, и копије старих личних карата својих родитеља, копије ђачких књижица из основне школе оверене код албанског нотара и сл. Није тешко замислити шта би га тек чекало по, наговештаваном нам, „трајном решењу” односа између Срба и Албанаца.

Сагласно договору у Бриселу, Теленорова мрежа на Косову и Метохији је 1. маја 2017. године у поноћ пресечена, а Србима намењена Телекомова „ћерка”, дошла на свет годину раније у белгијској престоници, изопштена је из платног система Републике Србије. Уместо у пошти ПТТ Србије и у динарима, сви претплатници са севера Косова и Метохије – до краја понижени Митровчани, као и они из сат вожње удаљеног Лешка, Зубиног Потока, Лепосавића... приспеле рачуне почели су да плаћају у еврима и у туђој (NLB) банци у Косовској Митровици.¹⁹

Срби са Косова и Метохије само се још у Јарињу, како кад и у Мердару, „провлаче” с личним картама које је издао МУП Републике Србије. Али докад? До пре коју годину Срби са Косова и Метохије, поготову они са севера покрајине, нису ни помишљали да могу доћи у такву ситуацију. Све док им нису партијским механизмима и разбијањем њиховог јединства забранили да се бране, сугеришући им, како би рекла песникиња Даринка Јеврић, „маратонско робијање”, уместо часног супротстављања тренутно јачем. Страдање у борби и супротстављању силницима – пером, игнорирањем нечасних одлука, па и барикадама, чинило их је јединственим,

¹⁸ Живојин Ракочевић, „Екстракт рођених”, *Политика*, 14. 7. 2013.

¹⁹ У међувремену су експозитуре наведене банке отворене и у другим местима, па грађани барем не морају да путују.

јачим, људскијим, бољим и себи и својој држави Србији.²⁰ Пристајање на ропство, добро је познато, а историја много пута посведочила, води мимикрији, подвајању, конвертитству сваке врсте. Да су Срби са Косова и Метохије током скоро петовековног ропства (од пада Новог Брда 1441. све до 1912) прихватили реалност, како им се данас сугерише, деветстодванаесту тешко да би иједан дочекао. Илустративан пример немирења са, из угла Османлија, коначном реалношћу, пружа реакција вучитрнског свештеника на злурадо добацавање Турака како му се Славко Дунђер управо потурчио. Уместо очајања, поп Данче, чију веру и наду не потире реалност виђена туђим очима, чашћава непријатеље дуплом кавом уз коментар: „Ми Срби на том свету имамо чист тевтер: хвала Богу кад се наша лепа вера спасла од оне рђе!”²¹

Наведени пример показује и то да реалност не представља непоредиву датост, већ индивидуалну интерпретацију стварности, која се често, посебно у политичком дискурсу, сугерише другима као једина истина. При конструисању и реконструисању реалности на Косову и Метохији, изоставља се чињеница да барем 150.000 људи – Срба, Горанаца, Рома, као и појединаца који имају чешко, словеначко, руско и друго порекло, не желе да буду изопштени из своје државе и постану поданици самопроглашене државне творевине. Те, ако је реалност да у Штимљу нема ниједног Србина и да се на питање би ли онде живео, од Србина из Београда очекује негативан одговор, то имплицира ништа друго до да се Штимља ваља одрећи, тј. да узроке такве реалности у Штимљу и на васцелом Косову и Метохији треба додатно наградити. Није ли подједнако реално и, са становишта оправданости унутрашњег дијалога о Косову и Метохији, сасвим легитимно Београђанину, Новосађанину, Нишлији, човеку из било ког места изван Косова и Метохије поставити питање би ли пристао да му у заглављу личне карте, потврди о држављанству и сл., уместо Република Србија, пише „Република Косово” а уместо Србин, Мађар, Словак, као национална одредница стоји „Косовар”. Они који се још увек некако опиру траженој преидентификацији, не значи да су бољи Срби од многих сународника који већ поседују документа самопроглашене назови државе (не рачунајући оне који су их прибављали док

²⁰ Сећам се како смо се, не прихватајући успостављени гранични прелаз, комбијем успињали поледницом и алтернативним путем, па кад возило под теретом багажа стане, без гунђања излазили, узимали своје торбе и пешачили до прве заравни, потом враћали ствари у возило и задовољни настављали пут, свесни да смо заобишли много веће понижење – аминовање границе посред српског државног простора.

²¹ Григорије Божовић, *Чудесни кућови: њушћојиса љроза* (књига 3), прир. Гојко Тешић, Панорама, Приштина 2006, 70.

још и нису морали), већ само то да имају мало више, макар привремене, „среће”. Човек са Косова и Метохије до јуче, на пример, није могао ни слутити да може бити срећан што је подстанар, јер су разни уговори, послови око Инфостана, фиксне телефоније и др., за шта је неопходна „косовска” лична карта, у надлежности станодавца, па подстанар барем накратко може да одложи властито понижење.

Обећавати Србима „Сунчане долине” и истовремено их упућивати да своја права потраже у оквиру косовског устава, како то, на пример, недвосмислено чини министар за државну управу и локалну самоуправу,²² у најмању руку је лицемерно, као што је лицемерно Србима неспремним на понижења, како би се ућуткали, приписивати жељу да ратују, поготову онима који су добро осетили страхоте рата. Није ли Кнежевина Србија и у претпрошлом веку подизала школе, плаћала учитеље и на друге начине помагала сународницима на Косову и Метохији? Ипак, сва та помоћ није их поштедела османског (у првом реду албанског) зулума, будући да су били поданици не своје већ османске власти. Неће ни сада. Узалуд нас желе уверити како политичка снага и кредибилитет данашњих представника тзв. српске листе превазилази способности и храбрости Милана Ракића или Бранислава Нушића, те да је бриселска Европа часнија и хуманија од ондашње. Могућности српских политичара исцрпљују се у саопштењима да је, у низу злодела над српским становништвом (чију безбедност наводно гарантују припадници КФОР-а), на кућу Стевана Јанчића из Пасјана бачена бомба, а Иван Крстић из Призрена каменован на кућном прагу (27. 2. 2016), запаљена кућа Томе Баљошевића из Ораховца (10. 3. 2016), претучен брачни пар Станојевић – Негован и Нада из Беривојца (26. 3. 2016), повратничкој породици Велимира Зувића у селу Синаје код Истока зпаљено 1.000 бала сена (29. 3. 2016) итд., да је недужни Богдан Митровић и даље у затвору, да су монахиње опкољеног манастира Пресвете Богородице у Ђаковици Бадњи дан ове 2018. године дочекале без Бадњака и Свете литургије. Тврдња да од 2012. године у међуетничким трвењима нико није погинуо такође је дискутабилна, јер се у стидом (као осећањем слободна човека које подразумева добровољно, унутрашње поштовање моралних начела), а не страхом (који диктирају извањске забране), детерминисаној српској култури²³ и од срамоте може погинути, па се и те како гинуло.

²² *Полиџика*, 10. јул 2017.

²³ Юрий М. Лотман, *Воспитание души*, „Искусство – СПб”, Санкт-Петербург 2005, 499.

Ако се одрекнемо вере и наде у правду и као политичко-вредносну оријентацију прихватимо, по Србе већ и увелико понижавајућу реалност, можемо очекивати то да реалност српског народа и његовог језика на Косову и Метохији сваким даном бива само још гора.

СВЕТОСТ И ТЕРЕТ КОСОВСКОГ ЗАВЈЕТА

Признајем – тешко ми је да о Косову и Метохији говорим без повишених емоција, али вас нећу оптерећивати лирским варијацијама на ову тему, којих у мојим пјесмама има, можда и превише. Ипак неће бити згорег подсећање на важну улогу поезије у обликовању историјске и националне свијести, у очувању косовског опредјељења и косовског завјета, односно видовданске етике. Ту прије свега мислим на епску поезију – „нашу једину праву класику”, на Његоша као „трагичног јунака косовске мисли”, на Ракића, Попу, Бећковића, Нога и друге пјеснике који су, свако по мјери сопственог дара, узносили Косово у царство поезије.

Драгоцјен је и непроцјењив допринос свете православне цркве која је, у дугим вијековима ропства, успјела да очува кључне градивне елементе нашег идентитета, вјеру и наду, дух и душу народа и да Косово учини светом, завјетном земљом – у дословном и симболичком смислу.

Црква и поезија чувале су и преносиле косовски завјет који потоњим генерацијама представља све већи терет са којим понекад не знају шта да учине.

Не помињем ово да бих распиривао српски национализам и српску митоманију, како ће то одмах протумачити културно деконтаминирани Срби, већ стога што сам увјерен да је Косово, још увијек, извор живе духовне енергије која може бити од велике, суштинске помоћи при суочењу са овим крупним, сад већ огољеним питањем.

То добро знају они који нам упорно понављају да заборавимо прошлост, не само зато што се тамо појављују у веома мрачним улогама, већ стога што то у исти мах значи измицање кључног идентитетског ослонца без којег би се српски народ просуо у гомили сиротих и пометених индивидуа. Јер у прошлости – у традицији, миту, култури и религији, што ће рећи на Косову, утврђене су оне вриједности које нас, као појединце и као заједницу, у битноме одређују. И још нам кажу да прихватимо затечено стање и реалност на терену, по оној народној – чије овце тога и планина. Као да се чобанском пословицом може, преко ноћи, ријешити ово епохално и за нас судбоносно питање. А шта да се ради, на примјер,

са оном планином на којој има више цркава него оваца. Притом није препоручљиво питати ко је и како је произвео затечено стање. Али, ми знамо и дужни смо да кажемо и стално понављамо да је то стање произведено бруталном силом, у интересу силних и мимо међународног права, уз цинично оправдање да је ријеч о хуманитарној акцији спасавања албанског становништва од прогона и погрома српске војске и полиције. Стање на терену, међутим, говори да је данас на Косову и Метохији 200.000 Срба мање, а за колико је повећан број „прогнаних” Албанаца то се не зна, јер се они ни Титу нису дали пребројати. Стање на терену чине и бројне порушене куће, цркве, гробља и манастири – брутално десакрализована света земља на којој је, упркос свему, остало стотињак хиљада Срба, лишених елементарних људских права којима се тако нападно парадира.

Сила узме земљу и градове, каже један стих из народне пјесме

„Женидба Душанова” коју би наши преговарачи са Западом требало да носе као обавезни приручник. Али, ниједна сила није довијека и није први пут да се са силом суочавамо. Питање је, ипак, да ли је ово покољење Срба дорасло великим историјским искушењима, колико је данашњим Србима уистину стало до Косова и Метохије, шта и колико могу да учине како би сачували своју „основну земљу” и темељ сопственог историјског, културног и духовног идентитета... Добро знамо како је српски народ бјесомучно сатиран током двадесетог вијека – окупиран, бомбардован, прогоњен, слуђиван свакојаким идеолошким и политичким концепцијама, осуђиван, изолован, кажњаван, понижаван, па опет бомбардован и од противника и од савезника... Не треба занемарити, али ни тајити, чињеницу да знатан дио српске политичке и културне елите не доживљава Косово и Метохију као нешто своје и важно. Они би овај проблем ријешили с „неподношљивом лакоћом” активирајући наше, истина богато, вазалско и рајетинско искуство. Можемо ми непрестано да се жалимо на очигледне неправде које нам свијет чини, али у том и таквом свијету, који уређује језуитско-оријентална политика, морамо да живимо и преживимо и да не дамо оно што нам и по божјој и по царској правди припада. Али, то је много лакше рећи него урадити. Стање на терену показује да су Албанци на Косову и Метохији у огромној већини и да су, уз помоћ моћних савезника, већ прибавили многе атрибуте државности. Недостаје им још само потврда Србије о независности, о чему сањају и на чему раде од оснивања Призренске лиге. На први поглед чини се да је

маневарски простор драматично сужен, а могућности даљих уступака и компромиса са српске стране исцрпене. Па иако смо у зони историјског сумрака, односно тамног вилајета, мислим да ни по коју цијену не смијемо признати независност самопроглашене државе Косово, са пуном свијешћу да ће то произвести и већ производи многе рђаве посљедице. Увјерили смо се, уосталом, и на сопственој кожи осјетили шта су силници спремни да ураде како би остварили своје националне интересе на туђим територијама. Свако друго рјешење које би водило међународном признању такозване државе Косово имало би још теже и готово незамисливе посљедице по Србију и српски народ. Довољно је само вирнути преко граница сусједних држава, некадашњих југословенских република, па се увјерити у то шта Србе чека у независном Косову. Али да не бих звучао као „јефтин пророк катастрофе”, што би рекао пјесник Ђорђе Нешић, навешћу само један од невеселих црногорских примјера. Кажу да је својевремено српски био службени језик на турском двору, али данас на црногорском двору није, а непожељан је и у књигама, уџбеницима, новинама, канцеларијама... Пред оваквом историјском инверзијом збиља „људско запире познање”.

Нису нам, ипак, за све и увијек криви само други, али би нас лов на домаће кривце одвео предалеко. Мора се рећи да кривицу за урушавање Косова и Метохије – неко више неко мање – сноси готова сва политичка руководства, почев од оних која су подржала Титову одлуку о забрани повратка на Косово и Метохију протјераних српских колониста, што је драстично промијенило демографску структуру у корист Албанаца. Много већи, системски проблем представљао је савезни устав по којем је Србија у дугом периоду била талац аутономних покрајина. Први озбиљнији покушај да се такво стање промијени довео је до жестоких политичких сукоба, а потом и до грађанског рата из којег ће Срби изаћи као једини и непоправљиви кривци, за шта ће бити сурово кажњени. Нема видљивих знакова да ће та казна ускоро истећи – као да смо ми измислили обичај убијања у рату, док сви остали узвраћају смоквама и наранџама. Испод те „замрзнуте слике” о Србима као носиоцима суштог зла које извире из њихове историје, мита, религије, па чак и из поезије, тече опасан процес релативизације нацистичких и усташких злочина; на дјелу је својеврсно прање историје и историјске савјести и сваљивање кривице на жртву.

И сад смо ту гдје јесмо – од моћних и силних притиснути и одсвуд стијешњени. Али, ми право на предају једноставно немамо. Можда ће звучати исувише наивно кад кажем да би уставноправни положај Косова и Метохије требало додатно притврдити, што Албанце неће и још увијек не мора обавезивати, али хоће нас и

оне који ће послуже нас доћи. А обавезаће нас, прије свега, да на све начине омогућимо опстанак Срба на Косову и Метохији у људски подношљивим условима, да додатно заштитимо културно-историјско наслеђе, да чешће и гласније говоримо о судбинском значају Косова и Метохије за наш опстанак, да користимо сваку и најмању повољност у међународним односима, да тражимо пријатеље који хоће и могу и да пожале и да помогну. А не бих се ни божје помоћи олако одрекао.

И да у међувремену јачамо Србију у сваком погледу – економском, демографском, технолошком, војном, културном и моралном – моралном нарочито. А да ли ћемо успјети да се одбранимо, овако изнурени историјом, предуго заглављени у мутљагу транзиције и забављени крухом и рухом, или ће се Косово негдје загубити на нашем магловитом европском путу, то је заиста тешко рећи, а не приличи ми да гатам. Наше је да учинимо све што можемо, и више од тога, како бисмо Косово и Метохију сачували.

А што се будућих генерација тиче, оне ће, вјерујем, бити боље од нас, што и није тако тешко. Ми немамо право да у њихово име предајемо Косово и Метохију јер нам, већ сутра, могу рећи да се нисмо морали толико жртвовати. По дубљој логици српске историје, да не кажем судбине, и њима ће припасти светост и терет косовског завјета – ако се у нама не угаси. А све се надам да неће.

Драган Хамовић

ОБЈАШЊЕЊЕ „ПРИЗРЕНА”

Осећих сву нашу немоћ, сву своју ѿгу. „Призрен”, ѿроцајћих, са извесном афектацијом. Као што је Црњанском реч „Суматра” доспела до унутарњег слуха да озвучи неку присну даљину, тако се реч „Призрен” обрела у слуху песника што ово сведочи више као звучно чарање него као жежена културна асоцијација. Кроз ту реч више је *ѿризирао* него што је знао и видео. Тада још није био доспео да крочи на обалу Бистрице и провери тачност наслућеног описа с почетка песме „Призрен, негледани”: „Варош, иза подграђе, вишегради повише. / На часак се одигну, затим хитро приземе. / Немам речник помичан да све тачно опише: / Наносима изнутра утврђени, Призрене.” *Али, у души, дубоко, крај свеџ оѿирања да ѿо ѿризнам, ја сам осећао неизмерну љубав ѿрема ѿшим далеким брдима... Као у некој лудој халуцинацији, дизао сам се у ѿе безмерне, јуѿарње магле, да исѿружим руку и ѿмилујем далеке Проклеѿије, Шар-ѿланину.*

Када сам, недавно, у дискретној вечерњој групи путника из Београда прелазио Душанов мост на путу ка задужбини Симе Андрејевића Игуманова, изнова пробуђеној Богословији, указао се успон који сам однекуд *ѿризирао* и лирски описао, видик одозго омеђен каменом тврдином Каљаје. Капија Богословије дели невелико али узвисито варошко острво српског говора и вере. То спасоносно копно од агарјанског бесовања метежне 1999. године. Сад је више од тога, јер овде обитава неколико десетина будућих свештеника, дечака који тамо превремено зру. Онамо смо, као неслучајни долазници, затекли крепку ведрину пред којом смо се морали застидети. Онамо, иза капије, брујни пчелињи ред одржавају пробрани Дечанци, ослонци стрпљивог Владике обновитеља те утихле образовно-сакралне тачке, млади умни наставници већином дошли овде с јаких грчких богословских катедара. Прикључила им се пчела радилица именом Валентина Питулић, наш одлучни покретач на овај пут, она што познаје овдашње песме прастаре и претешке. А када их запева, откида их из себе.

Исто тако је опкољена Богородица Љевишка, с друге стране Бистрице, стешњена међу недостојним здањима, још понегде гарава од оне паљевине – а опет безмерно, у себи самој, слободна.

Као и Богословија иза своје капије, тако је и Љевишка, унутар наслојених зидова, дочувала онај невидљиви Призрен у Призрену. Призрен што се, на тренутке, одиже од тла, и оставља за собом Призрен приземни. Одиже се, често далеко од унутарњих очију које то могу препознати.

Сутрадан, Михољдан у Великој Хочи, осунчан. Владика служи пред каменим храмом Светог Стефана. И онамо, у Хочи, спрегнуто је присутно и одсутно, у чврст савез. Украј храма голубарник, којем неопрезно прилазим. Голубови се поплаше, распрше по порти и убрзо смире на крову црквице, њих осам и девети голуб на врх крста више олтара. Велика Хоча је, уистину, место веће од себе самога. Од оснивачке повеље намењено за метох хиландарској обитељи. „Хоча и друга Хоча и трг ту, и два винограда ту насадих.” И Велика Хоча, мимо свих недаћа, осам теретних векова живи према реченом задатку, и сада опкољена, али заштићена и ободрена речју првог моћног и светог виноградаря, чији засад овде и даље точи крв Христову у горку радост људску.

Велика Хоча је – поиграјмо се мало речима – израсла у једно Велико Хоћу, у друго име опстанка и постојаности. Оно што беше Стара Србија сажело се, у најсведенијем племенитом лику, у томе селу: мнозина храмова и домаћинских кровова, целих и осталих у траговима, благословени виногради околу. Неутихло обиље старог живота и гроздови дечице, овдашње и пристигле с разних страна, данас окупљене, на топли Михољдан. У чврстом савезу присутних и одсутних.

Оно што је изгубљено или протраћено по ширини, згусло се, по дубини, у делатној отпорној снази, како у атару Велике Хоче, тако међу певајућим зидовима Патријаршије, Дечана, Љевишке, призренске Богословије, али и других, мање чувених, скрајнутих, пустих места. Виноградари, сељаци, монаси, ученици и њихови наставници што ту настављају да живе, опкољени, далеки су као Суматра од нас што живот проводимо у привидној слободи, растерећени тврдокорног завета који они тамо проводе с подразумевањем. Не боре се за голи живот – јер је голи живот свуда пре него тамо. Према Винаверовим речима, а поводом јунака Григорија Божовића, приповедног сведока Старе Србије – они живе „за нешто вечније”, што надмаша хоризонт тесних, појединачних живота. „У свима гори неугасно могућност великога витешкога тренутка. Када тај тренутак дође, нико се више не боји за своју главу, за сићушни живот. Према томе големоме тренутку све је малено.”

Разумео је Винавер, бистри син пољских Јевреја, косовску енигму до човечанске сржи. Али, пустимо велике речи, оне су већ речене. Ми, који нисмо тамо, имамо право само на стид и на дело-

вање из стида проистекло, стид од тих унутарњих оклопника, живих тапија нашег косовског трајања, мимо зиданих тапија што су толико пута гореле, пустошене и наново обнављане. Као и призренска Богословија, рецимо, с тим озбиљним момцима што личе и не личе на своје вршњаке, а могли би штошта и времешнији, пометени нараштај поучити, зревајући усред ове мргодне пустиње. Као некада давно, ту близу, Свети Петар Коришки, који је упорно одолевао бесовском мноштву што га је опкољавало: „Ја сам прах и пепео пред Господом мојим [...] Јер ово пропадљиво, рече, треба да се обуче у непропадљивост, и мртво ово да се обуче у бесмртност.”

Од исте су благородне лозе Петар и наши данашњи метохијски пустињаци. И као да сцене Теодосијевог житија коришког подвижника опомињу на скорије призоре бесне навале на истом подручју. „Окупивши се у гомили на светог нападаше” и „стадоше га вући, и по оштром камењу раздираху тело његово”. И наново се обараху на онога који се вером и заветом опире, макар гдекад и пао и посрнуо:

Беси тад отишавши тобож за дуго оставише светога, али се одмах поново као велико мноштво војника сабраше, и дођоше на светога. И напунили бејаху сву долину и по стенама под оружјем хођаху, са шлемовима у облику глава дивљих вепрова и с ликом медведа и осталих дивљих звери на глави [...] Шта ћеш сад, лудаче? Опамети се бар, и послушај нас: Устани, иди, да мачем заклан зло не умреш. Ни сухо твоје тело људскоме погребу нећемо оставити; расећи ћемо намучене удове и зверима за јело у пустињи разбацаћемо, да се и остали, кад виде како си ти убијен, не усуде да нас вређају и као ти боре.

Пређашњи житијски опис убилачког мноштва што надире оживљава бесовите 1999. године. Битка за Кошаре беше страшна, али је, према речима ђенерала Павковића, битка на Паштрику, ту надамак Призрена и коришке пустиње, у ратним документима забележена као најтежа. Поред живог мяса ОВК и војске Албаније, генерал Кларк потеже чак америчку стратешку авијацију, бомбардере Б-52 и Б-1 који су „тукли наше јединице из стратосфере”, претварајући делове планине у месечево тло. „Међутим, само једном” – сведочи српски ђенерал, сада опкољен тамничком сивином у туђини – „успели су да пробију фронт наше одбране на горожупском правцу и направе продор од 200 до 400 метара на територију Србије. Јунаци 549. бригаде већ следећег дана су вратили положаје.” У одбрани Кошара и Паштрика, верујемо, понад наших савремених јунака бесно тучених из паклене стратосфере, отпорну силу

беху доливали, с више висине, и давни коришки борац, Петар, као и сени старих заточника неупитног, безнадног отпора из Подрине и Велике Хоче. Они које Григорије Божовић описује у причама: „Маниташевићи су и презиме добили што Арнаути нису њихово јунаштво и њихову средњовековну борбеност могли друкчије објаснити. Али међу свима њима најотменије јунаштво је било у породици Мијајловића. [...] Гинули су као за спомен. И за арнаутску песму.”

Још је уверљивије и за наше прилике прикладније старосрбијански Андрић дочарао „неизмишљене ликове” савременика чији животи допадоше у најцрње доба, с почетка двадесетог века, када су умножена безакоња гасила последњу наду у српско одржање. Као с почетка Божовићеве приче „Оклопник без страха и мане”:

Јер време бијаше страшно. Младо-Турци беху одлучно научили да нас излече од косовске бољке. Школе нам се затвараху, свештеници хапшаху, виђене људе убијаху у рукама власти, а арнаутски зулум беше превршио сваку меру. И сами малаксали, готово безнадно али још упорно, ми углавном својасмо свој посао на то, да крепимо заосталу снагу једне управо луде расе на безуман отпор...

Над истрајне Старосрбијанце надвија се испит крајњег безнађа, какав је на врхунцу аскетског подвига полагао и Петар Коришки, испит објављен гласом главног међу бесовима: „Али зашто се ми уопште и боримо с тобом? И толико страдајући без ума трпећи своје изнураваш живљење? Како бисмо те боље од овог повредили или проклели!” Пораз настаје када на пораз сами пристанемо. Иначе пораза нема. На таквој ивици налазе се Божовићеви јунаци из раздобља Ракићевог конзулата у Приштини. Чича-Мојсил Златановић зубима држи своје парче земље да дочека Србију. Поп Стоша из Девича, духовно ослабљен, моли Светог Јоаникија да га не држи више у искушењу и да му покаже шта хоће „од народа овог жалоснога” и бежи, не снујући да ће, догодине, српски војници декламовати Ракића на освећеном Гази-Местану. Потурчени Горанац, Суљ-капетан, одлаже сунећење сина, ишчекујући освит српске слободе.

Рђава бесконачност ропског таворења коју нам, као заслужену и коначну реалност, подмећу безаконици с осмехом и речима меким, бесови преобучени у моћне пријатеље који налажу излечење од „косовске бољке”, и данас је испит за нашу заједничку свест од девет кора и за прилагодљиву савест свакога појединачно. „Ја зауставих коња и окренух га да би уназад још једном погледао низ Косово” – приповеда Божовић у причи „Чудни подвижник”: „Мрзим

га, изједна га као рајетин ненавидим, јер ме је родило робом, а опет ми га никад доста није. [...] Гледам низ поље, посматрам сву ову његову лепоту. Али векови проговарају и очи ми се мреже.” Они који непосредно слушају проговор векова на кључним местима старог српског памћења својим животима тај испит узорно полажу, за све нас, удаљене и замајане.

Онај умни Швајцарац, зналац тајни колективних дубина, дао нам је одавно одговор, без помисли на српски случај – имајући на уму општи случај европског човека: „Онај ко је изгубио историјске симболе и не може да се задовољи са ’заменом’, тај се природно данас налази у тешком положају: пред њим зјапи Ништа, од којег се човек са страхом окреће. Да ствари буду још горе: вакуум се испуњава апсурдним политичким и социјалним идејама које се све скупа одликују духовном празнином.” Тако Карл Густав Јунг, начелно. А шта чинимо ми, којима Призрен постаје далек као Суматра? Који помислимо да је заборав решење и да су чињенице тренутка вечита истина? Ево шта ми се призирило, на невиђено, и шта сам на лицу места потврдио: „Презрелом и презреном – и мало је превише, / Метежи га сагласе, васпитају пошаста. / Архангели брискају гарез с лица Љевишке: / Призрене у Призрену, уласком нас почаста.” Снажити у себи савез присутног и одсутног, победоносни склоп против удара видљивих и невидљивих. Претрпети до краја, кажем себи и плахом и живчаном. Све остало је препуштање бесовима. И понављам то, да себи самом зазвучим убедљивије.

Богољуб Шијаковић

КОСОВО И МЕТОХИЈА – ИЗМЕЂУ БРУТАЛНЕ РЕАЛНОСТИ И НОРМАТИВНЕ СВЕТОСТИ

„О Косово, грно судилиште.”, Његош, *Горски вијенац*, 987)

За српски народ и за државу Србију статус Косова и Метохије је питање елементарног идентитета и интегритета: *идентитет* – у смислу да је српско саморазумијевање одређено нормативном сфером у коју свакако спадају косовски завјет и видовданска етика; *интегритет* – не само у смислу територијалног интегритета и суверенитета него и интегритета као способности самоодржања. Због тога је Косово *вишљално* питање српског државног и националног организма, или: органско питање српске државне и националне виталности. У суочењу с проблемом Косова као народ и држава разапети смо између *бруталне реалности* (војно отимање Косова и Метохије од стране НАТО као савезника побуњених Албанаца у овој српској покрајини) и *нормативне светости* (значај Косова у црквено-народном предању). Ова комплексност мора да се узме у обзир да бисмо разумјели проблем и формулисали одговор, а не да бисмо под притиском реалности рјешавали косовски проблем „сад или никад” (историјске појаве одликује дуго трајање!) нити да бисмо под притиском нормативности одиграли „све или ништа” (коцкање са судбином није израз трезвености). Разборит одговор (а он не искључује ни „емоције” јер и оне имају рационалан смисао) треба тражити у суочењу са свим структурним елементима овог компликованог проблема. Проблем се и не рјешава неким „договором Срба и Албанаца”, јер тврђаву косметских Албанаца пројектују и утврђују Вашингтон, Лондон, Брисел. Одмах да признам, много је лакше дисквалификовати сваки предлог него рећи шта да се ради, и то просто због тога што многи елементи неопходни за одлучивање нису у нашој власти. Но, када се не зна шта треба чинити, веома је важно знати шта не треба чинити.

Комплексна реалност

Садашња комплексна историјска реалност Косова и Метохије представља за српски народ и српску државу један јединствен и веома сложен проблем. Јединствен – значи да је за нас то уникатан и монолитан проблем, па нам због тога често изгледа нерјешив. Сложен – то значи да се састоји од великог броја важних посебних питања, од којих свако има мноштво специјалних момената. Да бисмо се позабавили тако сложеним проблемом, треба га детаљно структурално разложити и потом рјешавати оно што је у датим околностима могуће. Структурални моменти косметског проблема треба да буду предмет не само политичке него и детаљне стручне анализе, да бисмо тако формулисали *наше* виђење тзв. „свеобухватне нормализације односа” на коју нас сада принуђују. Наиме, важан аспект је територијални интегритет и суверенитет државе Србије зајемчен Резолуцијом Уједињених нација 1244. Какво год да је тзв. „фактичко стање” – ова правна чињеница је капитална и треба је на све начине активирати. Сасвим је легитимно позвати се на чињеницу да је историјска, културна и вјерска самосвијест српског народа (српски идентитет) у значајној мјери оријентисана око Косова. На Косову и Метохији постоји изузетно значајно и отворено црквено питање, у смислу српске и свјетске културно-историјске баштине и у смислу имовине Српске православне цркве. Притом, не треба неопрезно износити никакве моделе (па ни монашке заједнице Свете Горе), поготово то не треба да чини министар спољних послова, него треба трагати за јединственим рјешењем (наравно, под основном претпоставком потпуне безбједности). Косово и Метохија је веома озбиљно и реално војно и безбједносно питање. У том смислу треба да сузбијамо свако настојање да се косметски Албанци војно ојачају и да од међународних институција тражимо гаранције у том смислу. Неразуман би био сваки поступак са српске стране који би јачао албански фактор у региону, јер се тај фактор према нама недвосмислено испољио као непријатељски. Не могуће је заобићи бројна економска питања на Косову и Метохији: узурпирана имовина (приватна, црквена, државна), инвестиције и кредити на терет Србије, енергетика, природна богатства, ресурси, трговина, комуникације. „Косово” као српски и међународни проблем је такође једно сложено правно питање, а на КосМету постоји безброј на штету Срба неријешених правних питања (узурпација од сваковрсне имовине до голог живота). Не само због тога што су етички аспекти права непорециви, него и предањски (традиционално) Срби доживљавају Косово и као морално питање. Уосталом, ствар је елементарне цивилизованости да се не прихвати

да насиље има предност над правом и правдом. Све то нас ставља пред питање трансгенерацијске одговорности – историјске одговорности пред прошлошћу и за будућност. Када се дакле тражи „свеобухватна нормализација односа”, онда треба свеобухватити и ова и многа друга питања, а о „нормализацији” нема смисла говорити ако је право суспендовано и дата предност сили.

Срби на Косову и Метохији треба да изграде легитимну самоуправну форму (то би могла бити и „заједница српских општина”) и да легализују своје аутентичне интересе сличне онима албанских сепаратиста, који су своје интересе реализовали уз страну помоћ, па то треба у погодном тренутку да учинимо и ми. За то су потребне одлучност, спремност и упорност, управо оне особине које мора да има онај који брани живот свој и својих ближњих, слободу и достојанство, што су све идеали за чију реализацију није потребан додатни легитимитет. Тамо гдје људима предстоји борба за слободу (признање, и уједињење), нису потребни посебно оправдање и образлагање.

„Нормализација” као прихватање ненормалних околности

Референцијални оквир нашег разговора и промишљања на тему Косова и Метохије садржи као момент притиска становиште евроатланских структура моћи да је чланство Србије у Европској унији (а то је званично спољнополитички приоритет Србије) условљено „правно обавезујућим документом” између Србије и приштинске администрације албанских сепаратиста, документом који је резултат „процеса нормализације” и који претпоставља „пуну нормализацију односа” између Србије и албанског Косова. Притом се истиче да се од Србије не тражи да у правно обавезујућем споразуму изрази формално „признање независности” албанског Косова. Међутим, изрази „правно обавезујући документ” и „пуна нормализација односа” не само да значе управо „признање независности” привремено окупиране територије (признање се од Србије и тражи јер је то *њена* окупирана територија), него ови изрази прикривају да је овдје у питању уцјена: уколико је за Србију из виталних разлога приоритет чланство у Европској унији, онда тај витални приоритет Србија неће моћи да реализује ако не призна независност окупираног дијела своје територије. Србија о томе треба да одлучи наводно слободно и самостално, а у питању је заправо уцјена (и то „кредибилна”, јер долази након насилне војне промјене правног поретка и фактичког стања).

Ову уцјену предузимају земље које су аутори Резолуције Савјета безбједности 1244 којом су потврђена начела суверенитета и територијалног интегритета СР Југославије, тј. Републике Србије, и то након што је Србија војно онемогућена да као држава ефективно контролише територију и становништво на привремено окупираном дијелу своје територије. Гарант суверенитета и територијалног интегритета Србије на Косову и Метохији су Резолуцијом 1244 постале Уједињене нације, али су главни актери новог стања и аутори Резолуције ту гаранцију обеснажили и изиграли. Дакле, ради се о насиљу као супротности праву, па у том смислу није реч просто о поразу Србије него о поразу права. Онда је консеквентно да моћ која суспендује право наставља са уцјенама да би легализовала последице насиља. Зато треба истаћи да све што се догађа на Косову и Метохији догађа се у ванредним околностима стране окупације, а на страну окупацију се по дефиницији мора гледати као на *привремену* без обзира на дужину трајања. Управо овакво стање ствари (присуство страних трупа које су окупирале територију Косова и Метохије) има за последицу немогућност да извршна власт Републике Србије спроводи устав и закон на тој територији. Сада се од Србије тражи да сопствену штету као последицу „права јачег” призна као свој интерес. Сви други који су признали „Косово” признали су заправо своју политику и своје интересе, па дакле сами себе, те стога то и није право признање. То је заправо накнадно признање већ извршене намјере да се Србији отме дио територије. Насилно успостављено стање није валидно све док онај над којим је почињено насиље не да свој пристанак. Управо због тога је у нормативном смислу најважније признање од стране Србије, а за Србију би то било признање сопственог пораза, чији би саучесник постала сама Србија. Тек тада би пораз права добио легитимацију на чијој полеђини би био пораз Србије. Кад људи не знају шта све треба да чине, онда морају знати шта нипошто не треба да чине: нипошто и ни у којој форми не треба признати легализовање насилног отимања Косова и Метохије. Признањем у било којој форми одустали бисмо од права и дужности (само)одбране, што значи да бисмо сами угрозили сопствени интегритет и идентитет.

Нормативност

Но уколико није реално да сада можемо изаћи на бојно поље, императивно је да никад и нипошто не треба да напуштамо нормативно поље – поље права и морала, идеала и вриједности слободних и одговорних људи. Поводом Косова и Метохије за нас се

отварају многа нормативна питања која и као појединци и као заједница морамо узети у обзир. Та питања су правна, морална, традицијска, вриједносна, и сва су битна за идентитет српског народа, за његово саморазумијевање и самопоТВрђивање, и имају активну функцију у изградњи државе и друштва.

Свијест да припадамо конкретној историјској заједници и да је наша одговорност трансгенерацијска и свијест о моралном јединству историјског времена (ког се не можемо одрећи) утемељују нашу *историјску одговорност* (и такође једну етику историјске одговорности). Историјска одговорност налаже да се у конкретној ситуацији има своје *становиште*, сопствена *перспектива* као оријентација у простору и времену. Уопште узев, да би се оријентисао у простору и времену, човјек себи гради менталну (когнитивну) мапу стварности; наше представе стварности су утолико функционалне, оне су сврховите. Овај *перспективизам* не значи остајање при својим провинцијалним ставовима (у затвореном и некомуникабилном идентитету), нити препуштање себе некој наводно угодној интегрисаној општости о чијем контексту смисла уопште не одлучујемо (бити интегрисан у Европску унију предочава се као бити прикључен на инфузију у неком сигурном инкубатору). Перспективизам подразумева вољу и способност да се сопствено становиште учини релевантним, да се своја перспектива универзализује, наине учини таквом да је и други „мора” узети у обзир.

Историјска одговорност и интегритет историјског времена (наш округли сто је насловљен „Косово и Метохија: јуче, данас, сутра”) сугеришу да нас историјски догађаји обавезују. Храброст и одговорност историјског постојања обавезује нас на аксиоматску одлуку да су Косово и Јасеновац важан и непобитан дио нашег идентитета, који нам нико не може одузети – уколико му га ми не дамо. Аксиоматски значај важних историјских догађаја састоји се у томе што нам они дају вриједносну оријентацију и тачке ослонаца у којима видимо надисторијски смисао. На темељу витешког и жртвеног косовског Видовдана изграђени су идеали *видовданске етике*, наине правда и човјечност, самопожртвовање и страдање, покајање и праштање, трпељивост и великодушност, што је заправо етика хришћанске културе, па дакле етика Жртве. Видовданска жртва свједочи један тотални и радикални реализам, који нас суочава с бруталном конкретизацијом историје. Жртва је сублимација историје. Историјска истина није логичка ни универзална, већ догађајна и уникатна. Догађај узвишеног жртвовања има значење присуства *свѣтоџ* и даје смисао историјском времену, постаје истина историјског времена. Спремност на жртву наравно не значи величање жртвовања као вриједности по себи, јер је вриједност жртве

у њеној чистоти и сврси. Смисао и сврха историје морају бити спасење и унапређење живота, иначе би нам остало обесмишљавајуће трајање у протоку физикалног времена. Косовски Видовдан и Јасеновац су јединствене жртвене парадигме које омогућавају да догађаје разумијевамо као *нашу* историју. Историја је за један народ и оно шта тај народ види у сопственој историји. Наш поглед на сопствену историју омогућава нам не само да бруталност историје поднесемо него и да историју разумијемо и прихватимо. За српски народ, који је мали по броју али хоће да буде велики по карактеру, историја је већ и због тога страдање. Жртва је најважнији спомен који обасјава оно што се догодило у историји. Жртва и страдање (наиме доживљај историјски проживљеног страдања, историјско искуство граничних ситуација, побједа и пораза, славе и унижења) имају епистемички смисао јер омогућавају разумијевање историје. Одатле проиходи херменеутички значај страдалних народа за разумијевање историје, уколико смо у стању да историјске догађаје посматрамо из перспективе Жртве.

Истина из перспективе Жртве као субјекта битно се разликује од истине из перспективе насиља које тражи жртву као објект. Насиље стигматизацијом конструише жртву као објект и тако рационализује своје поступке, оно демонизује жртву и тако прикрива светост жртве. Прикрива и своју природу: савремено Насиље, као модернизација варварства и нови апсолутизам, користи се митовним оправдавањем насиља конструисањем кривице. Стигматизација српског народа као настојање да се поништи његов идентитет и да му се наметне кривица као средство овладавања, жигосање које смо на својој кожи осјетили и у последњем грађанском рату а које се често служило антисрпском пропагандом из Првог свјетског рата, заправо је техника којом се означени објект (српски народ) најприје истискује из поља морала да би потом био истиснут и из поља права: онај ко је дисквалификован као морално биће уподобљен је да се над њим предузме бесправно насиље.

Дакле, на Косову и Метохији ми треба да бранимо нормативност – право умјесто насиља, истину умјесто лажи, правду умјесто отимачине, традицију умјесто будућих илузија. Један од услова одбране нормативности је памћење. Историјско памћење као претпоставка историјског знања и историјске самосвијести, као брига за тачке ослонаца националног идентитета у историјском трајању, неопходно је и због сабирне свијести о прошлости и због оријентације у будућности. Тим прије што нам се на социјалном плану намеће једна структурална амнезија као гашење селектованих тачака у памћењу (*damnatio in memoria*). Истраживање структура социјалног памћења и сјећања и откривање техника деформације

памћења и сјећања предуслов су данашњег критичког историјског знања и историјске самосвијести. Производња потребе за ослобађањем од историје, што је заправо пражњење идентитета, има за драматичну последицу заборав идентитета.

Недопустиво је *Косовски завјет* банално и пејоративно тумачити као косовски „мит” у смислу архаичног и фантазмагоријског баласта ког се треба ослободити. Мит је света прича о светим догађајима, мит у социјални живот уноси светост и тако гради нормативну аксиоматику друштва, утемељује и образлаже норме социјалног понашања. Мит има функцију да у историју једне заједнице унесе смисао. Шелинг је сматрао да не ствара историја једног народа његове митове, него обрнуто: митови једног народа одређују његове обичаје и историју, чак мит је судбина једног народа, као што је човјеков карактер његова судбина. Косовски мит је трансформација (епска, историјска, егзистенцијална) драматичног и неподношљивог историјског догађања у смисао, који постаје дјелатан за оријентацију у историји. Косовски мит тј. завјет упориште је за нормативност и смисао историјског постојања српског народа, чиме се задовољава потреба за оријентацијом да би се сходно националном карактеру реаговало на историјску стварност и да би се кроз историјске ломове сачувао и учврстио идентитет. Косовски мит, као и мит уопште, говори нам да вриједносни систем као нормативну претпоставку државе и друштва не ствара држава, него да је његово исходиште у моралној и религиозној сфери која долази из вјерских и етичких традиција, па су због тога ове традиције друштвено обавезујуће. Људске индивидуе не могу да произведу нормативну структуру друштва без вриједносне категорије светог, која је на начин евиденције аксиом друштвености. Дакле, на Косову и Метохији треба да бранимо оно што је за нас свето и због тога има снагу да производи норму и смисао нашег историјског карактера.

Закључак

Комплексни проблем Косова и Метохије треба разложити на структурне елементе и онда ове рјешавати упорно, стрпљиво и онолико дуго колико је потребно. „Правно обавезујући споразум о свеобухватној нормализацији односа” (то је исто или горе него признање!) треба схватити као комплексан и дуготрајан процес који мора да обухвати и сва питања која се тичу Срба и Србије (територијална, војна, црквена, културна, економска, историјска, правна, морална, духовна). Нипошто и ни у којој форми не треба признати легализовање насилног отимања Косова и Метохије.

Није наш интерес да предузимамо поступке који су начелно неприхватљиви и који би осим тога водили српско друштво у општу конфузију, у бесплодна исцрпљујућа спорења и међусрпске сукобе. На простору Косова и Метохије треба јачати српски фактор а слабити албански. Треба експлицитно истаћи право да на Косову и Метохији бранимо оно што је за нас свето и због тога има снагу да производи норму и смисао нашег историјског постојања. Треба бити одлучан и спремати се за неки будући повољнији тренутак (већ данас је повољније него прије двадесетак година). Не – одлагати па ништа не радити, него свакодневно на косовским искушењима јачати своју националну и државну виталност.

Срђан Шљукић

КОСОВО КАО СВЕТА ЗЕМЉА И ИЗВОРИШТЕ МИТОВА КОНСТИТУТИВНИХ ЗА СРПСКИ ИДЕНТИТЕТ

О српској покрајини Косово и Метохија може се говорити из различитих углова: политичког, економског, геополитичког итд. Један од могућих углова посматрања јесте угао културе. При томе, културу треба сматрати једним од три конститутивна дела друштва, уз економију и политику, а никако као некакав небитан „остатак”, без којег би се иначе могло. Људског друштва без културе једноставно нема.

У свом излагању намеравам да се осврнем на два питања која сматрам битним када се ради о културним аспектима проблема Косова и Метохије, а која су тесно повезана. Реч је о Косову као српској светој земљи и Косову као изворишту митова конститутивних за српски идентитет.

Косово као српска света земља

Тврдња да се аргумент „свете земље” не може употребљавати у савременим рационалним разговорима о Косову јесте у основи лажна и срачуната да се српској страни „избије из руку” један од главних начина да искаже своју позицију. Ова тврдња полази од потпуног изједначавања модерности и апсолутне друштвене секуларности, које је погрешно и које у ствари нигде не постоји. Оно што је свето је у истој мери људско као и оно што је профано. Другим речима, свето има антрополошки карактер и не може се приписивати искључиво предмодерним друштвима.

Култура у потпуности премрежава људски физички простор, тј. територију. Међутим, немају увек сви делови територије које насељава неки народ (нација) исти културни значај. Просторима од нарочитог културног значаја сматрамо територије на којима су се одиграли важни историјски догађаји (као што су за будућност пресудне битке), као и места на којима су сахрањени мученици, а која представљају извориште кључних идентитетских митова за одређену друштвену групу (етничку групу, нацију) и сл. Макси-

мални интензитет културног значаја одређеног простора (територије) постиже се путем сакрализације, прецизније, кроз његово претварање у *свешћу земљу* (у смислу разликовања светог и профаног као суштине религијског – Диркем). На просторима који се сматрају светим срећу се земаљско и небеско, људско и божанско. Они испуњавају три функције: прво, то су места комуникације са божанством, путем молитве или на неки други начин; друго, ради се о местима божанског присуства на којима се обећавају спас, успех и излечење; треће, они пружају значење верницима, метафорички рефлектујући истински светски поредак.¹ Светом се може сматрати читава територија коју заузима нека нација и која се назива отаџбином или домовином, или пак одређени њени делови, посебно важни у културном смислу. У једном од типова свете земље, територија коју заузима нека нација доживљава се као *обећана земља*, тј. земља коју је групи обећао Бог. Најпознатији случај ове врсте јесу Јевреји и земља Канаан, коју је Бог обећао Авраму и Мојсију. Јеврејска обећана земља има два аспекта, материјални и духовни. Први се састоји у обећању „млека и меда” Јеврејима који лутају након ослобађања од египатског ропства, а други у захтеву за стварањем *свешће заједнице*, која се управља према Богу. Ова два аспекта су у најтешњој могућој вези, јер се први не може остварити ако други није присутан.² Други познати случај је поимање Северне Америке као обећане земље, каквом је сматрају колонисти-протестанти, пристигли на овај континент из Енглеске. Они су Америку доживљавали као „Амерички Израел”, или „Новоенглески Јерусалим”, пространу и плодну земљу, у свему бољу од њихове постојбине (Енглеске). На њене староседеоце гледали су као на паганска и нецивилизована племена, а на њихово протеривање и чак истребљење као на своју мисију „чишћења” свете земље од утицаја сатане. То је схватање играло немалу улогу у ширењу САД на запад, све до обала Пацифика.³ У очима Африканера, Јужна Африка је била обећана земља слободе, такође упоређивана са светом јеврејском земљом Канаан.⁴

Јако би тешко било наћи нацију која територију коју сматра својом постојбином, „земљом отаца”, на одређени начин не посвећује, дајући јој тако највише место у хијерархији вредности.

¹ Hassner, R. E. (2003). “‘To Halve and to Hold’: Conflict over Sacred Space and the Problem of Indivisibility.” *Security Studies* 12, no. 4: 1–33.

² Smith, A. D. (2008). *Chosen Peoples. Sacred Sources of National Identity*. Oxford University Press.

³ Вид.: Smith, A. D., нав. дело; Hughes, R. T. (2004). *Myths America Lives By*. Chicago: University of Illinois Press; Гавриловић, Д. (2006). *Удари судбине*. Нови Сад: Stylos.

⁴ Smith, A. D., нав. дело.

Светим или посебно значајним могу бити сматрани поједини делови националне територије. Тако су за Швајцарце од нарочите важности Алпи, који се сматрају „одбрамбеним замком” и местом рођења швајцарске независности; за Јермене је то света планина Арарат, за Србе Косово и Метохија, за Африканере Крвава река, за Кореју (и Северну и Јужну) планина Пектусан,⁵ за Румуне Карпати. Ту се најчешће (иако не и обавезно) ради о местима на којима су се одиграле за дате народе (нације) судбинске битке и на којима леже кости мученика. Такве територије се не могу сматрати пуким физичким простором, већ простором сасвим особеним у културном смислу. При томе је нарочито битно истаћи да се културни значај тога простора не може једноставно пренети на неко друго место. Другим речима, такав је простор јединствен и са њиме се не може „трговати”.

Када око територија са посебним културним значајем избије сукоб, онда такав сукоб има извесне особености, које га издвајају у односу на друге територијалне сукобе. У правилу, такви су сукоби интензивнији, дуготрајнији и тежи за решавање. Британски истраживач нације као културне творевине Е. Д. Смит констатује да уколико се нека територија сматра светом постоји „спремност да се она брани до последњег инча” и „по сваку цену”, као и да је велики културни значај одређеног простора „корен неких од најжешћих и најдужих етничких сукоба”.⁶

Без обзира на чињеницу да бројни простори на којима живе Срби имају посебан културни значај, нема никакве сумње да је управо Косово за Србе *свешта земља*. Оно је место за судбину Срба одсудне средњовековне битке (Косовски бој 1389); оно јесте место на којем почивају кости српских мученика који представљају узор свих наредних генерација; оно јесте сакрализовано и представља за Србе *свешту земљу*. То уочава и Смит када каже да „Срби гледају на покрајину Косово као на постојбину српског народа, срце Србије, која ни по коју цену не сме бити предана албанској већини (...) Ово је још увек место ходочашћа за Србе, управо као што епске баладе о Косову и њиховом хероју, Марку, настављају да заузимају посебно место у срцима Срба”.⁷

Дакле, своју свету земљу имају бројне нације у свету, нисмо ми никакав изузетак. Због чега онда ми тај аргумент ни бисмо

⁵ Вид.: Smith, A. D., нав. дело; Smith, A. D. (1999). *Myths and Memories of the Nation*. Oxford University Press; Pinilla, D. G. (2004). “Border Disputes between China and North Korea.” *China Perspectives* 52 (March–April), <<http://chinaperspectives.revues.org/806>>, приступљено 15. новембра 2017.

⁶ Smith, A. D. (1999). *Myths and Memories of the Nation*, 155.

⁷ Исто.

користили у преговорима око питања Косова и Метохије? Постоји само једно објашњење: зато што то не желе српски непријатељи. Упорним инсистирањем на тобожњој ирационалности и предмодерности сакралног простора, настоји се спречити да српска страна искористи један од својих кључних аргумената и тиме знатно ослаби своју преговарачку позицију.

Косово као извориште митова конститутивних за српски идентитет

Да је Косово као српска света земља и уједно (и баш зато) извориште најважнијих српских митова, не би требало да буде спорно ни за кога. Међутим, већ дуго слушамо „савете” и упозорења да треба да се решимо својих митова, да их заборавимо, да се „демитологизујемо” и да „будемо рационални” када је у питању Косово. Овакви „савети” почивају на претпоставци да су митови некакве фантазије, маштовите приче које немају везе са друштвеном реалношћу, културни елементи који припадају искључиво прошлости, те да им нема места у савремености. Ништа даље од истине. Ови ставови немају никакво упориште у друштвеној науци, већ само у такзваном „здравом разуму”, који „не види даље од носа”. Уколико желимо да останемо у пољу науке, тада треба да се упознамо са схватањем мита које је оставило најдубљи траг у антропологији и социологији, а то је оно које је заступао британски антрополог пољског порекла Бронислав Малиновски (Bronislaw Malinowski, 1884–1942). За Малиновског, мит у одређеном друштву и култури врши читав низ изузетно битних функција. Зато он одређује мит на следећи начин: „Мит, у ствари, није нека јалова рапсодија, нити бесциљно изливање узалудних маштарија, него вредна, врло значајна културна снага”.⁸

Мит се прича да би се задовољиле религијске и моралне потребе, да би се учврстили постојећи друштвени односи, да би се испунили практични захтеви: „(...) мит врши једну неопходну функцију: он изражава, појачава и озакоњује веровање; он чува и намеће морал; он гарантује делотворност ритуала и садржи практична упутства. Тако је мит нужни састојак људске цивилизације; то није нека јалова прича, већ вредна активна сила; то није интелектуално објашњење или уметничка уобразиља, већ прагматичка повеља примитивне вере и моралне мудрости”.⁹ Као опис исконске стварности, мит пружа ретроспективни узор моралних вредности и

⁸ Малиновски, Б. (1971). *Мит, наука и религија*. Београд: Просвета, 91.

⁹ Исто, 94.

друштвеног поретка. Функција коју мит врши је, према Малиновском, функција *sui generis*, коју он, ојачавајући традицију и истичући њену важност, врши како би се обезбедио континуитет културе.

Један од основних ставова теорије о миту Малиновског је да је мит „(...) неопходни саставни део свих култура (...) он се стално обнавља. Свака историјска промена ствара своју митологију која је, међутим, само индиректно повезана са историјском чињеницом”.¹⁰ Другим речима, мит бива увек изнова произвођен, пре свега зато што врши функције неопходне сваком друштву и свакој култури: религија захтева постојање чуда, разликама у друштвеном статусу је потребан преседан, морална морају бити потврђена.

Држећи се пре свега ставова Б. Малиновског, али и неких других антрополога и социолога, о миту у друштвеном смислу можемо извести неколико закључака. Те закључке наводимо у тексту који следи.¹¹

Прво, сама реч мит, онда када се она користи у свакодневном језику, као и у језику политике, има, најчешће, изразито негативну конотацију. Овакво схватање мита води порекло из доба просветитељства, када се чинило да је моћ разума кадра да „развеје” митове и протера их из друштва у књижевне текстове. Мит се овде сматра пуком фантазијом, он је супротстављен реалности, како природној, тако и друштвеној. Наравно, научно изучавање митова не сме да падне у замку да мит схвати као некакву „негативну појаву” коју ваља елиминисати из друштвеног живота, јер се тако неће доћи до жељених научних сазнања о миту. Напротив, стигло би се до замене науке идеологијом и/или другим митом. Миту се мора приступити, колико год је то у друштвеним наукама могуће, на вредносно неутралан начин.

Друго, мит је једна врста веровања и зато је сличан религији, са којом је у блиској вези (мада не нужној, јер постоје и секуларни митови). Мит представља одређену друштвену снагу, јер испуњава неке важне друштвене функције. Зато се истинитост мита тешко може мерити научним критеријумима: мит се прихвата због своје корисности, због његовог практичног значаја и функције, а не због његове истинитости или „научне тачности”. У примитивним друштвима свеприсутни мит преображава се у традиционални,

¹⁰ Исто, 126–127. Малиновски посебно подвлачи да антропологија не треба да буде само проучавање начина живота примитивног човека из угла наше културе, већ и проучавање наше сопствене културе из перспективе позајмљене од човека каменог доба. Овакав погледа на нас саме „из даљине” омогућиће нам да боље разумемо сопствене институције, веровања и обичаје.

¹¹ Напомињемо да се овом приликом углавном ослањамо на: Шљукић, С. (2011). *Мити као судбина*. Сремски Карловци: Каирос.

док се у модерним друштвима, услед убрзаног развоја рационалне мисли, чак и повлачи из одређених друштвених сфера, али не због своје неистинитости, него пре свега због непрактичности и неделотворности.

Треће, главне друштвене функције мита, једнако важне у свим људским друштвима, јесу стварање и одржавање друштвене солидарности и идентитета (Диркем), као и легитимисање друштвених институција и структуре, моралних правила и друштвене праксе (Малиновски). Другим речима, свако друштво има потребе за митовима. Мит је део сваке културе, схваћене као начин живота одређене друштвене групе. Из реченог произлази да нема друштва без митова и да је став о модерном друштву као друштву без митова само још један мит. Сва савремена друштва, ма колико се нека од њих опирала претпоставци да и она имају своје митове, имају потребе за митовима и саме митове.

Четврто, као производ културе, мит је подложен мењању, како кроз историју, тако и у односу на различита друштва. Митови настају, трансформишу се и нестају, с тим да су главни разлози за ове процесе практичне, у ствари друштвено-функционалне природе. Један исти мит може бити различито тумачен у различитим историјским раздобљима; два различита друштва могу делити један мит и сл.

Пето, у времену друштвених сукоба (нарочито ратова) улога митова (посебно неких врста) у једном друштву расте, из простог разлога што је сукоб друштвена ситуација у којој су потребе за друштвеном солидарношћу, идентитетом и легитимисањем друштвених институција и пракси наглашеније него у релативном мирном времену. У ратна времена митови понекад просто „подивљају”, узимајући до тада неслућене размере друштвеног утицаја и неочекиване (чак и сасвим невероватне) облике. Њихова очигледна несагласност са чињеницама врло често одбија интелектуалце. Великом броју њих прихватање тих и таквих митова изгледа као нека врста издаје разума. При томе интелектуалце збуњује делотворност митова код великог дела припадника одређеног друштва, док истовремено нису свесни сопственог веровања у (неке друге) митове.

Митови чине део трајне основе етничких и националних идентитета. Ниједан национални покрет, ниједан трајан етнички идентитет не може да се појави без фундамента, који се састоји од заједничких значења (смисла) и идеала. Најважнији део тог фундамента чине митови, међу којима су најзначајнији митови о пореклу. Митова о пореклу има више и они чине целину:

1. Мит о временском пореклу (Када смо настали?). Као једно од најважнијих питања појављује се питање лоцирања нације у времену, рачунајући ту и однос према другим релевантним друштвима; унутар саме нације могу постојати различита гледишта о овом питању.
2. Мит о месту и сеоби (Одакле смо дошли?). Друга неопходна димензија за самоидентификацију јесте простор, који се појављује као захтев за одређеном територијом.
3. Мит о прецима (Ко је наш заједнички предак и оснивач?). Небитно је да ли је заједнички предак и „отац нације” историјска личност или пак квазиисторијска, митска; битна је само симболичка везаност свих припадника живућих генерација са прецима, све до претка-оснивача.
4. Мит о херојском („златном”) добу (Како смо се ослободили и постали славни?). Хероји нуде моделе понашања, инспиришући своје декадентне и потлачене потомке.
5. Мит о паду (Како смо пропали?). Како то да је „златни век” прошао? Тако што су старе врлине заборављене, морал опао, а пороци и грехови надвладали дисциплину и пожртвованост; све је ово омогућило продор варвара.
6. Мит о регенерацији (Како да обновима „златно доба”?). Овим се митом прелази из епске сфере у сферу идеологије која пружа одговарајући „рецепт” и захтева колективну акцију; ова колективна акција треба да води обнови, али кроз процес „самоочишћења”.¹²

Е. Смит се са правом пита зашто неке етничке групе преживљавају, а друге нестају. Који фактори одржавају у животу етничке заједнице? Очигледно је да неке етничке заједнице опстају столетњима, па и дуже, у различитим друштвима, како предмодерним, тако и модерним, и да представљају „структуре дугог трајања” (*longue duree*). У одговору на ово питање Смит наглашава да дуготрајан опстанак једног народа зависи пре свега од активне култивације осећања колективне посебности и мисије. Припадници етничке заједнице морају осећати не само да су једна „суперпородица”, него и да је њихова историјска заједница јединствена, да њихово наслеђе мора бити заштитено од унутрашњег кварења и спољне контроле и да њихова заједница има свету дужност да шири вредности своје културе међу другим народима. Другим речима, развијање мита о етничкој изабраности (мита о изабраном народу) од кључног је значаја за опстанак етничких заједница. Само оне

¹² О митовима о пореклу према: Smith A. D. (1999), нав. дело, 62–68.

заједнице које су успеле да формулишу и развију такво веровање биле су у стању да обезбеде свој дуготрајни опстанак. Примера у историји је веома много: Јевреји, стари Египат, Персијанци, Јермени, Етиопско краљевство, Арабљани, стари Грци, московска Русија, држава Франака, савремена Шкотска, елизабетанска Енглеска, калвинистичка Холандија, Америчке колоније, католички Мексико.¹³

Мит о изабраности може и да појача повезаност неке заједнице са њеном историјском територијом, *свештом земљом*. За изабрани народ може да буде довољно добра једино земља предака, хероја и светаца.¹⁴ Сва је прилика да је један од примера за ово српски однос према Косову, које спаја мит о светој земљи и мит о изабраном народу. Косово као српска света земља у себи носи српски мит о изабраности, који се може сагледати у избору који кнез Лазар Хребељановић врши између царства земаљског и царства небеског. Определивањем за царство небеско, он жртвује себе и своју војску бирајући вечност за српски народ, тј. трајни опстанак Срба под божјом заштитом. Значај овог мита за опстанак српског националног идентитета је немерљив и његово урушавање угрожава сам опстанак српске нације.

Из овог угла гледано, захтев за „демитологизацијом” показује се као захтев да се Срби одрекну сопствених митова (а тиме и сопственог идентитета и свега другог што митови подржавају) и тако, практично, у друштвеном смислу „разоружају” како би се лакше савладали. Пошто друштво без митова не може да функционише, уз „демитологизацију” одмах се нуде и други, „подобни” митови. „Заменски” мит који нам се већ дуго нуди јесте мит о моралној изабраности Запада. Тај мит говори о праву Запада да свуда у свету интервенише руковођен „моралном обавезом” и „хуманитарним разлозима”, чак и својом мисијом да свим народима донесе слободу и демократију. Он је настао уз религијско утемељење, а данас углавном узима секуларне форме.¹⁵ Стога закључујемо да је прича о „неопходности демитологизације” у ствари део самог сукоба, или пак наставак сукоба, у оба случаја у сфери културе, са намером да се разоре културни ресурси противника.

Закључак

Дакле, став о Косову као српској светој земљи и као изворишту митова конститутивних за српски идентитет јесте савршено

¹³ Исто, 125, 127, 130–135.

¹⁴ Исто, 135.

¹⁵ Вид. опширније у: Шљукић, С. (2011), нав. дело.

савремен и рационалан став. Захтеви за његово одбацивање јесу заправо захтеви за „културним разоружањем”, идентитетским самоубиством и капитулацијом српске стране.

Преговори подразумевају да стране једна другу признају као рационалне актере са одговарајућим легитимним интересима. Уколико се не признаје реалистичност културно-територијалног ресурса и једна се од страна упорно проглашава „неразумном” и „емотивном”, тада се заправо ради о томе да се не жели постићи споразум, већ се настоји да се постигне победа путем денунцирања друге стране као „ирационалне”. Ово се јасно види из исхода до којег би требало да доведе „одустајање од неразумности” и тобожња „демитологизација”, а то је одрицање од територије која је предмет спора. Дакле, сукоб око територије са посебним културним значајем може бити решен једино ако се особен културни значај датог простора уважи и прихвати као реалистичан елемент, премда „неопипљив”. Косово *јест* света српска земља и извориште за српски идентитет конститутивних митова; то је чињеница која мора бити узета у обзир приликом било каквих разговора или преговора везаних за српску покрајину Косово и Метохија.

Урош В. Шуваковић¹

КОСОВО И МЕТОХИЈА СУ ДЕО СРБИЈЕ, А СРБИЈА ЈЕ ДЕО ЕВРОПЕ, ИАКО НЕКИ ТВРДЕ ДРУКЧИЈЕ

Уводне напомене

Србија се у савремености налази пред веома тешким питањем које је, нажалост, интернационализовано вољом Америке и ЕУ које су заједнички извршиле агресију НАТО на Југославију 1999. године. Циљ те агресије је, наравно, био отимање Косова и Метохије од Србије, што представља актуелну али, нажалост не и последњу фазу у разбијању Југославије и Србије (Милошевић 2008: 267–271). Питање које се сада пред нас поставља јесте: да ли смо као нација и држава спремни да се одрекнемо дела своје територије? И због чега бисмо то учинили?

Унутарсрпски дијалог који је у вези с тим покренуо председник Републике Александар Вучић² стога представља израз одговорности носилаца државне власти и уважавања демократске процедуре креирања националне политике као израза глобалних друштвених циљева једне земље (Шуваковић 2004: 222–228).

У овом раду полазимо од следећих хипотеза, које ћемо покушати да аргументујемо:

1. У идентитарном, културолошком, етничком, историјском и државноправном смислу Косово и Метохија (КиМ) јесте део Србије. *De facto* стање не може никако да промени ову чињеницу, иако се оно не сме изгубити из вида;

2. Глобални друштвени циљ Србије, на коме инсистирају све власти у Србији после 2000, јесте улазак Србије у ЕУ. Ова међународна асоцијација као услов за приступање пред Србију поставља да „нормализује односе са Косовом” и то путем „правно обавезујућег документа”. Испитаћемо у овом раду шта то значи.

¹ uros-s@eunet.rs

² Тај процес дијалога отпочео је у јесен 2017. и замишљен је тако да сви који могу да допринесу решавању овог питања кажу шта имају, како би затим шеф државе, који према Уставу Републике Србије „изражава државно јединство Републике Србије” (чл. 111 Устава РС, 2006), могао да формулише платформу око које би постојао што шири национални консензус.

На основу претходног, покушаћемо да формулишемо неколико (алтернативних) предлога којима би се могло (за сада) решити „косовско питање”. Притом имамо у виду и бројна истраживања која су спроведена у оквиру пројекта „Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција”, чији је руководилац аутор овог рада, а носилац је Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица.

I

1. Да је Косово и Метохија српско постоји безброј аргумената – демографских, историјских, правних, културолошких, књижевно-језичких, идентитетских у најширем смислу те речи. А. Урошевић наводи како је цело Косово „или бар већим делом, до Липљана и заједно са њим” ушло у састав српске државе под Немањом 1190. (Урошевић 2006: 20). Турци су овладали овим простором тек с падом Новог Брда 1456, дакле 67 година после Косовске битке 1389, али то није изазвало промене у етничкој структури. Њима је било важно да поседну тврђаве и градове, док су села живела својим животом, уз плаћање наметнутих пореза Османлијама. Османлијама је било важно и да наметну своју веру, па су страдале српске цркве и манастири на том простору. О томе сведоче турски *дефдери*, које је анализирао академик М. Мацура са сарадницима. Они се односе на област Бранковића из 1455. године и према његовом луцидном запажању показују да је непропорционално више свештеника него цркава и манастира који су пописани. „Стиче се утисак да су сеоски свештеници остали са народом као последња институција цркве” (Мацура 2001: 21). Када је реч о пописаним старешинама домаћинстава, код првопописаних 96,6% имена домаћина су српског, словенског или хришћанског порекла, док је код другопописаних удео имена тог порекла 94,3%. „Утицај суседних и других народа на имена људи био је, заиста, минималан, док се утицај муслиманских имена уопште није могао приметити ... до 1455. ислам или није хтео или није могао да процре у хришћанску рају” (Исто). Сукоби Аустријанаца и Турака који су допирали све до Косова, водили су крајем XVII и почетком XVIII исељавању Срба, којима су се Турци светили због помагања Аустријанцима у ратовима. „То исељавање знатног броја Срба са Косова изазвало је досељавање Арбанаса, чиме је дотадашња етничка слика доста измењена ... Арбанаси су се почели упућивати у Метохију и на Косово и насељавати се по њима” (Урошевић 2006: 21). Међутим, не би се могло рећи да су упражњени простори због

миграција Срба на север³ били једини, па чак ни главни, разлог експанзије на подручју КиМ. Осим тога, „упркос дуготрајном потискивању из Старе Србије Срби су (православни и муслимани), крајем XIX века чинили близу половине становништва Косова и Метохије” (Терзић 2012: 436). Сведочанства која је оставио Јован Цвијић детаљно описују начине на које су Арбанаси преотимали земљу, крали стоку, пљачкали и сл. како би подстакли српско становништво да се исели. „У Старој Србији има дакле села у којима су *насилно насипањени арбанацки колонисти*, а протерани Срби, који имају тапије од својих земаља, и којих у Србији само од 1876. до почетка овог рата [Првог балканског рата, прим. У. Ш.] има око 150.000” (Цвијић 1996: 256).⁴ А. Раствовић, позивајући се на Сен Цона, износи податак да се из Косовског вилајета 1890. „иселило око 10.000 хришћана”. Такође, позивајући се на сер Артура Еванса, износи податак о више од 150 убијених Срба у Пећкој кази у интервалу 1878–1883, као и податак Едварда Греја „о 180 случајева насилне смрти у Косовском вилајету” Срба у 1906. години (Раствовић 2015: 227). Ипак, сви ови притисци, сеобе, протеривања Срба, нису успели да смање удео словенског становништва у укупном становништву Косовског вилајета испод половине 1912. године (према извештају Карла Пајкера, Терзић 2012: 437). Тада наступа ослобођење Косова и Метохије и његово припајање Краљевини Србији, али, много брже него што је Србија успела да установи своју власт на овом подручју, избија Први светски рат. Арчибалд Рајс сведочи о страшним, подмуклим, али систематским и организованим, злочинима Албанаца над Србима-цивилима на подручју Косова и Метохије,⁵

³ И овде треба уочити да су ове миграције, „сеобе”, имале присилни карактер.

⁴ Вид. и Цвијић (1996: 251–261).

⁵ „Тим поводом навешћу само исказ једног аустроугарског полицајца, Душана Тодоровића, 31 год., из Загреба, пешадијског наредника 25. угарског пука: ‘Глобочник Едлер фон Војка (Густав Виктор Јосеф Глобочник Едлер фон Војка, прим. У. Ш.) био је генерал-мајор у Митровици и имао је под својом командом албански месни батаљон. Овај батаљон имао је задатак да очисти покрајину од разбојника, али како сам већ рекао, баш су ти Албанци, били највећи разбојници. Пљачкали су села и у њима убијали Србе, да би касније извештавали да су ти Срби били ‘комите’. На пример, стизали су у српску кућу, и тражили од домаћина воде. Сељак је одлазио по воду у пратњи војника, који је остављао своју пушку. Тада су стизали други, узимали пушку и оптуживали сељака за поседовање ватреног оружја. Овај се узалуд бранио тврдњом да пушка припада војнику који је ишао с њим по воду. Био је регуларно стрељан, а Албанци су извештавали како су пронашли једног ‘комиту’ наоружаног пушком и да су га погубили. Да би могли тако да убијају српске цивиле, аустроугарске војне власти су се позвале на одлуку врховног команданта војске од 28. фебруара 1916. године која се тиче поседовања оружја, муниције и експлозива, као и на одлуку истог субјекта од 23. августа 1916” (Рајс 2014: 286–287).

али и свештеницима Српске православне цркве.⁶ Након Првог светског рата, у новоствореној Краљевини СХС/Југославији, делује тзв. „качачки покрет”, који је представљао терористичку организацију Албанаца на подручју КиМ (Гађиновић 2004: 21–23), подржан из иностранства и са циљем стварања тзв. „Велике Албаније” (Маликовић 2011). У то време, наравно, нису постојали злочини нити појмови геноцида и етничког чишћења, али је извесно да би се овим другим појмом⁷ могло означити комплетно деловање албанских терориста на овом подручју до данас. Жртве су, наравно, Срби и њихова културно-историјска баштина као доказ бар осмовековног живота на КиМ.⁸ Неки аутори, попут најугледнијег српског стручњака за међународно право Смиље Аврамов, аргументују да су на КиМ током Другог светског рата⁹ Албанци над Србима спровели *геноцид* (Аврамов 2008а: 208–228). За ово кривично дело је потребан тзв. *dolus specialis* у виду намере да се уништи један народ. У случају Срба на Косову и Метохији, он би се могао читовати у плану председника квислиншке владе Албаније Мустафе Крује да се Срби-дошљаци на КиМ побију, а они који су староседеоци – протерају (Аврамов 2008а: 209). С. Аврамов сматра да је геноцид над Србима на КиМ настављен и у миру, у социјалистичкој Југославији. Предуслов за то је било спречавање повратка исељених Срба током окупације, у вези са чим је донет и пропис на савезном нивоу. „Геноцидне методе у то време састојале су се: 1) у разним облицима ‘легалне’ принуде и организовању друштвеног и политичког живота са циљем албанизације Косова; 2) брисању трагова о постојању Срба у тим крајевима; 3) индивидуалном терору у циљу индивидуалног застрашивања и 4) демографском насиљу” (Аврамов 2008б: 248). Нама остаје да констатујемо да се на злочину не може темељити никакво право, поготову не на злочину геноцида.

Све што смо напред навели, аргументи су у прилог тези о српском Космету, али и о настојању Албанаца да га етнополитичким насиљем преотму од Срба и Србије.

⁶ Тако је митрополит Вићентије 1915. одведен из Призрена за Урошевац, жицом везан за бандеру и – жив спаљен (вид. Меморандум Светог Архијерејског сабора СПЦ 2003: 37–38).

⁷ За прецизно разликовање ових појмова вид. Шуваковић, Ракић (2017).

⁸ Више о томе код Целетовић (2004) и Јовановић (2015), где је сажето и прегледно описано ово страдање.

⁹ Подаци о броју протераних или убијених Срба на КиМ током Другог светског рата су различити, што је последица несистематичног утврђивања жртава по окончању рата. Н. Антонијевић наводи процену да је око 100.000 Срба и Црногораца „под присилом отишло са Косова и Метохије” током Другог светског рата, док их је око 10.000 изгубило животе и они су „највише страдали у директном терору од стране Албанаца” (Антонијевић 2004: 37–38).

2. Све политичке опције које су на власти, па чак и у опозицији од 2000. године до данас,¹⁰ водиле су политику евроинтеграција Србије, као најважнију, „безалтернативну” (вид. Шуваковић 2010), приоритетну. Наравно, и ту постоје разлике: све до усвајања одговарајуће декларације Народне скупштине Републике Србије крајем 2007. о војној неутралности Србије, власт оличена у ДС-у залагала се и за приступање Србије НАТО-у, алијанси која је брутално и агресивно водила рат против Србије 78 дана 1999. године и која је војно деловала у смеру отимања Космета од Србије.¹¹ Како смо својевремено и предвидели, као глобални друштвени циљеви Србије су конституисани очување КиМ у њеном саставу, улазак Србије у ЕУ, али не и улазак Србије у НАТО (Шуваковић 2004: 323). Међутим, дуг процес уласка Србије у ЕУ¹² и постављање услова за „нормализацију односа са Косовом” и „потписивање правно обавезујућег документа са Косовом”, у великој мери доводи у питање евроинтеграције као глобални друштвени циљ Србије. Он као циљ није доведен у питање код политичких партија и њихових руководства, али истраживања уназад неколико година показују све мању подршку грађана приступању Србије Европској унији.

II

1. Наш задатак је, дакле, да издискутујемо сва могућа решења, користећи се првенствено научном аргументацијом и водећи рачуна о друштвеној одговорности коју носимо за наше предлоге. Та решења треба да обезбеде постизање два циља: а) да сачувају Космет у саставу Србије, са пуним суверенитетом и територијалним интегритетом, б) да омогуће евроинтеграције Србије као целине: од Хоргоша до Драгаша, под условом да грађани Србије изразе своју вољу да такве интеграције желе.

2. Указујући на ове циљеве, нисам случајно утврдио овај редослед који сам изложио. Први приоритет државне политике Србије мора да буде да САЧУВА СРБИЈУ! Не може се говорити како су евроинтеграције наш највећи приоритет. У смислу рангирања, оне су далеко иза циља очувања суверенитета и територијалног интегритета Србије. У том смислу треба уочити да је постојећа власт

¹⁰ Од парламентарних странака једини је изузетак Српска радикална странка, док тек после доласка ЕУЛЕКС-а на Косово 2008. Војислав Коштуница јасно експлицира став своје странке ДСС (Коштуница 2009; Коштуница 2012).

¹¹ О неким од разлога за овакву ангажованост НАТО-а на плану отимања Космета из састава Србије вид. Степић (2012).

¹² Уз јасно стављање на знање да до приступања Србије ЕУ не може доћи пре 2025. године.

направила закрет у односу на власт ДОС-а и власти које су из те коалиције произашле, при чему је у међувремену дошло до мноштва потеза који отежавају положај Србије у наступу пред међународном заједницом, а који су – уопште узев – имали заједнички смисао да процес одлучивања о Космету извуку колико код могу из процедуре ОУН-а и пребаце у надлежност ЕУ. Тиме је Бриселу дата у руке снажна полука да уцењује Србију на њеном евроинтеграцијском путу. Одговорност за то првенствено је на тадашњим политичарима који су водили Демократску странку.

3. Наравно, одмах овде одговарам онима који би рекли: па где ти је суверенитет и интегритет на Космету? Одговарам онима који би рекли да га тамо у реалности нема, већ да се спроводе прописи Привремених институција из Приштине, што је углавном истинито.¹³ И одговарам противпитањем: ако је тачно да га нема, зашто да Србија потписује „правно обавезујући документ“? Зар НАТО, САД, ЕУ и њихови вазали нису обезбедили „независност Косова“ и без сагласности Србије? Ако се изузму људске жртве,¹⁴ материјална разарања и последице по животну средину, посебно оне изазване загађењем осиромашеним уранијумом (Савезно министарство... 2000) – што наравно није за изузимање – који је правно-политички ефекат њихове агресије на Србију? „Независност Косова“?! Па чак ни то не могу да издејствују без сагласности Србије.¹⁵

4. Шта значи „нормализација односа са Косовом“, „добросуседски односи“,¹⁶ „правно обавезујући документ“? Са аспекта оних

¹³ „Чињеница је да у овом тренутку Косово и Метохија de facto није део Србије. Оно се мимо међународног права одвојило од Србије. *Арђументација да „треба да сачувамо Косово“ можемо емоционално да разумемо, али ипак је сачувавши нешто што у овом часу није у нашем њоседу*, јер ни административна ни судска ни законодавна власт тамо није српска“ (Варади 2018, нагласио У. Ш.).

¹⁴ Под појмом жртве не разумемо само погинуле припаднике ВЈ и МУП-а Србије током НАТО агресије на СРЈ којих је било 1002 (Матовић 2000) и више од 2000 цивилних жртава, међу којима и 88 убијене дече (Политика 2008), већ и протеривање са подручја Косова и Метохије 242.381 човека, од којих је 93,3% Срба. Они данас имају статус расељених лица. Том броју треба придодати још око 20.000 интерно расељених лица унутар АП Косово и Метохије (Интерно расељена и прогнана лица са Косова и Метохије). Протерани су данас на подручју централне Србије и, малим делом, Црне Горе и северног Косова, а у делу који се мери једноцифреним постотцима вратили су се својим домовима. Тиме је албански геноцид над Србима у XX веку окончан.

¹⁵ На састанку председника СРЈ Слободана Милошевића са државним и партијским руководством одмах по донешоњу Резолуције 1244 СБ ОУН, на коме је аутор овог рада лично био присутан, председник Милошевић је нагласио да ова резолуција представља „услове за прекид рата“ и додао: „Добили смо тапију на Косово и Метохију. Све док се не пронађе нека српска рука да потпише супротно, оно остаје наше“.

¹⁶ Ова флоскула није сада толико фреквентна, колико је била до пре неколико година.

који то захтевају, то значи међународноправни документ између Србије и „Косова”. Без обзира на то што Србија Бриселски споразум (First Agreement of principles governing the normalization of relations 2013) веома доследно спроводи, скоро као да има снагу закона, он је ипак нема, пошто није ратификован, а то није између осталог и зато што би се тиме признао међународноправни субјективитет „Косова”. С друге стране, Уставни суд Србије је оценио овај документ као политички споразум, дакле који нема снагу правне норме, те одбио да се изјашњава о његовој уставности пошто није општи правни акт.¹⁷ Не улазећи у исправност оваквог образложења одлуке УСС-а, остаје дакле чињеница да је он оценио да се њиме води политика – што јесте у надлежности Владе Републике Србије – а не решава о статусу наше јужне аутономне покрајине. Следећи овакво схватање, можемо само да изведемо закључак да политика може и да се промени, и да управо због тога они који себе називају међународном заједницом хоће да постигну споразум који би имао правно обавезујућу снагу. Тим пре што би Србија имала морално право да одустане од даљег спровођења Бриселског споразума пошто албанска страна није спровела ниједну од преузетих обавеза.

5. Србија, међутим, не може да потпише међународноправни споразум са једним својим делом. Тиме би тај део признала као независан, посебан ентитет. Србија свакако може да својим унутрашњеправним актом (нпр. самим Уставом, највишим правно-политичким актом земље или Уставним законом¹⁸) донесе правно-обавезујућу норму, али њу Албанци на Косову не би поштовали, као што не поштују ниједан акт Србије од 1989. до данас. У том непоштовању правног поретка Србије, без сумње, имали би подршку својих западних спонзора.

6. У политичком смислу, Србија не сме да прихвати условљавања својих евроинтеграција, поготову не када то значи одрицање од властите територије. У таквој ситуацији она би пре морала да се одрекне политике евроинтеграција, за шта би извесно био потребан референдум, али не са питањем „или Косово или ЕУ”, већ најпре са питањем да ли се грађани слажу са наставком даље политике евроинтеграција Србије, без обзира на уступке које на том плану Србија мора да учини. Ово тим пре што се оправдано поставља питање хоће ли уопште ЕУ опстати до 2025? Како је кренуло са Брегзитом, па са Каталонијом, па захтеви који се чују са севера Италије (нпр. Венето, Ломбардија), из Фландрије итд., нисам сигуран

¹⁷ Предмет IУо–247/2013, одлука је саопштена 10. 12. 2014.

¹⁸ Уставни закон постоји у правном систему Србије, али не и у тзв. правном систему Косова. Бриселски споразум помиње изричито уставни закон, што би могло да има одређене консеквенце. Вид. Б. Ракић (2014).

да бих се кладио у то. Међутим, са оваквим референдумом или без њега, довођење у питање евроинтеграција Србије значило би, врло вероватно, бескрупулозан притисак који би могао да укључи и покушај понављања тзв. „украјинског сценарија”. Јер, грађански рат у Украјини је управо изазван питањем приступања ове земље ЕУ.

III

Уколико пођемо од тога да Србија а) не може да потпише обавезујући билатерални међународноправни документ са својим делом пошто би га тиме признала као независан ентитет, б) да Албанци не прихватају да се Уставом Србије или Уставним законом решава о статусу Косова и Метохије као дела Србије, пошто они живе у илузији да су добили државност, чак и сада када је Шпанија јасно исказала да Косово може у ЕУ само као регион у саставу Србије,¹⁹ онда се логично намеће став да би в) решење било да се на међународној конференцији, под окриљем ОУН-а, утврде комплетно нове границе између бивших југословенских република. Мир да би био одржив, мора да буде и праведан, а где је ту правда када се могу мењати границе ИСКЉУЧИВО Србије како ко то пожели, али се не могу мењати границе БиХ, Хрватске, АП Косово и Метохија итд., да не говорим о историјским претходним преседанима промене граница СССР-а, Чехословачке и СФРЈ, што је и узроковало несагледиве последице по мир, стабилност и међународноправни поредак. Покушај даљег парчања Србије је само наставак процеса распарчавања Југославије. И то парчање Србије се неће зауставити чак ни ако би Србија прихватила да призна тзв. Косово. Као што се може видети, две чланице ЕУ – Словенија и Хрватска, споре се око граница, при чему Хрватска потпуно антицивилизацијски одбија да прихвати пресуду Европског суда. А ми треба да прихватимо шта су се Црна Гора и Привремене институције из Приштине договориле о границама Србије и Црне Горе?! Или Македоније и Србије? Дакле, наше мишљење и предлог који износимо је да је гарант одрживог мирног решења на Балкану сазивање конференције о границима између бивших југословенских република, под окриљем ОУН-а, где би био примењен принцип права народа на самоопредељење, за који се залагао амерички председник Вудро Вилсон после I светског рата као за „императивно начело” (Wilson 1918). У неким новијим интерпретацијама, каква је нпр. она Фромкинова, скреће се пажња да је Вилсон јасно дефини-

¹⁹ Вид. https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2018&mm=02&dd=01&nav_category=640&nav_id=1353655

сао своје четврто начело речима да „ће бити у потпуности удовољено свим добро дефинисаним националним аспирацијама у мери у којој то удовољење не доводи до нових или не продужује старе елементе неслоге и антагонизма који би могли да доведу до нарушавања мира у Европи, а тиме и у свету”. Ово своди право на самоопредељење на такве ретке случајеве мирног разиласка какав је словачки ‘плишани развод’ од Чеха 1993.” (Fromkin 1999, цит. према Ракић 2009). Није без значаја да је овакво „ревизионистичко” схватање Вилсонове доктрине овај аутор изнео управо у вези са „косовским случајем”. Према томе, основни смисао Вилсоновог става није у једностраном самоопредељењу, већ у самоопредељењу које не нарушава мир. Нема сумње да је покушај отцепљења Косова нарушио мир. Зар заиста неко мисли да је, после свих злочина који су над њима почињени, могуће на принципу мултикултурализма градити мир између Срба и Албанаца, у неком „независном Косову”? Ако мултикултурализам као принцип не може да опстане у развијеној Немачкој, а канцеларка Меркел је то јасно декларисала, како неко мисли да може да опстане у неразвијеној БиХ или на Космету?²⁰ Дакле, идеја је НЕ разговори о стаусу Космета и некаквом „правно обавезујућем документу” између Србије и Привремених институција из Приштине, већ разговори о уређивању односа, укључујући и границе, међу бившим југословенским републикама, уз учешће свих пет сталних чланица Савета безбедности ОУН-а. Постизањем једног таквог мултилатералног споразума сви би изгубили нешто, сви би добили нешто, али нико не би изгубио све! И такав би споразум био „правно обавезујући”, уз гаранцију ОУН-а и пре свега свих пет сталних чланица СБ ОУН-а. Међународна конференција, заснована на мултилатералном преговарању и размени територија у циљу стварања етнички хомогених простора како би се избегли сукоби и решавања питања свих граница бивших југословенских република, довела би до правно обавезујућег споразума за све учеснике конференције и релативно трајно одрживог мира на овим просторима.

ЗАХВАЛНИЦА

Пројекат ИИИ 47023 „Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција” који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

²⁰ Вид. Марковић (2006, 2015).

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамов, С. (2008а). *Геноцид у Југославији 1941–1945, 1991...* књ. прва. Београд: Академија за дипломатију и безбедност, ИГАМ.
- Аврамов, С. (2008б). *Геноцид у Југославији 1941–1945, 1991...* књ. друга. Београд: Академија за дипломатију и безбедност, ИГАМ.
- Антонијевић, Н. (2004). *Алабански злочини над Србима на Косову и Мејхохији за време Дружоџ свејскоџ рајиа: документиа*. Крагујевац: Музеј жртава геноцида.
- Варади, Т. (2018). „Ова година неће бити година расплета.” *НИ*, 28. јануар. < <http://rs.n1info.com/a360154/Vesti/Vesti/Profesor-Tibor-Varadi-o-Kosovu-Ova-godina-nesce-bit-i-godina-raspleta.html>> Приступљено 1. 2. 2017.
- Гаћиновић, Р. (2004). *Ошимање Косова и Мејхохије*. Београд: НИЦ „Војска”.
- Коштуница, В. (2008). *Одбрана Косова*. Београд: „Филип Вишњић”.
- Коштуница, В. (2012). *Защио Србија, а не Евројска унија*. Београд: Фонд „Слободан Јовановић”.
- Маликовић, Д. (2011). „Качачки покрет на Косову и Метохији 1918–1924.” У: Д. Маликовић, У. Шуваковић, О. Стевановић (ур.). *Полијичко насиље*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 1–36.
- Марковић, М. (2006). „Еволуција косовског проблема и могућности његовог решења.” У: С. Карамата, Ћ. Оцић (ур.). *Срби на Косову и у Мејхохији*. Београд: САНУ, 211–218.
- Матовић, Р., ур. (2000). *Јунаци Ошацибине*, друго, допуњено издање. Београд: Савезна влада СРЈ.
- Мацура, М. (2001). „Области Бранковића у сусрет.” У: М. Мацура (гл. и одг. ур.). *Насеља и сџановнищииво обласџи Бранковића 1455. џодине*. Београд: САНУ, Службени гласник.
- Милошевић, С. (2008). *Прилоџ историји ХХ века*. Београд: Трећи миленијум.
- Полијичка* (24. март 2008). „Девет година од бомбардовања”. *Полијичка*, Београд. < www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Devet-godina-od-bombardovanja.lt.html> Приступљено 13. 2. 2017.
- Рајс, Р. А. (2014). *Злочини над Србима у Великом рајју*. Београд: Свет књиге
- Ракић, Б. (2009). *Србија ѓред свејским судом: ѓоводом захијева за давање савештодавноџ мишљења Међународноџ суда ѓравде о леџалности ѓроџлашења независности Косова*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Ракић, Б. (2014). „Прилог за расправу о уставности Бриселског споразума – о неадекватности званичног превода.” *Срјска ѓолијичка мисао* (4) 2017: 121–139.
- Растовић, А. (2015). *Велика Бријанија и Косовски вилајет 1877–1912*. Београд: Завод за уџбенике.
- Савезно министарство за развој, науку и животну средину (фебруар 2000). *Извешџај СРЈ: Последице НАТО бомбардовања на животињу средину СР Југославије*. Београд: Савезно министарство за развој, науку и животну средину.
- СПЦ, Свети архјерејски сабор (2003). *Меморандум о Косову и Мејхохији*. Београд: СПЦ.

- Степић, М. (2012). *Косово и Мејхоџија: њосџмодерни ѓеоџолийџички екџперименџи*. Београд: Институт за политичке студије.
- Терзић, С. (2012). *Сџара Србија: драма једне цивилизације*. Нови Сад: Православна реч; Београд: Историјски институт.
- Урошевић, А. (2006). *Косово*, поновљено издање. Приштина: НУБ „Иво Андрић“; Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Устав Републике Србије. *Службени ѓласник РС*, бр. 98/06.
- Цвијић, Ј. (1996). *Анџроџоѓеоѓрафски и еџноѓеоѓрафски сџиси II. Сабрана дела 9*. Београд: САНУ; Завод за уџбенике и наставна средства.
- Целетовић, П. И. (2004). *Злочини Арбанаса над Србима*. Београд: ИП „Обележја“.
- Шуваковић, У. (2004). *Политичке џарџије и ѓлобални друџџивени циљеви*. Београд: Трећи миленијум.
- Шуваковић, У. (2010). „О безалтернативности путева друштвеног развоја или о новом догматизму почетком ХХI века.” У: М. Божић, С. Голубовић (ур.). *Балкан у џроцесу евроинџеѓрације: унуџарреѓионални односи*. Ниш: Филозофски факултет, Центар за социолошка истраживања, 157–176.
- Шуваковић, У., Ракић, Б. (2017). „Геноцид и етничко чиџћење или о односу диспозиције једног меџународно-кривичног дела и једног социолошко-политиколошког појма.” *Сџирани џравни живџи* бр. 2/2017: 59–75.
- First Agreement of principles governing the normlization of relations (2013). <<http://www.rts.rs/upload/storyBoxFileData/2013/04/20/3224318/Originalni%20tekst%20Predloga%20sporazuma.pdf>> Приступљено 1. 2. 2017.
- Fromkin, D. (1999). “Self Determination: Origins and Meaning.” *Wall Street Journal*, March 31.
- Jovanović, Z. (2015). *Serbian Heritage in Kosovo and Metohija: between Actual and Imposed History*. Kosovska Mitrovica: Faculty of Philosophy of the University of Priština. <<https://drive.google.com/file/d/0BzVmKuYYMVVqbjNLMVFnTFI-1bjQ/view>> Приступљено 1. 2. 2017.
- President Wilson’s Address to Congress, Analyzing German and Austrian Peace Utterances*, Delivered in Joint Session, February 11, 1918, From World War I Document Archive. <http://wwi.lib.byu.edu/index.php/President_Wilson’s_Address_to_Congress_Analyzing_German_and_Austrian_Peace_Utterances> Приступљено 1. 2. 2018.

НАПОМЕНА О ОВОМ ЗБОРНИКУ

У петак 17. новембра 2017. године у Матици српској одржан је округли сто „Косово и Метохија: јуче, данас, сутра“. За овај скуп је употребљен исти назив који је коришћен и у *Летопису Матице српске* у периоду 2008-2012. када је редакција часописа, заједно са групом сарадника, скретала пажњу јавности на важност догађања у јужној српској покрајини.

Округли сто у Матици српској је одржан на основу одлуке Председништва установе, а уз подршку и финансијску помоћ Радне групе за вођење унутрашњег дијалога о Косову и Метохији. Основни концепт скупа су обликовали председник Матице проф. др Драган Станић и генерални секретар установе проф. др Ђорђе Ђурић, а о њеној реализацији је свесрдно бринула др Александра Новаков. Поздравне речи на скупу су изговорили проф. др Драган Станић, епископ бачки проф. др Иринеј Буловић и директор Владине Канцеларије за Косово и Метохију господин Марко Ђурић.

Укупно је поднесено 26 реферата, а за објављивање у зборнику је стигао 21 текст. Матица српска се захваљује свима који су учествовали на округлом столу, а посебно онима који су доставили своје текстове и тиме омогућили да њихове идеје, оцене и предлози постану доступни широј јавности. Истински се надамо да припаднике српскога народа, језика и културе питање Косова и Метохије неће делити и међусобно сукобљавати него да ће их увек изнова уједињавати, оснаживати и упућивати на саборни дух, те нужност заједничког деловања.

Садржај

Поздравне речи

- Драган Станић
Косово и Метохија: јуче, данас, сутра 7
- Епископ бачки др Иринеј
Питање Косова и Метохије – суштинско питање Српства
данас 11
- Марко Ђурић
Округли сто „Косово и Метохија: јуче, данас, сутра” 19

Саопштења

- Зоран Аврамовић
Борба за Косово и Метохију у новим околностима 27
- Бранко Бал
Унутрашњи дијалог у Матици српској 37
- Миро Вуксановић
Косово и Метохија, истина и памет 41
- Славко Гордић
Пет подсећања 45
- Владимир Давидовић
Округли сто „Косово и Метохија: јуче, данас, сутра” 49
- Јован Делић
О легитимитету и косовском завјету 53
- Ђорђе Ђурић
Округли сто „Косово и Метохија: јуче, данас, сутра”
Два историјска примера одговора на кризу 57
- Бојан Јовановић
Косовско чвориште 61
- Милош Ковачевић
Зар се одрећи симбола националног бића српског народа . . 69
- Александар М. Милановић
Очување српског језика на Косову и Метохији 75

Иван Негришорац	
Косово и Метохија: шта да се ради?	81
Александра Новаков	
Промишљање о прошлости, садашњости и будућности	
Косова и Метохије	101
Валентина Питулић	
Усмено наслеђе Срба са Косова и Метохије	105
Живојин Ракочевић	
Подела и речник неразумевања	115
Александар Растовић	
Косово и Метохија у вртлогу историје	123
Митра Рељић	
Проблеми српског језика и идентитета на Косову и	
Метохији: јуче, данас, сутра	133
Ђорђе Сладоје	
Светост и терет косовског завјета	143
Драган Хамовић	
Објашњење „Призрена“	147
Богољуб Шијаковић	
Косово и Метохија – између бруталне реалности и	
нормативне светости	153
Срђан Шљукић	
Косово као света земља и извориште митова	
конститутивних за српски идентитет	161
Урош В. Шуваковић	
Косово и Метохија су део Србије, а Србија је део Европе,	
иако неки тврде другачије	171
Напомена о овом зборнику	183

КОСОВО И МЕТОХИЈА:

Јуче, данас, сутра

Издавач

МАТИЦА СРПСКА

Матице српске 1

Нови Сад

За издавача

Проф. др Ђорђе Ђурић

генерални секретар Матице српске

Лектор

Татјана Пивнички Дринић

Коректор

Драган Тубић

Технички уредник

Вукица Туцаков

Прелом

Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа

САЈНОС, Нови Сад

ISBN 978-86-7946-223-7

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

94(497.115)(082)

323(497.115)(082)

930.85(497.115)(082)

КОСОВО и Метохија : јуче, данас, сутра / [главни и одговорни уредник Драган Станић]. – Нови Сад : Матица српска, 2018 (Нови Сад : Сајнос). - 188 стр. : илустр. ; 24 см

Тираж 1.000. – Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-7946-223-7

а) Косово и Метохија – Историја – Зборници б) Косово и Метохија – Политичке прилике – Зборници с) Косово и Метохија – Културно наслеђе – Зборници

COBISS.SR-ID 322051079